

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tuğba GENÇ

HEİDEGGER VE MODERN ÇAĞ
ÖZHENİN DÖNÜŞÜMÜ

Danışman
Yard.Doç.Dr. M.Cihan CAMCI

Felsefe Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2008

İÇİNDEKİLER

Özet (Türkçe)	iii
Özet (İngilizce)	iv
Önsöz	v
Giriş	1
I.Bölüm : Özne	
1.Özne	8
1.1. Antik Yunan Felsefesinde Özne	10
1.1.1. Doğa Felsefesi	10
1.1.2. Sofistler	11
1.1.3. Sokrates	12
1.1.4. Platon	12
1.1.5. Aristoteles	13
1.2. Ortaçağ Felsefesinde Özne	14
1.3. Rönesans Felsefesinde Özne	15
1.4. 17.yy Felsefesinde Özne	16
1.5. 18.yy Aydınlanma Felsefesinde Özne	17
1.6. 20.yy Felsefesinde Özne	17
II.Bölüm: Descartes ve Kant Felsefelerinde Özne	
2.Descartes ve Kant Felsefelerinde Özne	20
2.1. Descartes	20
2.2. Kant	25
2.2.1. Aşkînsal İdealizm	25
2.2.2. Uzay ve Zaman	27
III.Bölüm: Heidegger Felsefesi ve Özne	
3. Heidegger Felsefesi ve Özne	34
3.1. Varlık ve Zaman	38

3.2. Dasein	44
3.3. Öz-Nesne Eleştirisi	49
IV. Bölüm: Heidegger, Modern Çağ ve Teknoloji	
4.Heidegger ve Modern Çağ	53
4.1. Heidegger ve Modern Bilim	53
4.2. Heidegger ve Sanat	59
Sonuç	66
Kaynakça	71
Özgeçmiş	73

Ö Z E T

Heidegger ve Modern Çağ, Öznenin Dönüşümü başlıklı tezimde, Heidegger'in birinci dönem felsefi yaklaşımlarını ve bu yaklaşımların ışığı altında özne düşüncesini ele alıyorum. Birinci bölümde Antik Yunan'dan bugüne özne düşüncesinin geçirdiği değişimi ele alıyorum. Heidegger'in düşüncelerinde temel aldığı Sokrates öncesi felsefeden 21.yy felsefesine kadar kısaca bir açıklama getiriyorum. İkinci bölümde ise modern dönemin iki büyük filozofu Descartes ve Kant felsefelerinin özneyi kavramını getirdiği noktayı açıklamaya çalışıyorum. Ayrıca bu bölüm içerisinde Descartes ve Kant felsefelerine Heidegger'in getirdiği eleştiriler de yer alıyor. Üçüncü bölüm tezin ana konusunu oluşturan filozof Heidegger ve onun felsefesi üzerine... Bu bölümde Heidegger'in *Varlık, Oluş, Dasein* gibi kavramlar üzerinden temellendirilen felsefesi ve modern özne eleştirileri yer alıyor. Dördüncü bölümde temellerini modern öznenen alan modern bilim ve teknik üzerine Heidegger'in eleştirileri yer alıyor. Ayrıca Heidegger'in çözüm olarak sunduğu sanat, sanat eseri düşünceleri de bu bölümde yer almakta. Son bölümde Heidegger'in felsefesi, çözüm önerisi olarak sundukları neye işaret etmektedir, bunu ele alıyorum. Heidegger'in alternatif hümanizm önerisinin insanlık için 21.yy'da geçerli olup olmadığını açıklamaya çalışıyorum.

Çalışma ile genel olarak amaçlanan özne yaklaşımının tarih boyunca geçirdiği dönüşümler ve bu değişikliklerin düşünceye, insanlığa getirdiği sonuçlardır. Yeni felsefi oluşumlar özne eleştirilerinden etkilenerek ne boyutta değişecek, düşünürlere yeni bir ilham verebilecek midir?

HEIDEGGER AND MODERN AGE SUBJECT'S METAMORPHOSIS

In my thesis with the topic “Heidegger and Modern Age, Subject’s Metamorphosis”, I will discuss early Heidegger’s philosophical approaches and particularly his critical attitude towards subjectivity in the light of these approaches. In the first chapter, I will discuss the metamorphosis of subject from Ancient Greek Age to modern philosophy. I will give a short explanation about Heideggerian emphasis of the pre-Socratic foundations of 21st century philosophy. In the second chapter, I will try to explain the turning point where two modern philosophers - Descartes and Kant- brought about the epistemological condition of the possibility of modern subject and focus on Heidegger’s critical of this notion of subjectivity. Third chapter is on the originality of Heideggerian alternative subjectivity of humanism which is the main subject of my thesis. In this part of my study, I will highlight Heidegger’s philosophy based on Being, genesis and dasein in relation to his critique of modern subject. The fourth chapter consists of Heidegger’s re-interpretation of modern science and technique which take their sources from modern subject. Art and the work of art, proposed by Heidegger as opposed to modern technology is the main concern of this chapter. In the last chapter, I will try to advocate whether Heidegger’s philosophy and his resolutions are really constructive. I will try to discuss Heidegger’s alternative humanism and its validity for humanity in 21st century

The purpose of this study is to discuss the metamorphosis of subject throughout the history and the consequences of these changes on humanity from a Heideggerian point of view and raise a question: In which dimensions will the new philosophical formations (genesis) be affected and effect history by the critique of modern subject?

Ö N S Ö Z

Yaşadığımız çağ uzay çağı olarak adlandırılıyor ve inanılmaz bir teknoloji ile karşı karşıyayız. Bu çağı tanımlamak bile neredeyse mümkün değil, her şey o kadar hızlı değişmekte ki... Böyle bir çağda yaşayıp, felsefe ile uğraşırken gidişatı gören birilerinin olması gerektiğini düşünüyor insan. Felsefeye böyle bakarken modern insanı eleştiren Nietzsche, Heidegger, Derrida ve daha birçok filozof önem kazanıyor. Ama Heidegger tekniğe bakış açısı ve alternatif hümanizm önerisi ile daha da ön plana çıkıyor. Bu yüzden tez konumu seçerken Heidegger felsefesinin, tekniğe ve sanata bakış açısının yaşadığımız yüzyıl için bir yol gösterici olduğunu düşündüm. Heidegger'i okuduktan sonra dünyaya, varolanlara başka türlü bakıyor insan. Onun söylemeye çalıştığı da bu sanırım...

Şu ara hepimiz biraz 'dev bir böcek'e dönüşmüşken, her şeye rağmen destekleriyle beni heyecanlandıran ve bu tezi tamamlamamda bana yardımcı olan danışman hocam Yrd. Doç. Dr.M.Cihan Camcı'ya çok teşekkür ediyorum. Ayrıca araştırma görevlisi arkadaşım Banu Tümkaya'ya da tüm prosedürlerde benim adıma koşturduğu için teşekkür ederim. Ve sevgili eşim Taşkın Genç'e bu süreçte her adımda yanımda olduğu için minnettarım.

Umuyorum, yazdıklarım ve tabii ki felsefe herkes için ihtiyaç duyulan bir bilgi haline gelir.

Tuğba Genç

Antalya, 2008

GİRİŞ

Bu çalışmada Heidegger'in düşünsel olarak birinci döneminden söz ediyoruz. Heidegger'in bakış açısından özne yaklaşımını, modern özneyi ve özne eleştirilerini ele alıyoruz. Modern, kartezyen öznenin dönemin paradigması Hümanizm tarafından nasıl şekillendirildiğinden bahsediyoruz. Heidegger'e göre modern özne, felsefede anlam sorununu ve varoluşun anlamını unutmamıza yol açmıştır; Heidegger de bizi bu unutuşun sonuçlarını hatırlamaya çağırıyor. Bunu rasyonel özne eleştirisi üzerinden yapıyor. Heidegger aşkınsal, rasyonel kurucu özneye ve onun temsilci (*represent*) yaklaşımına karşı çıkıyor. Modern düşüncenin temelindeki rasyonel öznenin karşısına aldığı her şeyi temsil etme özelliğinin hakikatten uzaklaştırıcı olduğunu öne sürüyor. Özellikle, Descartes ve onun kartezyen öznesinin yol açtığı nesneden uzaklaşan, onu karşısında durana çeviren insan düşüncesine, bu temelde şekillenen modern bilime karşı çıkmaktadır. Diğer yandan bu karşı çıkış temelde Batı metafiziğinedir. Kaynağının Platon olarak kabul edildiği metafizik düşünce geleneğine ve onun değişiminin ardında değişmeyen bir töz arayışına karşıdır. Episteme-doxa, idealar-gölgeler dünyası, form-madde, ruh-beden, özne-nesne, numen-fenomen, olgu-değer gibi felsefe tarihi boyunca sıralanan tüm düalist ayrımlar Heidegger'e göre tarih dışı bir hakikate ulaşma çabasıdır. Tez ile amaçlanan Heidegger'in düşünceleri çerçevesinde modern öznenin ve metafiziğin felsefi düşünceyi sürüklediği karanlığı açığa çıkarmaktır. Varoluşun unutulmuşunu hatırlamaya ilişkin felsefi temelleri ortaya koymaktır.

Tez beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde genel olarak felsefe tarihinde özneye yaklaşım anlatılmaya çalışılmaktadır. Antik Yunan ile başlayan felsefe tarihi boyunca belli başlı filozofların görüşleri ön planda tutularak özne düşüncesinin değişimi ve modern özneye giden yol açıklanmaktadır. İkinci bölümde modern özneye giden yolu açan iki büyük düşünür Descartes ve Kant'ın felsefeleri ışığında dönemin felsefi düşünceleri anlatılmaktadır. Üçüncü bölüm çalışmanın ana konusu olan Heidegger felsefesi ve onun rasyonel özneye getirdiği eleştirilerin açıklımıdır. Heidegger felsefesinin ana kavramları olan *Varlık*, varoluş, rasyonel özne, teknik, hakikat ve sanat eseri ile düşüncelerinin çerçevesi çizilmektedir. Dördüncü bölümde Heidegger'in modern özne ile ilişkili olarak teknik ve modern bilime bakış açısı anlatılmaktadır. Yine aynı bölümde Heidegger'e göre sanat ve felsefe ilişkisi, sanat ile hakikate giden yol açıklanmaktadır. Son bölümde ise Heidegger'in Batı metafiziğine ve modern özneye getirdiği eleştirileri kendi bakış açısına göre ele almayı amaçladım. Eleştirilerin yapıcı olup olmadığını ve Heidegger'in dediği gibi hatırlamanın getireceği sonuçların felsefeye katacaklarını öngörmeye çalıştım.

İlk bölümde felsefe tarihi boyunca özneye bakış açıları ele alındı. Antik Yunan ile başladığı kabul edilen felsefe tarihi boyunca *Varlık* ve özneye bakış açıları dönüşüm geçirirken, bağlı olduğu diğer kavramlar da değişmiş ve günümüze değin tartışılan ve tartışılmaya devam edecek olan düalist yaklaşımlara zemin hazırlamıştır. Antik Yunan felsefe tarihi Doğa filozofları ile başlamıştır. Doğa filozoflarının bakış açılarına göre *her şey mevcut olandır*. Bu düşünce insanın doğaya bakış açısının, yalın anlatımıdır. Doğa filozoflarının *Varlık*'ı doğadır, insan da bu bütünün bir parçasıdır. Antik Yunan'ın öznesi *hypokaimenon* mevcut olan anlamında maddedir. Heidegger'in ileride öne süreceği ve olması gerektiğini söylediği özne tanımı da bu doğrultudadır.

Platon ile ortaya çıkan *İdealar dünyası / Nesnelere dünyası* ayrımı ilk dualist yaklaşımların yolunu açmıştır. Doğa filozoflarında maddenin uzantısı olarak kabul edilen ruh, Platon'da tinsel bir töz haline gelmiştir. Doğa ve madde ikincil hale getirilip, bilgiden koparken, ruh ve akıl birincil kabul edilmiştir.

Özne-nesne ayrımı Ortaçağ'da kutsal olan Tanrı merkezli olarak da sürmüştür. Bu dönemde en üstün olan, *Varlık* Tanrıdır. Doğüstü olan ve doğa karşı karşıya gelmiştir. İnsan da tanrıdan bir parça almış olan ve bu anlamda ruhsal olarak üstün olandır.

Rönesans ile başlayan süreçte, Ortaçağ'ın dinsel düşüncesinden kurtulmak isteyen felsefe insana yönelmiştir. Bu dönem Modern Çağ'a giden yolun başlangıcıdır. Sofistler ile ilk defa kendini sorgulayan insan tekrar kendinin farkına varmaya başlamıştır. Hümanizm adı verilen insan merkezli düşünce Özne düşüncesinin temeli olmuştur.

17.yy rasyonalizmin yüzyılıdır. Bu dönem Descartes felsefesinin ve bu felsefenin merkezi olan cogito'nun yüzyılıdır. Modern döneme giden yol Descartes ile açılmıştır; o modern düşüncenin kurucusudur. Descartes ile başlayan modern dönemde rasyonel özne en tepeye konmuştur. Descartes'in felsefesi yöntem olarak şüphe eden, kesin bilgiye ulaşan 'ben-cogito' in felsefesidir. Ben-cogito kesin bilgiye ulaşma yetimiz, olanaklılık koşulu iken, madde yalnızca gözlem nesnesi olarak varolan olmuştur. Madde mevcut olandan, karşımızda duran haline gelmiştir. Descartes'in *Res extensa* (madde) ve *Res cogitans* (bilinç) ayrımı, dualist yaklaşımın en üst noktasıdır. Cogito, nesnenin epistemolojik olarak olanaklılık koşulu haline getirilmiştir, kesin bilgi onda saklıdır. Rasyonel özne nesnenin kurucusudur, nesnenin olanaklılık koşulu akılda temellenmektedir. Ontolojinin yerini epistemoloji almış, hakikat öznenin ellerine bırakılmıştır.

Aydınlanma dönemi aklın hükümdar olduğu dönemdir. Kant'ın, 'kendi aklını kullan' öğretisi ile bağdaşan Aydınlanma, insanın aklının aydınlanması anlamına gelmektedir. Özne

insan, hakikatin ve bilginin temelidir. Kant da Descartes gibi bilinç üzerinden kendini konumlandırmaya devam etmekle birlikte o diğerlerinden farklı olarak deney ve akıl olgularını birleştirme yoluna gitmiştir. Onun farklılığı aklı sınırlama düşüncesini ‘Salt Aklın Kritiği’ adlı eserinde dile getirmiş olmasıdır. Ona göre salt aklın sınırları vardır ve bu sınırlar *uzay ve zaman*’dır. Diğer yandan da yaptığı *Fenomen / Numen* ayrımı ile dualist yaklaşımı sürdürmektedir. Fenomen olgu, numen ise düşünülen şey anlamına gelmektedir. Kant felsefesi içerisinde Aşkınsal (*Transcendental*) özne ise kurucudur, fenomenin belirmesi için gerekli olan koşullar, ondadır. Bu koşullar ise aklın sınırları olan saf sezgi olarak adlandırılan uzay ve zamandır. Uzay ve zaman Kant felsefesi içerisinde bilginin olanaklılık koşulları olup, dönemim yükselen bilimleri geometri ve matematikten gelmektedir. Uzay geometrinin, zaman matematiğin bir formudur. Numen ise bilinmeyen ve deneyimlenemeyen olarak tanımlanmaktadır. Kant numeni bilemeyeceğimizi ve bilmeye uğraşmamamızı söylerken, ontolojiden uzak durmaya çalışmaktadır. Kant felsefesi için sarsıcı olan şudur ki, hakikatin olanaklılık koşulu olan kurucu öznenin apriori temelleri - uzay ve zaman temelsizdir. Buna göre olanaklılık koşulunun olanaklılığı olanaksızdır.

Kant ve Descartes, iki büyük filozofun da felsefelerinin temelinde rasyonel özne (*animal rationale*) olmasına rağmen aralarındaki fark, Kant’ın deneyimi de işin içine katması ve nesnel bakış açısını ön plana almayı amaçlamasıdır. Bunu da saf sezgiler uzay ve zaman ile kanıtlamaya çalışmaktadır. Her iki filozof için de Heidegger’in eleştirisi *Varlık* unutturan, görünüşü ön planda tutan ve görünüşü anlamanın yeterli olduğunu savunan bir felsefeye sahip olmalarıdır.

Batı metafizik geleneği boyunca varlığını sürdüren ezeli-ebedi, değişmez, evrensel, rasyonel hakikat ideali Hegel’den sonra çözülmeye başlamıştır. Bu çözülmeye en radikal boyutuna ise Nietzsche ve Heidegger ile ulaşmıştır. Onların radikalliği metafizik olmayan bir düşünce arayışı içinde olmalarıdır.

20. yüzyılda felsefede metafizik düşünceye, özne felsefelerine karşı bir duruş başlamıştır. Özellikle metafiziğe karşı duruş kendini göstermektedir. Bu bir anlamda da Ortaçağ’a karşı savaş veren, hükümdar olan Aydınlanma dönemi insanının o kadar da değerli olmadığını farkına varmasıdır. Nietzsche ile başlayan dönüşüm Heidegger ve Derrida ile devam etmiştir. Nietzsche’ye göre Sokrates’ten kendi zamanına dek, Batı metafiziğinin genel yaklaşımı *Varlık-Oluş* ikilemi içerisinde, oluşu *Varlık*’a indirgemek ve bu şekilde bir *Varlık ve Hakikat* yaklaşımı öne sürmek olmuştur. Nietzsche’ye göre bu yaklaşım yaşam ve oluşla tamamen zıt bir durumdur. Bu şekilde akıl ve düşünce *Varlık*, nesne, erek, tanrı, tanrısallık gibi

yanılsamalara hapsedilmiştir. Bu Nietzsche için felsefenin ve düşüncenin Nihilizme hapsedilmesidir. Tüm felsefe tarihi boyunca süregelen ikilemler – dünya-real dünya, form-madde, özne-nesne, numen-fenomen, olgu-değer – oluşa değer kaybettirirken Varlık lehine çalışmışlardır. Bu düşünce en yüksek formuna ise modern dönemde ulaşır ki, bu Batı metafiziğinin nihilist karakterinin tam olarak nihilizm haline gelmesidir. Nietzsche işte tam bu noktada ‘Tanrı öldü’ sözü ile metafiziğin, *Varlık*, töz, idea, öz vb. gibi kavram ve değerlerinin de ölümünden bahsetmektedir. Nietzsche ‘*Varlık*’ı unutun’ der. *Varlık-oluş* ayrımı yoktur, oluş dünyası hem hakiki hem de gerçek dünyadır. Nietzsche *Varlık*’ı unutun, derken tam tersine Heidegger *Varlık*’ı hatırlayın diyecektir.

Heidegger Kant’ın numen ve fenomen ayrımına, numenin bilinemez oluşuna karşıdır. Kant’ın numen tanımı ile numen-öz ve insanın oluşu arasındaki ilişkinin koptuğunu söyler. İnsanın oluşu burada unutulmuştur fakat diğer yandan ontoloji öznenin dış dünyayı bilmesi anlamında olanaklılık koşulu olarak durmaktadır. Durmasına rağmen de yukarıda söylediğimiz gibi olanaksız bir olanaklılık koşuludur.

Heidegger’e göre Kant’ın fenomeni Antik Yunan’daki logos gibi yeniden düşünülmelidir. Çünkü Antik Yunan’da logos Grekçe aslına uygun olarak herkesçe bilinen hali ile konuşmak, söylemek anlamına gelir. Dilde olması anlamında ‘söz’dür ve fenomene işaret eden ve onu gün ışığına çıkarandır. Bu açığa çıkarış ontolojik anlamdadır. Logos *Varlık*’ı açığa çıkarmanın yoludur. Böylece şeylerin oluşu, insanın oluşu yeniden hatırlanabilecektir.

Heidegger ontoloji temelli *Varlık ve Zaman* adını taşıyan eseri ile *Varlık* üzerine düşünce tarihinde kendine bir yer bulmuş, fenomenoloji yöntemini de kullanarak Kartezyen özne ve metafizik düşünceye savaş açmıştır. ‘*Varlık nedir?*’ sorusunun Sokrates’ten sonraki felsefeciler tarafından *var olan objeler ve nesnelere nedir?*, şeklinde sorulduğunu savunan Heidegger, bu durumun varlığı nesnelere, varoluşu özden ayırdığını söyler. Sorunun anlamı varlığın ne olduğu değil, varolmanın ne anlama geldiğidir. Oysa soru *Varlık nedir*, olmalıdır ve sorunun cevabı ontolojidedir. Bu soruyu sorabilecek ve cevaplayabilecek tek varlığın da *Dasein* olduğunu söyler. *Dasein* kelime anlamı olarak da burada-olmak’tır, dünyada-olmak’tır. *Dasein* dünyada diğer nesnelere farklı olarak yaşadığının ‘farkında olmaklık’ haliyle, varlığı anlama kabiliyetine sahip tek varlıktır. *Dasein*’ın *Varlık*’a ulaşması ise Descartes ve Kant düşüncelerindeki gibi metafiziksel, aşkın bir ortamda değil, tam olarak nesnelere, dünyayla iletişim halinde olması ile sağlanacaktır. Nesne, öznenin kopuk bir karşıda duran (*Gegenstand*) değildir, özne ve nesne ontolojik bir ilişki içindedir. Bu ilişki gözlem değil, kullanım amaçlı bir ilişkidir.

Sadece *Dasein* var oldukça *Varlık* da var-dır. 'dır' koşulu *Dasein*'dir. *Dasein* dünyada olmaklık haliyle *Varlık*'a ulaşırken kaygı ruh hali içerisinde olur. Günübirlilik yaşam içerisindeki kaygı hali onu *Varlık* aşamasına taşır. Diğer yandan dünyada olmaklıkla ilgili diğer yaklaşım ise, *Dasein*'in *Varlık*'a ulaşması için gerekli olan sonluluktur. *Dasein* için son ölümdür. *Dasein*'in varlığının bütünlüğünün anlamı bundan dolayı zamandır. *Dasein*'in varlığını anlamlı kılan zaman ise, *Dasein* da bizi *Varlık*'a ulaştıran tek varlık ise, o halde *Varlık* zamandır veya zaman *Varlık*'la birlikte vardır. *Dasein* kendisini zaman içerisinde bulmaz, aksine *Varlık* zamandır. Zaman öznenin ve tek tek şeylerin anlaşılması için bir çerçeve olarak anlaşılmalıdır. Zaman gerçekliğin çerçevesini çizer.

Heidegger'in metafizik ve öznelcilik eleştirisi, onun yaşadığı çağa farklı bakmasına yol açmıştır. Her şeyi bilimle temellendiren özne-insan eleştirisi yine Antik Yunan'a dayanmaktadır. Antik Yunan *tekhne* kavramından yola çıkan Heidegger çözüm olarak sanata ulaşmıştır. Heidegger eleştirisine, modern bilimin metafiziğin son hali olduğunu söyleyerek başlar. Yaşadığımız çağda her şeyin bilime dayandırılması metafiziğin başka bir halidir. Modern bilimin doğaya egemen olma, onu el altında tutma yaklaşımları özne-insanın eseridir. Modern bilim doğayı karşısına almıştır, insan onun içinde değil karşısındadır. Oysa Antik Yunan'da *Varlık* mevcut olandır, mevcut olanın kendini açığa çıkarması *physis*'tir. Açık olmayandan açık hale geçme ise *poiesis*'tir. *Physis* ve *poiesis* olarak *tekhne* el becerisi, sanatlar ve düşünme anlamına gelir. Teknik sözcüğü de Antik Yunan *tekhne* kavramından gelmektedir. Fakat Yunan'da *tekhne* günümüz tekniği olarak imal etme değil, gizini açma anlamına gelmektedir. Modern teknik olarak gizini açma ise *praxis* anlamındadır. Burada gizini açma meydan okuma, hakim olma, depolama anlamına gelir. Heidegger modern tekniğin bu meydan okuyucu talebine *çerçeveleme* adını vermiştir. Modern tekniğin özü çerçevelemedir. *Çerçeveleme* öyle bir durumdur ki, insana kendisini dünyanın efendisi zannettirirken, diğer yandan da insanı da el altında olana çevirmektedir. İnsanın *çerçeveleme*-den kurtulabilmesinin yolu yine tekniğin özündedir.

Antik Yunan *tekhne* kavramı güzel sanatlar anlamına da gelmektedir. Onların sanatı *tekhne* olarak adlandırılıyordu. Sanat *tekhne* olarak henüz varolmayanı, görülmemiş olanı görmek, gördüğünü algılanır duruma getirmek anlamına gelir. Heidegger sanat işini bu çerçeve içerisinde yerleştirmektedir. Bu anlamda sanat hakikatin'in (*alethia*) içinde olmak demektir. *Alethia* kavramı Antik Yunan'da gizli, örtük olanın açığa çıkması anlamındadır. Yunan *alethia*'sı Roma'da *veritas* adını alır; biz ise ona hakikat diyoruz. Sanat dünya ile ilişkili olması anlamında hakikati açığa çıkarır. Çünkü sanat bir dünya kurar ve bu dünyayı kurarken

yeryüzünü olduğu gibi bırakır, onu değiştirmeye, dönüştürmeye çalışmaz. Ayrıca sanatın sahibi yoktur, öznesizdir. Sanat eseri nesne değildir. Sanat doğada gizil duranı açığa çıkarmak anlamında *tekhne*'dir ve bu açığa çıkarma sırasında varolanın olduğu gibi kalması için çabalar. Sanat eseri kendisini yaratanların kökenlerini, geleneklerini taşıması ve sürdürmesi bakımından da tarihseldir.

Heidegger tüm sanatlar içinde edebiyatı, özellikle şiiri özel bir yere koyar. Çünkü ona göre poetik olan hakikat olanı içinde taşımaktadır. Bu anlamda bizi *Varlık*'a ulaştıracak olan doğru kavramların kullanımında dil'dir. Dil *Varlık*'ın evidir. Dil varolanı, adlandırır, onu görünür kılar. Burada Heidegger'in dile verdiği önem Greklerdeki logos kavramı ile ilgilidir. Çünkü Greklerde logos, *Varlık*'ı açığa çıkarabilen sözdür. Bu anlamı ile de dildir.

Eserin yaratılması, çağlar boyu sürmesi ve korunması da şiirseldir. Nietzsche sanat olarak müziğe önem vermiştir. Fakat Heidegger bunu kabul etmez, eğer müzik olarak kalsa idi daha mahrem bir noktada takılıp kalınacaktı. Müzik daha öznel bir sanat dalıdır. Oysa şiir kamusal olandır, kamusal olana aittir. Bu hali ile de şiir, sanat eseri alternatif bir hümanizm önerisi sunmaktadır.

Günümüz modern sanatı ise öznelci yaklaşım altında aynı özellikleri taşıyor, diyemiyoruz. Eski bir sanat eseri günümüzde sergilenmekte, korunmakta ve pazarlanmaktadır. Bu şartlar altında da o artık eser değil bir nesnedir. Özne-nesne ayrımı ve nesneleştirme modern sanat üzerinde de etkilidir. Oysa sanat eseri nesne değildir, ayrıca yersiz ve yurtsuz, sahihsizdir.

Heidegger'in Descartes'in kartezyen özne ile başlattığı, özne-nesne ayrımına karşı çıkışı günümüz eleştirileri için de bir temel teşkil etmektedir. Modernlik, özne ve akıl ile başlamıştır. Dünyayı, değiştirmek, dönüştürmek, depolamak gibi düşüncelerin kaynağı insanın hükümdarlığından kaynaklanmaktadır. İnsan modern bilim ve teknik ile özne metafiziğinin son aşamasını yaşamaktadır. Heidegger'in de söylediği gibi bu metafiziğin yok edilmesi oldukça zordur. Platon'la başlayan ve Descartes ile doruğa ulaşan bu yaklaşımın arkasında çok güçlü temeller vardır. Bu temeller tüm insanlık içerisinde tek tek bireylerin zihinlerinde yerleşmiştir. Bu anlamda özne ve akıl temellendirmesinden kurtulmak çok zor görünmektedir.

Özne-insanı oluşturan düşünceler bilimler temelinde doğaya ve dünyaya egemen olmalı. Doğanın gizeminden ve büyüünden etkilenen insan onun yasalarını kendi kontrol edebilmek için böyle bir savaş verdi. Gelinek noktada özne-akıl birlikteliğinden kurtulmanın yolu, dünyanın büyüünden kurtulmaktır. Dünya anlamını yitirdiğinde özne de anlamsızlaşacaktır.

I.BÖLÜM

ÖZNE

1. ÖZNE

Özne kavram olarak bize her an insanı çağırıştırır. Biz Modern Çağ insanları için durum böyledir. Peki, tarih boyunca da böyle mi olmuştur? Özne kavramının içi hangi tanımlarla doldurulmuştur. Bu düşünce tarihi boyunca farklılaşmış olsa da, özne ile ilgili soruşturmalar yine de insana, onun yapısına, neliğine ilişkin belirli kabullere dayandırılmış ve hatta belirli kabuller ortaya çıkarmıştır. Neden? Çünkü evrene bakan ve gören her zaman insan olmuştur. Nasıl gördüğü ise Özne kavramının tanımlarını belirlemiştir.

Özne, düşünce tarihi boyunca düşünürleri meşgul etmiş olan, yaşamı ve düşünceyi şekillendiren bir konu olmuştur. Bu, öznenin insanı ilgilendiren ve onun pratik/teorik, kamusal/özel, rasyonel/irrasyonel gibi yaşam içerisinde ortaya çıkan ikilemlerini düzenleyen temel bir konu olması ile ilgilidir. Konunun önemi birçok bilim dalı tarafından öznenin farklı şekillerde yorumlanmasına ve tanımlanmasına yol açmıştır.

Özne kavramı köken olarak, “Yunanca dayanak, temel anlamına gelen hypokaimenon’un Latincedeki muadili subjectum’dan”¹ gelmektedir. Öznenin nasıl tanımlandığı ile ilgili olarak ise, genel olarak dört alanda dört farklı tanıma rastlamaktayız.

- “Birincisi gramer özne’sidir. Bu özne ben sözcüğü ile ifade ettiğimiz, kendimizi anlatmak, bize ait olan duygu, düşünce, deneyimlerimizi ifade etmek için kullandığımız öznedir.
- İkincisi meşru politik özne’dir. Toplumsal etkileşimimizin sınırlarını tanımlayan ve sözde en önemli değerlerimizi somutlaştıran anayasa ve yasalar, sabit güçlerin ve kodların aktörleri ve icracıları olarak bize, hukukun, devletin ve kralın bir öznesi olduğumuzu anlatır... Bu öznellik sınırlaması, bizim bireysel haklara saygılı olmamızı ve dürüst yurttaşlar olmamızı talep eder.

---

¹ Felsefe Sözlüğü, Ahmet CEVİZCİ, Özne, Paradigma Yayınları 2005

- Üçüncüsü felsefi özne'dir. Burada ben hem bir analiz nesnesi hem de bilgi ve hakikatin temelidir.
- Dördüncüsü de insani bir varlık olarak öznedir.”²

Şimdi bu dört tanımlama içerisinde, diğerleriyle bağlantılı dahi olsa, bizi ilgilendiren felsefi öznedir. Felsefi özne olarak tanımladığımız bilgi ve hakikatin temeli olan özne, felsefenin farklı alanları ve dönemleri içerisinde öz, zihin, nesne, insan gibi farklı kavramlarla tanımlanmıştır.

1. “Mantık alanında, bir şeyin, yani bir nitelik, özellik, karakteristik, yüklem ya da bağıntının kendisi hakkında tasdik ya da inkâr edildiği, evlendiği ya da değillendiği şey. Buna göre, bir önermede yüklem bir özellik ya da niteliği gösterdiği yerde, özne bir özellik ya da niteliğin taşıyıcısını, o özelliğe sahip olan şeyi gösterir.
2. Metafizikte, İlk ya da Ortaçağ felsefesinde orada- zihinden bağımsız olarak ve fiilen varolan şey. Anlamı töze oldukça yakın olan özne kavramı, bu iki bin yıllık süre boyunca, dayanağı dış gerçekliği ifade ederken, kendisinde niteliklerin bulunduğu söylendiği varlık olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda, bir ev, bir ağaç vb. özelliklere dayanak olan bağımsız bir töz veya öznedir. Felsefede Descartes'a kadar hâkim olan ve hatta onda dahi kullanılan bu terminoloji öznenin bağlaşığını, salt bir zihinsel içerik olarak evi de nesne diye tanımlar.
3. Özne ve nesne terimlerinin anlamı modern felsefenin başlangıcından itibaren kökten bir değişikliğe uğrar. Buna göre, özne artık algı, tasarım, izlenim, düşünce ve duyulara dayanak olan, düşünen, hisseden, bir şeylerin bilincinde olan şey olarak ben ya da zihin anlamına gelir. Nesne ise, söz konusu anlam içinde öznenin, yani bireysel bir zihin ya da zihni olan bireyin dışındaki ya da ötesindeki varlıktır. Modern özne rasyonel ve iradi bir varlıktır.

---

² Öznellik, Nick MASNFIELD, s. 15, Ara-lık Yayınları, Şubat 2006

4. ...Postmodernizme göre modern özne bir maske, bir kurban modernliğin kalıntısı, liberal hümanizmin icadı, özne-nesne ikiliğinin kaynağıdır. ... Postmodernizmin bakış açısından rasyonel, birlikli, güçlü ve denetleyen bir varlık olarak söz konusu özne modeli, yüzyılımızda giderek artan biçimde saldırıya maruz kalmıştır. ... postyapısalcılar ve postmodernistlere göre modern özne, temel kimlik özüne sahip olmayan, parçalanmış bir varlıktır ve zaman içinde değişmeden kalan sabit bir kimlik ya da benlikten çok, sürekli bir çözülme durumu içindeki bir süreç olarak kabul edilmelidir.”³

Bütün bu açıklamalara baktığımızda özne için ortak bir tanımlamanın yapılamadığını görürüz. Bu felsefe sistemlerinin özneyi farklı şekillerde konumlandırmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde de özne sorununun aşıldığını, ortak bir tanıma ulaşıldığını söyleyemeyiz. Özne-nesne ayrımının bizi götürdüğü ruh-beden, zihin-madde gibi ikilemler tartışılmaya devam etmektedir.

Öznenin kısaca tanımlarına ve süreç içerisindeki değişimlerine kısa bir girişten sonra bunları biraz daha ayrıntılandırmaya geçebiliriz.

1.1. Antik Yunan Felsefesinde Özne

1.1.1. Doğa Felsefesi

İlk dönem Yunan Felsefesi olarak adlandırılan bu dönem, felsefenin kendine doğayı konu aldığı Sokrates öncesi dönemdir. Temel kaygı doğayı, varolanı anlamaktır. Bu dönem ‘her şey birdir’ şiarının kullanıldığı dönemdir. Bu, varolanların hepsi demektir ve varolanların bütünü *Varlık* içerisinde. *Varlık* ve varolan ayrımı yoktur.

Doğanın, varolanların çözümü ön plandadır. Dış doğaya, cisimlerin dünyasına yönelmiş bu felsefede insan doğa yasalarının nesnesidir ve bu doğa yasalarını bilmekle yükümlüdür. Doğadaki akıl yasasını *-logos-* tanımak insan aklının ödevidir. İnsana yakışan *logos*’a uygun yaşamaktır. İlk hali ile *philosophon* da logosun konuştuğu gibi konuşmak, logosa uymak

³ Felsefe sözlüğü, Ahmet CEVİZCİ, Paradigma Yayınları 2005

anlamalarına gelir. Yaşamın en yüksek ereği bilgidir; doğanın bilgisi, logostur. Doğanın bilgisine ulaşmak dışında doğayı el altında tutmak, egemen olmak gibi modern düşünceler yoktur.

Bu döneme baktığımızda doğanın değişmez, bağımsız olduğunu görürüz. Doğa, insandan ayrı ve insanın etkisinden bağımsız olarak kendiliğinden varolandır. Logos, doğanın aklıdır. Özne doğanın içinde saklı olan bir *töz, öz, arkhe'dir*. Daha da ötesi özne buradan hareketle doğadan olan bir maddedir. Ruh da bir doğa faktörüdür.

Antik Yunan'da *hypokaimenon*, insanın karşısında varolandır, mevcut olandır, gerçekliktir. İnsan bu mevcut olanla birlikte varolandır. Özel, ayrıcalıklı bir konumda değildir. "İnsan, bütün varolanlar gibi evrensel uyumun, yasanın hükmü altında yaşayan, ama diğer varlıklardan farklı olarak tanrısal olandan pay alan bir ruh taşıyan ve düşünme gücüne sahip olan varlıkların ortak adıdır."⁴

1.1.2. Sofistler

Sofistlerin dönemi Antikçağ'ın Aydınlanma Dönemi olarak anılır. Bunun nedeni Sofistlerin evren-oluş merkezli felsefeyi 'insan'a çevirmiş olmalarıdır. 'Bütün şeylerin ölçüsü insandır, var olanların var olmalarının ve var olmayanların var olmamalarının...' diyen Protagoras sofistleri özetlemektedir. Bu söz ile sofistler bilginin görece olduğunu, kesin bilginin olmadığını söylemektedirler. "Sofistlerin en büyük önemleri, dikkatlerini makrokozmostan mikrokozmosa çevirmeleri ve insanın insan olarak özü ve dünyaya ilişkin fiillerinin önemi üzerinde ısrar etmelerinden ileri gelmektedir. Bu tutum genel olarak insancılık (*hümanizm*) diye adlandırılan tutumdur."⁵ Bu tutuma daha sonra Modern Çağ Aydınlanma döneminde rastlayacağız ama tarihteki ilk hümanistler sofistlerdir diyebiliriz.

Sofistlerin genel düşüncelerine baktığımızda Aydınlanma'nın temel düşüncesine ulaşırız. İnsan kendi aklı ile kendisi ve kurumları üzerine düşünmeli, bunları kendi aklı ile yeniden inşa etmelidir. Bilginin öznesi insandır. Bilgiyi ve hakikati insana bağlayan Sofistler hem özne insan düşüncesinin öncüleri olmuşlar hem de kendilerinden sonra gelen Sokrates, Aristoteles gibi filozoflar tarafından çok fazla eleştirilmişlerdir.

⁴ İnsan Felsefesi: İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma, Muttalip ÖZCAN, s. 42, Bilim ve Sanat Yayınları 2006

⁵ İlkçağ Felsefe Tarihi 1, Ahmet ARSLAN, s. 76, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları Eylül 2007

1.1.3. Sokrates

Sokrates ve daha sonra Platon ve Aristoteles'te felsefenin amacı Sofistlerin felsefi görüşlerine cevap verebilmek ve onların görece bilgilerini değille-mektir. Bu da demektir ki, özellikle Sokrates'te de felsefenin ana konusu insan ve onun hayatıdır. Doğa filozoflarının felsefelerinin onun gözünde hiçbir değeri yoktur. Grek doğa felsefesi ve Grek metafiziğinin sorunlarını bir kenara bırakarak, sorgulamasını insan üzerine yoğunlaştırır. Bilgelikle ilgili olan bir araştırmanın insanla başlaması gerekir.

İnsan nesneden farklıdır. Fizik nesnelere gibi ele alınıp incelenip, tanımlanamaz. İnsan ancak akıl ve bilinç ile tanımlanabilir. Bu düşünce modern döneme Descartes'e kadar giden yolu açmıştır. Diğer yandan, bu yaklaşım Sokrates'in erekbilimci yaklaşımını yaratmıştır. Sokrates, doğa filozoflarının mekanist açıklamalarının yerine erekbilimci bir model koyar. "Burada felsefe ve bilim tarihinin tam bir dönüm noktasında bulunmaktayız. Sokrates'in önerdiği açıklama modeli daha sonra Platon tarafından da benimsenecek ve Aristoteles tarafından sadece... insani eylemler alanına değil canlı ve cansız tüm varlıkları içine alan doğanın bütününe, tüm doğal olaylar alanına uygulanacaktır."⁶ Dinsel bir özellik taşıyan erekbilimci model Ortaçağ boyunca da egemen olacaktır. Mekanist görüş ise ancak Yeniçağ başlarında tekrar karşımıza çıkacaktır.

Sokrates'in ölümünden sonra ortaya çıkan Sokratesçi okullarda da felsefenin temel konusu insan, hayatı, mutluluğu vs. olmuştur.

1.1.4. Platon

Platon'dan önceki filozoflardan bahsederken doğa ya da insan ile ilgilendiklerini söyleyebiliriz. Doğa filozofları evren-doğa ile ilgilenirken, Sofistler ve Sokrates için felsefenin konusu insan olmuştur. Platon'a geçtiğimizde gördüğümüz ise ilk defa sistemli hale getirilmiş felsefe disiplinleri olmuştur. Özellikle modern döneme ve günümüze kadar süregelen idealist ve düalist yaklaşımların temellerini de atması bakımından çok önemli bir düşünce adamıdır.

---

⁶ A.g.e. s.103

“Platonculuk tam anlamıyla bir idealizmdir, yani idea, düşünce cinsinden olanın varlığının tasdikidir; maddenin, maddi olanın varlığının ise elden geldiğince inkarıdır... Maddi, fiziksel olanın yanında maddi olmayanın, tinsel, manevi olanın varlığını savunmakla yetinmez veya maddi olana, yani gözümüzle gördüğümüz, elimizle tuttuğumuz, kısaca duyularımızla algıladığımız şeylere oranla madde cinsinden olmayanın, manevi olanın, gayrı-maddi olanın varlık bakımından önceliğini veya üstünlüğünü tasdik etmekle kalmaz; daha ileri giderek var olanın, gerçekten var olanın, tek kelime ile gerçeğin salt madde-dışı, tinsel olduğunu söyler.”⁷

Bu aşırı idealizm insanda ruh-beden ayrımını en ileri taşımaktadır. Bilginin öznesi, kaynağı akıl-zihindir, yani ruhtur. Doğa filozoflarının ruhu maddenin bir uzantısı gibi görmelerinin aksine Platon ruhu tinsel bir töz olarak ele almıştır. Bu, doğa ve madde önemsiz hale getirilirken, bunun yerine ruhun, aklın aşkın kabul edilmesi demektir. Platon’un idealar dünyası bunun resmidir. Ruh bedeni yönetir, akıl doğayı... Platon’un idealar dünyası ve nesnelere dünyası ayrımı metafizik düşüncenin temeli olan Varlık ve nesne ayrımına yol açmıştır.

Platon için doğa bilimi gerçek anlamda bir bilim olamaz. Çünkü doğa değişen bir şeydir ve Platon’a göre değişen şeyin bilgisi olamaz. Madde, değişmenin öznesi-substratum’dur. Yalnızca düşünme yoluyla algılanabileceğinden madde aklın konusu olan şeylerin nesnesidir. “Akıl’ın ereğini yerine getirmede yardımcı olmak, onun aleti olmak”⁸ onun görevidir.

İleride göreceğimiz gibi Heidegger’in karşı çıktığı Batı metafiziğinin temelleri Platon’un idealar öğretisi ile atılmıştır.

1.1.5. Aristoteles

Aristoteles Platon’un öğrencisi olarak birçok bakımdan aynı öğretileri sürdürmektedir. Aristoteles’e göre de töz, gerçek olan, *Varlık* maddi değil, ezeli-ebedi, değişmez bir şey olmalıdır ve bu şeyin adı Aristoteles’te *form*’dur. Fakat farklı olan şudur ki, *form* duyusal varlıkların üstünde bir dünyada değil, onların içindedir; onlara içkindir. Bu ruh-beden ayrımı için de farklı bir yaklaşımdır. Aristoteles’e göre ruh bedene içkindir ve bedenden bağımsız varolamaz.

⁷ A.g.e. s. 198

⁸ A.g.e. s. 352

Formları kavramanın, bilginin kaynağı akıl ve zihindir. Fakat farklı olan Aristoteles'in duyuları bir kenara atmayıp bilgiye ulaşmada başlangıç noktası olarak kabul etmesidir. Onun Madde-Form öğretisi felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Aristoteles "Üzerinde değişikliğin meydana geldiği, değişmeyi kabul eden şey" in kendisini madde, "maddenin öznenin veya dayanağın üzerine gelen ve birbirlerini izleyen nitelikleri ise Form"⁹ olarak adlandırmıştır. Madde ve formun ayrılmazlığı, varolanın bu ikisinin birleşimi olması ile açıklanır. *Form* maddesiz varolmaz, madde de formsuz bilinemez. Bu görüşlere göre Aristoteles için doğa ve doğa bilimi vardır. Fakat doğa Doğa Filozoflarının kabul ettiği gibi madde değil, *form*'dur.

Aristoteles, Platon'dan sonra maddi olmayan töz anlayışı ile *Varlık* ve nesne ayrımını daha da ileri taşımıştır. Ona göre tüm tikel varlıkların ötesinde, tüm tekil özelliklerin ötesinde altta yatan ortak bir *Varlık*'tan bahsedebiliyoruz. Bu da metafizik düşünmek olan, şeylerle, oluş olarak olan şeyler arasında bir fark olduğunu kabul etmek demektir. *Varlık*'ı varolanların varoluş sebebi olması açısından ve öz temelli olarak incelemesinden dolayı *Varlık* ve varolan ayrımını daha da ileri taşımıştır. Aristoteles özün *Varlık* nedir sorusunu, mevcudiyetin ise varoluşu karşıladığını düşünmektedir.

1.2. Ortaçağ'da Felsefesinde Özne

Ortaçağ tek tanrıcılığın, ilk evrensel din olan Hıristiyanlığın egemen olduğu dönemdir. Antikçağ düşüncesinin özelliklerini taşımakla birlikte, doğa yerine kutsal kitabın temel alındığı bir felsefedir. Doğa yasalarının yerinin Tanrının yasaları almıştır. Tanrının akli ve yasaları egemendir. Felsefe Hıristiyan kilisesinin felsefedir. Döneme düşünceleriyle egemen olan filozoflar Aristoteles ve Platon'dur.

Bilmenin yerine inanma, aklın yerine vahiy geçmiştir. Tanrının bilgisi ön plandadır. Tanrı bilgisinin, aşkın, doğaüstü olanın ön planda olmasının getirdiği bir düalizm vardır ki, doğaüstü olan ve doğa karşı karşıya gelir. Tanrının karşısında madde vardır. Tanrı, ulaşılması gereken, üstün olan anlamına gelirken, madde dünyasal, değersiz olandır. Nesne kavramı ilk olarak Ortaçağ'da Latince *objectum* sözcüğü ile kullanılmış olsa da bu bizim bildiğimiz anlamdaki kullanım değildir. Ortaçağ'da nesne bilme yetimizle ilgili olarak bilme yetisini uyandıran şey anlamında kullanılıyor. Bu, nesnenin gerçeklikte olup olmadığının

⁹ İlkçağ Felsefe Tarihi 3 Aristoteles, Ahmet ARSLAN, s. 141, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları Eylül 2007

araştırılmaksızın kabul edilmesi durumudur. Nesnenin varlığı Yeniçağ ve Descartes ile değişecek kesin çizgilerle ayrılmış bir nesne/özne ikiliği ortaya çıkacaktır.

Ortaçağ'da özne olarak insandan bahsetmek onu daha aşkın olana bağlamakla mümkündür. İnsan tanrının bir parçasıdır, ruh ile onun aklından bir parça taşımaktadır. Ve dünyasal olandan öte, üstün ruha ulaşmayı amaçlamalıdır. İnsan tanrının yaratısıdır, ona itaat etmelidir. Diğer yandan Hıristiyan düşüncesinde insan günahkâr olarak doğan bir varlık olmasıyla da tanrı karşısında değersizleştirilmiştir. İnsan değerli hale gelebilmek için kendi doğası ile savaşmalıdır. İnsan maddesel olan dünyasal yönlerini yenmelidir.

Ortaçağ'da söz edilmesi gereken diğer bir akım ise bizi Rönesans'a taşımış olan, tümel ve tikel tartışmalarında tikelin önemi vurgulayarak bireyi yücelten düşünce *Nominalizm-Adcılık*'tır. Tümel olana tikel üzerinden ulaşılabilceğini ve tümellerin kendi başına bir varoluşları olmadığını savunan Adcılar ile deney ve birey ön plana çıkmış, Ortaçağ düşüncesi skolastiğin egemen tümelleri sarsılmıştır. Bilgi yavaş yavaş inançtan kurtulmaya başlamıştır.

1.3. Rönesans Felsefesinde Özne

Rönesans düşünce tarihinde bir geçiş dönemidir. Ortaçağ'ın din egemenliğindeki düşüncesinden kurtuluş, deneye ve akla dönüştür. Modern bilime giden yol açılmıştır. Evrenin ve insanın yeniden sorgulanmaya başlandığı dönemdir. Her alanda dünyevileşme ve maddeye dönüşle Yeniçağ'a açılan kapıdır. Siyasal, ekonomik ve sosyal yaşantıdaki değişimlerin tetiklediği Rönesans Hümanizm düşüncesini yeşertmiştir. İnsan, evren makrokozmos içinde birey mikrokozmos olmuştur.

Felsefe kilisenin tekelinden kurtulmaya, Antikçağ eserleri Latince dışında diğer dillere çevrilmeye başlamıştır. Durgun, olduğu gibi kabul edilen Ortaçağ düşüncesinin yerini dinamik, sorgulayan insan aklı almıştır. "Ortaçağ insanının belirmiş bir kişiliği yoktur; o, ağırlık merkezini dinde bulan, Tanrı'nın etrafında dönen bir kültür sistemi içinde belli bir görevi olan bir organ gibidir; onun anlamını da, alinyazısını da belirleyen kilise içinde bulunduğu sosyal bölümdür... 'Ben neyim, ne olacağım?' diye sormaz; içinde bulunduğu durum zaten bu soruların hazır olan yanıtıdır. Rönesans ise, insanı evrensel bir organizmanın renksiz bir üyesi olmaktan kurtarıp onu kişiliğini arayan, benliğinin özel renklerini bütün

canlılıklarıyla ortaya koymak isteyen birey olarak yaratmıştır. Bu yüzden Rönesans bireycilik (individualizm) çağıdır.”¹⁰

Modern çağa giden yol böyle açılmıştır. Hümanizm ile başlayan insan merkezli düşünce Aydınlanma'nın özne düşüncesinin temelidir. Hümanizm insan ve insanın bu dünyadaki yerini sorgulayan, kültür bilimlerinin de ortaya çıkmasına sebep olan akımdır. Sorgulayan insan aklı, yeniçağ'da Descartes ve Kant'la daha da yüce bir hale gelecektir.

1.4. 17. Yüzyıl Felsefesinde Özne

17.yüzyılda Rönesans ile ön plana çıkan insan aklı zirveye çıkmıştır. İnsan aklı ile bilgiye kesin olarak ulaşmak düşüncesi *Rasyonalizm* adını almıştır. “Rasyonalizm akıl adını verdiğimiz, kendisinde tümel olarak geçen kavramlar, bilgiler ve kuralların bulunduğu kabul edilen yetimizi gerçeği bilmek ve açıklamak organı olarak alan çığırır.”¹¹ Akıl doğa, felsefe gibi her konuda kesin bilgiye ulaşmamızı sağlayan yetidir.

Rasyonalizmin yolunu açan, üç büyük düşünürün Kopernik, Galile ve Newton'un büyük buluşlarıdır. Bu buluşlar doğa üzerine süregelen bilgileri yıkmış, doğanın bilgisine ulaşılabilirliğini kanıtlamıştır. Galile'nin matematik temelli buluşları, Kopernik'in güneş merkezli evren sistemi ve Newton'un kanunları, mekanik dehası dönemi oldukça etkilemiştir. Bu nedenle matematik ve geometrinin getirdiği bilimsel kesinliğin felsefede de kullanılabileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda yöntem sorununa bir açılım getiren, 17.yüzyıl felsefesi ve düşünce tarihi içinde en büyük düşünürlerden birisi ve yeniçağ felsefesinin kurucusu olarak da adlandırılan Descartes olmuştur.

Descartes'in yöntemi şüpheci. Her şeyden şüphe etmekle işe başlayan Descartes sonuçta şüphe etmekle ulaştığı şeyin *şüphe ettiğini bilşi* olduğunu söyler. Bu kendi varoluşunun farkına varmaktır. Şüphe eden bilinç vardır, bundan şüphe edilemez. Descartes'in ulaştığı kesin bilgi budur. Şimdi bu bilinçten yola çıkarak diğer bilgilere ulaşılabilir. İşte rasyonel idealizm budur. İnsan Descartes sayesinde yeniden evrenin merkezi ve bilginin olanaklılık koşulu haline gelir.

¹⁰ Felsefe Tarihi, Macit GÖKBERK, s.168, Remzi Kitabevi Kasım 2000

¹¹ A.g.e. s.222

Descartes'in geometriden alarak kullandığı Kartezyen sistemi, felsefesinde akıl-madde, özne-nesne ayırmalarına uygulamış ve bunları kartezyen ikilikler olarak adlandırmıştır. Bu ikilem 20. yüzyıla kadar birçok filozof tarafından kabul edilmiştir.

1.5. 18. Yüzyıl Aydınlanma Felsefesinde Özne

Aydınlanma felsefesi düşünce tarihi ve evren içerisinde insanın yerini merkezde sabitlemiş, yüceleştirmiştir. 21.yüzyılda özne deyince insanı hatırlamamızı sağlayan ve modern insanın daha birçok düşüncesini şekillendirmiş olan düşünce Aydınlanma felsefesidir. Modern dönemde birçok filozofun karşı çıkacağı insan aklının aşkınlığı Aydınlanma'nın özelliklerini taşır.

18.yüzyıl aklın birliğine inanmaktadır. Her insanda akıl sürekli ve aynıdır. Aydınlanma adını da insan aklının aydınlanmasından almaktadır. Aydınlanmayı tanımlayan ve düşünce tarihinin en önemli filozoflarından birisi olarak kabul edilen düşünce adamı Kant'tır. Kant, aydınlanma düşüncesinin kurucu ilkesi olan akıl konusunda şöyle demektedir: Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. İşte bu ergin olmayışa insan kendi suçu ile düşmüştür; bunun nedenini de aklın kendisinde değil, fakat aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremeyen insanda aramalıdır. *Sapare Aude!, aklını kendin kullanmak cesaretini göster!* sözü Aydınlanmanın parolasıdır.

Bu dönem felsefeye ait tüm alanlar akıl merkezli olup insan üzerinden şekillenmiştir. İnsanın özgürlüğü, eşitliği temel olmuştur.

1.6. 20. Yüzyıl Felsefesinde Özne

20.yüzyıl ideolojilerin egemen olduğu, süregelen akımların eleştirildiği, yıkılmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bilim ve teknolojinin hızlı yükselişi felsefenin bilim olarak geçerliliğini de sarsmaya başlamıştır. Yaşanan iki büyük savaş ve insanlığın yaşadığı yıkım,

düşünce tarihi içinde egemen olan birçok akımın tartışılmasına ve şiddetle eleştirilmesine yol açmıştır. Bu dönemde genel olarak üç farklı akımdan bahsedebiliriz: Analitik gelenek, fenomenoloji geleneği ve eleştirel gelenek... Analitik gelenek dil üzerinden temellenen bir felsefe akımıdır, dilin dünyayı tam olarak karşıladığını savunmaktadır. Russell ve Wittgenstein bu akım içerisinde yer alan düşünürlerdir. Fenomenoloji geleneği Husserl tarafından kurulmuştur ve Heidegger de bu akımdan oldukça etkilenen filozoflardandır. Eleştirel, yıkıcı gelenek ise anti-metafizik yaklaşımların ön plana çıktığı akımdır. Bu akımın ön plana çıkan isimlerinden biri Nietzsche'dir.

Batı felsefesinde Descartes ve Kant ile yükselen özne felsefesi, bu yüzyılda gelişen bilim ve teknolojinin de etkisiyle sarsılır ve yerini insandan bağımsız nesnel bir dünyanın varlığına bırakır. Özellikle eleştirel, yıkıcı gelenek ile özcülüğe, düalizme, akılcılığa, Aydınlanma'nın getirdiği birçok düşünce tarzına, özetle de metafizik geleneğe karşı duruş yaşanmıştır. Bu eleştirel bakış açısı Nietzsche, Heidegger ve Derrida ile oldukça yol almıştır.

“Modern insan Antik çağın ve Ortaçağın insanından dahi kuşkucu olmuştur. Ayrıca bilimlerin ilerlemesi ve felsefe tarihinde ortaya çıkan görüşlerin birbirini tutmazlığı bu kuşkucu tutumu arttırmıştır. Bir yandan matematiksel ve deneysel bilimlerde bilimsel kesinliğin gittikçe artması mantıksal matematiksel kanıtlamaların sağlığı ve bilimsel anlatımların sınıranabilirliği metafiziğe karşı kuşkuları çoğaltmıştı. Öte yandan felsefe tarihine bakıldığında birbirinin karşısında duran akımların varlığı, felsefe dizgelerinin durmadan değişmesine karşılık açık bir ilerlemenin saptanamayışı bu kuşkuları büsbütün arttırdı. Ancak bu kuşkucu tutumu arttıran çok önemli etkenler de, bilimlerdeki ilerleme ve felsefe görüşlerinin tarihsel göreceliliği üzerindeki bilincin uyanması da felsefenin ölümüne neden olmadılar. Tek tek bilimlerin gelişmesi felsefi bilgi kuramına birçok sorunların incelenmesini de birlikte getiriyor. Tek tek bilimlerin felsefeden kendilerini bağımsız kılmaya çalışarak ondan gittikçe ayrılmaları, bu kez de iç nedenlerle felsefe incelemelerini gereksindirdi ve felsefe araştırmalarına yeni bir itici güç verdi. Böylece metafiziğin yeni bir temellendirilmesine gidildi. Ama bu çekişme, bilimsel felsefe — bilimsel olmayan metafizik çekişmesi bitmiş değildir.”¹²

¹² Çağdaş Felsefe, Bedia AKARSU, s.28, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 1979

II. BÖLÜM

DESCARTES VE KANT FELSEFELERİNDE ÖZNE

2 . DESCARTES VE KANT FELSEFELERİNDE ÖZNE

Antik Yunan'dan modern döneme geçişte özneye bakış açılarını birinci bölümde kısaca açıklamaya çalıştıktan sonra bu bölümde düşünce tarihinde özneye bakış açılarıyla büyük etkiler yaratan düşünürlerden ikisini el alacağız. Descartes ile başladığı kabul edilen modern çağda öznenin yeri ve Aydınlanma'da özneyi farklı şekilde konumlandıran Kant'tan bahsedeceğiz. İki filozof arasındaki farkı açıklamaya çalışacağız.

Antik Yunan'dan bugüne özne bu hale nasıl gelmiştir? Modern özneyi bugünkü duruma getiren nesnelere bağımsız kılan, ayrıcalıklı ve üstün hale getiren nedir? Bütün bu soruların cevabı modern dönemin babası sayılan Descartes ve onun felsefesinde saklıdır. Descartes rasyonalizminin egemen olduğu modern dönemde epistemolojik objektivite ve bilginin olmazsa olmazı özne kavramı temel olacaktır. Descartes'an sonra felsefe tarihi uzun bir dönem onun düşüncelerini devam ettirecektir. Modern özneyi ondan sonra daha da yücelten Kant ve Hegel olacaktır.

Doğanın bir parçası iken, doğaya dışarıdan bakan, bedeninin ötesinde bir özneye sahip olduğumuzu bize öğreten Descartes ve modern felsefedir. İnsan ve aklı modern felsefe ile nesnelere, doğa yasalarına bağlı olandan ayrılmıştır. Bedensel ve ruhsal olarak ikiye ayrılan insan kendini doğanın üstünde egemen bir güç gibi görmektedir. Descartes'ın amaçladığı bizi doğanın efendisi yapabilecek pratik bir felsefe ve fiziğe ulaşmaktır.

Kant da rasyonel özne düşüncesi farklı da olsa devam ettirmektedir. Aşkınsal öznenin Descartes'ın *cogito*'sundan farkı, Kant'ın öznel çıkarımları kesinlik yaklaşımını ortadan kaldırmak ve nesnel bakış açısını ön plana koymaktır. O kuşkuculuktan ve dogmatizmden uzak durarak bunu yapmak ister. Bunun için de çok büyük önem verilen aklı sorgulayarak bu işe başlar. İnsanın neyi bilip neyi bilemeyeceğini sorar.

2.1. Descartes

Modern felsefesinin kurucusu sayılan Rene Descartes, yeni bir insan ve doğa anlayışının ortaya çıktığı dönemde sistemli felsefesiyle öne çıkmıştır. İleride "Her cephede özne-nesne

ayrımının, varlığı unutmamanın, doğa üzerindeki teknik tahakkümün modern çağlardaki ustası”¹³ olarak Heidegger’in eleştirileri ile karşılaşacaktır. Heidegger için Platon’la başlayan çöküntünün, metafiziğin modern çağlardaki asıl suçlusu da Descartes’tır.

Felsefe tarihi adına Descartes’ın *Aklın Yönetimi Üzerine Kurallar* adlı eserinde sunduğu yöntemler önemlidir. 17.yüzyılın gelişen bilimlerinden matematik ve onun kesin sonuçlarından etkilenen Descartes, felsefede de kesin sonuçlara ulaşmak için matematiğin yöntemlerini kullanmayı denemiştir.

Descartes’ın sistemleştirdiği doğa ve teknik tasarımı, özne-nesne ayrımı Rönesans ile başlamıştır. Rönesans ile gelişen bilimlerle birlikte insan doğa üzerinde etkin bir rol üstlenmeye başladı. Yeni doğa ve yeni birey birlikte yol alırken, doğa kendini bakışa açmıştır. Bu değişiklik doğa yasalarını çözmeye başlayan insan için tarih boyunca doğaya olan bağımlılığından kurtulma yolunda bir adım olmuştur. Yeniçağ’ın Rönesans’tan gelen bilgileri ve bilimleri sistemli bir hale sokması ile insan yapabileceklerinin farkına varmaya başlamıştır. 17. yüzyılda doğa bir düşüğe uğrayarak bir makine haline getirilmiş, insan da kendine makine doğa ile Tanrı arasında bir yer seçmiştir. İşte tam da bu dönemde insanın neyi bilip, neyi bilemeyeceği sorusunu soran düşünür Descartes insanın, düşünen öznenin kesin bilgiye ulaşabileceğini savunmasıyla felsefe tarihinde modern felsefenin kurucusu olmuştur. Onun kurduğu modern felsefe içerisinde özne, rasyonel, kurucu hale gelmiştir. Descartes yalnızca zihni sezgi ve tümdengelim kabul ederken, kesin bilginin, kendisinden hareketle bilinecek doğru ifadelerin ve kesinliğin epistemolojik bir temelle olabileceğini savunur. Epistemolojik temel ise düşünen özne, cogito’dur. Bu düşünce ile epistemoloji, ontolojinin yerini almıştır.

Descartes bilimsel yöntem, epistemoloji ve matematik alanlarında eserler vermiştir. Onun ünlü çözümlemesi *cogito ergo sum* hakikatin araştırılmasında yöntem olarak mantığı, analizi ve bilinçli gözlemi ön plana koyarken, hakikatin matematik dile aktarılması ile de modern Batı düşüncesinin zirvesine yerleşmiştir. Cogito-ben Descartes felsefesinde bilginin anahtarıdır. Descartes’ın cogito’su Aydınlanma düşüncesinin iki kurucu ilkesinin de temelidir. “İlki, dünyadaki tüm deneyimin ve bilginin temeli olarak kendilik imgesi (her şeyden önce ben Varım) ve ikincisi, dünyaya düzen vermek için kullanılabilir rasyonel yeti tarafından tanımlanan biçimiyle kendilik (anlam veriyorum).”¹⁴

Descartes’in felsefe tarihi açısından farklılığı onun felsefesini *ben*’den başlatmasıdır. Daha önceki felsefelerden farklı olarak Descartes varlık, oluş konularından değil öznedan yola

¹³ Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza, Tülin Bumin, s.9, YKY, İstanbul 2008

¹⁴ Öznellik, Nick MANSFIELD, s.27, Ara-lık Yayınları Şubat 2006

çıkması, ayrıca yöntem üzerine farklı bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu yöntemi ile modern felsefenin ve modern öznenin temellerini atmıştır. Descartes'tan sonra felsefe uzun bir süre onun çıkış noktası olarak almıştır. 17.yüzyıl felsefesi bir Descartes'çılıktır.

Descartes'ın epistemolojik temelli felsefesi içerisinde sorduğu soru şuydu: *kendisinden şüphe edilemeyecek olan açık ve seçik bilgi nedir?* Bu sorunun cevabına ulaşmak için kullandığı yöntem *şüphe* oldu. Bildiği her şeyi en baştan, tek tek sorgulamak anlamına gelen bu yöntem olarak şüphe ile Descartes sorusunun cevabına ulaştı. Bu cevap açık ve seçik olarak kesin olan bilgiydi. Artık Descartes felsefesini bu kesin bilgi üzerine kurabilirdi. Descartes'ın şüphesinde son noktada ulaştığı bu kesin bilgi, artık kendisinden şüphe edilemeyecek olan şüphe etmekte olduğudur. Şüphe eden bir benin var olduğu kesindir. *Ben* felsefesi böylece temellendirilebilecektir. *Cogito ergo sum – düşünüyorum öyleyse varım.* Bu düşünce Descartes'ın felsefesinin rasyonalist ve tümdengelimsel özelliğini yansıtmaktadır.

Burada açık seçik olarak bildiğimiz şey, farkına vardığımız ben, düşünen, şüphe eden bilincimizdir. Diğer bütün şeylerin gerçekliği bilincimizden kaynaklanmaktadır. İnsan akılı zirvededir ve bütün gerçeklik, hakikat ondan kaynaklanmaktadır. Yeniçağ'a damgasını vuracak olan Descartes'ın rasyonalizmi budur. Bilmek her bilgide saklı olan *ben*, yani düşünen özne sayesinde mümkündür. Her türlü bilginin başlangıcı bilincimizdeki düşünce ve kavramlardır. Bu Descartes'ın insanda doğuştan düşünceleri kabul etmesi demektir ve Descartes bu doğuştan düşünceleri *doğuştan ideler* olarak adlandırır. Ayrıca *dışarıdan gelen ideler* vardır ki bunlar duyu kaynaklı olduğundan Descartes tarafından kesin olarak kabul edilmemektedirler.

Descartes'ın felsefesi bir düalizmdir. Ruh-beden, akıl-madde ikiliğini temel alan bu felsefe varlığı da ikiye ayırır: *Res extensa* ve *Res cogitans*. *Res extensa*, maddenin dünyasıdır ve temel özelliği yer kaplamadır. *Res cogitans* düşünen şeydir ve temel özelliği bilinçtir, ben'i oluşturan odur. Gerçek bu şekilde tam olarak ikiye ayrılmış durumdadır. *Res cogitans*, aşkın bilinç, bilen özne *Res extensa*'dan, uzamda yer tutan varlıklardan ötedir. Bilinç uzamda yer tutan varlıkları kavramsallaştıran, aralarındaki ilişkileri düzenleyen, bilgiyi kuran, onlardan şüphe edebilen böylelikle onlardan ayrılan ve ayrı bir ontolojik statü ile varolan yetidir. Bu yeti sayesinde düşünen özne, ben, bilgiyi temellendirerek ayrıcalıklı bir konuma yükselmektedir. Bu ayrıcalıklı konum Arşimetçi bir dayanak noktası gibi yaşam dünyasının ve perspektiflerin belirleyemediği, saf, yaşama ve deneyime bulaşmamış bir konum talep etmektedir. Böylece gerçeklik anlayışı ontolojik değil epistemolojik, yani bilgi bilimsel olmaya başlamıştır. Dünyanın ötesinde, uzayda yer kaplayan şeylerin özelliklerini

göstermeyen ama uzayda yer kaplayan şeyleri kavramsallaştırarak onların olanaklılık koşulu olan öznellik, bilginin temelini oluşturmaktaydı. Bu görüş ileride Alman İdealizminde, özellikle Kant sonrası, Fichte ve Hegel düşüncesinde özneliğin kurucu özelliğine büyük anlam atfedecek, Heidegger'in *felsefenin skandalı* olarak adlandırdığı insanı dünyada olan varlık olarak değil, yaşamayan özne statüsünde tanımlayacaktır. Bunun temel nedeni özne-nesne arasındaki karşıtlık olarak görülebilir. Özne karşısında olan nesneyle oluş, var-oluş, dünyada oluş bağlamında ortaklık, biraradalık gibi olanaklara kapanmıştır. Dış dünyayı bilme sürecinde özne, kendini ondan tümüyle ayrı bir yerde konumlandırmıştır.

Descartes'in gerçekleştirdiği bu kartezyen devrimi Brehier şöyle tanımlamaktadır: "Descartes'a değin, insan anlığı evrenin düzenine bağlı olarak konumlanırken, şimdi artık evrenin düzeni insan anlığına bağlı olarak tanımlanmaktadır. Descartes'in gerçekleştirdiği bu devrim her şeyden önce felsefenin kendi içindeki düzenlemesiyle ilgili bir altüst oluştur... Bu dönüşüm, içinde insan zekasının kendi gücüne dayanarak yöntemli kuşkunun özenle hazırladığı yolda, bir düzeni keşfedebileceği ve giderek doğanın efendisi ve sahibi olabileceği bir felsefi çevrenin oluşturulması anlamına gelir."¹⁵ Heidegger'in de tüm felsefi düşüncelerin de karşı çıktığı kartezyen düşüncenin özü budur.

Descartes'in felsefesi bilgiyle bilginin nesnesi arasında büyük bir uçurum oluşturmuştur. Onun düalist ontolojisi ruh ve maddeyi birbirine indirgenemez, apayrı yasalara uyan iki varlık türü olarak tanımlayan bir metafiziktir. Madde ve ruh olarak iki sonlu tözün varlığını kabul eden Descartes bunları iki ayrı kutba ayırmıştır. Kesin bilginin temeli töz olan ruhta gizlidir. Yukarıda anlattığımız şüphe yöntemi ile elde edilen bu bilgi kesin ve apaçık bilgidir. Oysa maddenin, dış dünyanın bilgisi kesinlik taşımaz.

Bu iki sonlu tözün kendisinden kaynaklandığı bir de sonsuz töz vardır ki bu Tanrıdır. Tanrı kesin bilginin, dış dünyanın temelidir. Kendi kendine varolan ve varolmak için nedene ihtiyaç duymayan tözdür. Descartes'a göre,

"Biz tözden kendi varlığı için diğer hiçbir şeye dayanmadan varolan bir şeyden, başka bir şey anlamayız. Ve hiçbir şeye dayanmadan varolan tek töz vardır, bu da Tanrıdır."¹⁶

Bağımsız ve tam olan tek *Varlık*'tır. Diğer tüm şeyler tanrı tarafından varoluşa getirilmişlerdir. Bu anlamda ruh ve madde de göreceli olarak töz, diye adlandırılır. Ruh ve

¹⁵ Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza, Tülin Bumin, s.48, YKY, İstanbul 2008

¹⁶ Felsefenin İlkeleri, Rene DESCARTES, part 1, article 51, s.216

madde Tanrıya bağı olan iki sonlu tözdür. Ortak noktaları bu olmakla birlikte, madde uzama sahip olarak, ruh da düşünme özelliği ile farklılaşır. *Res extansa* maddi töz, *res cogitans* düşünen tözdür.

Yukarıdaki tanım itibariyle, varolmak için kendinden başka bir şey gerekmemesinden dolayı, Descartes'in töz tanımının Aristoteles ile aynı özellikleri taşıdığını görmekteyiz. Fakat Descartes'in bu tanıma uyan yalnızca tek bir tözü vardır; o da sonsuz töz tanrıdır. Diğer iki töz ise tanıma uymamakla birlikte varolmak için nedene ihtiyaç duymakta ve aynı nedenden tamamen zıt olduğu iddia edilen iki töz ortaya çıkmaktadır. Hem sonlu olmaları hem de tanrıya bağımlı olmaları nedeniyle, töz değil nesne gibi algılanmaktadırlar. Oysa töz nesne olamaz.

Descartes'ta varlığın ontolojik tanımına da rastlayamayız. Çünkü tözün nesne gibi algılanmasından dolayı varlığın bilgisine ulaşma yolunda Descartes varlığı fizik dünyanın nesnesi gibi tanımlamıştır. Maddeyi doğanın içerisine alarak, onu matematiğin kesinliği ile açıklamaya çalışmıştır. Genişlik, uzunluk ve derinlik, üç boyut içerisinde ele alınan nesnelere matematiğin formülleri kullanılarak fiziğin konusu haline getirilmiştir. Bu maddenin ontik nesne olarak ele alınmasıdır. Bu özelliği ile Heidegger, Descartes felsefesine karşı çıkacaktır. Çünkü ontik olan Heidegger'e göre ontolojinin konusu olamaz.

Kartezyen hakikati kabul edenler dış dünyadaki varlıklara dair her türlü hakikatin rasyonaliteye başvurarak mümkün olabileceğini savunurken, istikrarsız, kavranması imkansız ve aldatıcı olduğu gerekçesi ile tarihsel olanı kabul etmezler. Felsefesini tarihsellik üzerine kuran Heidegger'in bu savı kabul etmesi mümkün değildir. Diğer yandan 17. yüzyılda Avrupa, bütünlüklü ben bilincini yeni ve farklı kültürlerle karşılaşmaya başladıkça kaybeder. Bu dönemde Hume, Rousseau ve Kant gibi filozoflarla birlikte din, metafizik ve felsefe bütünlüğü de dağılmaya başlamıştır. Modern düşüncenin kendi üzerine sorgu ve eleştiri dönemi olan Aydınlanma ile birlikte '*neyi bilebilirim?*' sorusu ön plana çıkar.

İşte bu dönemde Kant bu soru ile zirvede duran aklı sorgulayarak, onun sınırlarını belirlemek istemiştir.

2.2. Kant

2.2.1. Aşkınısal İdealizm

Rousseau ve Hume'un radikal eleştirileri ile birlikte 18.yüzyılın sonlarına doğru Aydınlanma ciddi kriz sinyalleri vermeye başladı. Bu krizin temelinde rasyonel kritisizm ve bilimsel natüralizm bulunmaktaydı. Kritisizm septisizm ile sonuçlanırken, natüralizm materyalizme uzanıyordu. Aydınlanmanın çözümsüzlüğe doğru yol aldığı bu dönemde ortaya çıkan Alman İdealizmi çözüm yaratmaya yönelmiştir. Bu akım içerisinde rasyonalizmin tersine aklın akıldışı öğelerle bağlantılı olduğu savunulmuştur. Bu dönemde Kant eleştirel yaklaşımı ile aklın yetilerini sorgulamış ve *Salt Aklın Kritiği*, *Pratik Aklın Kritiği* ve *Yargı Gücünün Eleştirisi* eserlerini yazmıştır. Amacı rasyonalizmin akla yüklediği büyük önemle, kuşkuculukla ve dogmatizmle hesaplaşmaktır.

Kant, kendisinden önceki felsefenin ana temellerini sarsan ve kendisinden sonraki felsefeyi uzun bir süre etkilemiş olan bir düşündürdür. Bir ayağı Aydınlanma'da, diğer ayağı 19. yüzyıldadır ve 20.yüzyıla kadar fikirleriyle süregelmiştir. Descartes'la başlayan Rasyonalizm ile gençlik fikirlerini şekillendirmiş ve daha sonra Aydınlanma'nın biricik yetisi aklı sınırlayarak rasyonalizmden ayrılmıştır. Felsefesinin çıkış noktası Leibniz-Wolff felsefesi olup daha sonra Hume'un deneyci felsefesinden de etkilendiğini söylemiştir.

Descartes'teki bilinç üzerine yapılan kendini tanımlama yetisi Kant'ta farklı bir şekil alarak devam etmektedir. Bu düşüncelerini Kant'ın felsefe tarihinde çığır açan ve onun uzun dönemler tartışılmasına neden olacak eseri *Salt Aklın Kritiği (Kritik der Reinen Vernunft)*'inde bulabiliyoruz. Bu eser dünyayı bilmelerine izin verilen insan varlıklarına ilişkin bir betimleme çabasıdır. Kant bu eserde dogmatizm (*rasyonalizm, eleştirilemeyen akıl*) ve septisizm ile karşı karşıya gelir. Aklın sınırlarını çizmesi, kendinde şeyin bilinemezliğini savunması ve aklı eleştirmesi ile anti-modern düşüncelerin başlatıcısı sayılabilir.

Salt aklın eleştirisi, metafizik kavramı ve bu kavram üzerine düşünce tarihi boyunca konuşulanlarla ilgilidir. Kant'a göre metafizik tarihinin çelişkisi, varlık ve doğruluk problemleri üzerine konuşmaya en yüksek merci olarak devam etmesi ve buna karşılık hiçbir kesinlik taşınamamasıdır. Fakat burada aydınlatılacak olan şey, metafizik değil, kendi *anlık*'ımızdır.

“Eski metafizik ontolojidir. O, hep varlık üstüne genel bazı kanaatlerle işe başlar ve buradan hareketle nesnelere özel belirlenimlerinin bilgisine öngelen şeyler arardı. Bu durum

kendilerini empirist olarak sunan öğretiler kadar, kendilerini rasyonalist sayan sistemler için de aslında yaklaşık olarak geçerliydi... Empirizm ve rasyonalizm kuşkusuz bizim varlık hakkında bilgi edinmemizi sağlayan bilgi araçlarını kendilerine göre yorumlamaları bakımından birbirlerinden ayrılırlar.”¹⁷

Düşünce tarihinde dünyayı empirist ve rasyonalist olarak iki kutupta algılayan gruplar bulunmaktaydı. İşte Kant bu noktada iki grubun, varlığın bulunması açısından ortak görüşe sahip olduklarını iddia ederek bu iki akımı birleştirmeye çabalamış, aklın kategorileri ve duyunun içeriğini felsefesinde birleştirmiştir. Bunu şu sözü ile anlatır: *algısız kavramlar boş, kavramsız algılar kördür.*

Kant’a göre, nesnelerin tümü hakkında genel geçer bilgi elde etmenin yolu ontoloji değil, salt akıl eleştirisi’dir. Ontolojide çıkış noktası *Varlık* iken, salt akıl eleştirisinde *Varlık* bir problem ve postulat olarak kabul edilmektedir. İnsanın neyi bilebileceği sorusunun cevabını arayan Kant’a göre bilgimizi ele alan Küçükalp, “Kendinde şey hakkında olmamak üzere, bütünüyle fenomenal olan hakkında olup, bir yandan deneyime bağlı iken, diğer taraftan da iç ve dış duyumumuzun olanaklılık koşulu olan zaman ve mekan temelinde realiteye dayatmış olduğumuz zihnimizin kategorilerine bağlıdır.”¹⁸ demektedir.

Bu düşünceler çerçevesinde özellikle bilgi felsefesi üzerine çalışan Kant, bundan yola çıkarak etik ve estetik konularına da değinmiştir. Bilgi felsefesi üzerine aşkınsal idealizm (*transcendental epistemolojik idealizm*) adı verilen kuramını geliştirmiştir.

Kant Salt Aklın Kritiği eserinden önce *Duyu Dünyası ile Düşünce Dünyasının Formu ve İlkeleri (Demundi sensibilis atque intelligibilis forma et principii)* adlı tezinde felsefesinin temellerine giden yolu açmıştır. “Burada duyu dünyası ile düşünce dünyası birbirinden ayırt edilir; bu iki dünya için değerleri başka başka olan iki ayrı bilgi ileri sürülür... Bu ayırma öteden beri – ta Elealılar’dan beri – var. Bu iki bilgi çeşidinden “düşünce bilgisinin” değerce üstün tutulması da yeni değil, bütün rasyonalistler böyle düşünür. Yenilik Kant’ın “salt (rein, purus) kavramını genişletmesi ile başlamaktadır.”¹⁹

Salt kavramı ne anlama gelmektedir? Rasyonalistler için salt deneyden bağımsız-apriori, öznedede varolan, doğuştan kavramlardır. Oysa Kant’ın farkı burada ortaya çıkmakta, rasyonalistlerden ayrılmaktadır. Kant’a göre duyu bilgisinin de salt öğeleri vardır ve bunlar *uzay ile zaman*’dır. Bunlar duyu bilgisinin oluşmasının koşullarıdır.

¹⁷ Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi, Ernst Cassirer, Çev:Doğan Özlem, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2007

¹⁸ Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidgger ve Derrida, Kasım Küçükalp, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2008

¹⁹ Felsefe Tarihi, Macit GÖKBERK, s. 350, Remzi Kitabevi Kasım 2000

2.2.2. Uzay ve Zaman

Uzay ve zaman duyu bilgisinin oluşmasının koşullarıdır, ne demektir?

Bu, “bilgi bilineni belirler”, demektir. “Bilinecek şeyin bilenin şartlarına göre belirlenmesidir... Uzay ve zamana göre hissederek, kategorilere göre düşünerek belirlenmesidir. Uzay ve zaman öznde hazır bulunur ve aktiftir. Fakat daha önce felsefe tarihinde gördüğümüz gibi uzay ve zaman kategori değildir, bunlar hissetmenin şartlarıdır. Uzay ve zaman sentetik apriori bilgiyi mümkün kılan hissetmenin formlarıdır.”²⁰

Kant için bize verilmiş olan şeyler kendilerinden kesin ve zorunlu bilgi elde edilen nesnelere değildir, kesin olan bilgidir. Bu kesinlik varlık, evren, doğaya göre değil, bizim onlar hakkındaki bilgilerimizdedir. İşte bu bilginin formları uzay ve zamandır. Uzay ve zaman saf sezgidir. Metafizik de objeler hakkında böylesi bir apriori bilginin bizde olduğu kabul edilerek yeniden denenmelidir ki daha doğru bir sonuca ulaşılsın.

“Kant’ın aklın yaptığı işi inceleyecek yöntemine Aşkınsal (transendental) yöntem adını vermiştir. Bu yöntem objeye yöneltmiş bilgiyi değil, bilginin kendisini inceleyen yöntemdir, bilginin kritiğidir; bilgi öğretisidir... Aşkınsal bilgi mümkün bilginin sınırlarını aşmayı araştırır bilgidir.”²¹ Örneğin, bu tür bir inceleme uzayın ne olmak zorunda olduğunu sorar. ‘Uzay hakkındaki bilgimiz öyle olmalıdır ki...’ diye başlar incelemenin cevabı. Bu da şu demektir, bilgi objesinin özelliğini belirlemek için işe bilgi işlevlerinin özelliğini ele almakla başlamak gerekir.

Kant bilgiyi ikiye ayırmaktadır; salt bilgi ve empirik bilgi-duyulara dayanan bilgi, diğer adıyla apriori ve aposteriori bilgi. Kant’ın araştırdığı bilgi *apriori bilgi*’dir. Bu bilgi deneyden bağımsız olan, zorunlu ve evrensel bilgidir. Bu bilginin karşısında *aposteriori bilgi* olup, değişebilir gözleme bağlı bilgidir. Kant’ın bu ayrımı yanında bir de analitik ve sentetik ayrımı vardır. “Analitik yargılar yanlı kavramları açıklayan, kavramın tanımında saklı olanı açıklayan yargılardır. Cisimler yer kaplar, yargısında yer kaplama zaten cismin tanımı içinde bulunmaktadır... Buna karşılık sentetik yargılar bilgimizi genişletir, çoğaltırlar; çünkü bunlarda kavramımızın dışına çıkıp onu başka kavramlar ile birleştiririz. (synthesis) ‘Cisimler ağırdırlar’ yargısında yeni bir şey öğrenirim.”²²

²⁰ Kant Üzerine Dört Ders, Gilles DELEZUE, s. 10, Kabalcı Ocak 2007

²¹ Felsefe Tarihi, Macit GÖKBERK, s. 352, Remzi Kitabevi Kasım 2000

²² A.g.e s.352

Analitik yargılar hep apriori'dirler, sentetik yargılar ise apriori ve aposteriori olabilirler. Sentetik aposteriori en çok karşılaşılan yargılardır, sentetik apriori ise Kant'ın araştırdığı bilgi tipidir.

Sentetik apriori yargı, sentetik olduğundan bilgimizi arttıran, apriori olduğundan zorunlu ve evrensel yargıdır. Bu yargılar “deneyimlerin bir araya toplanmasında çıkartılamazlar, tersine, bütün tek tek algıların, deneyimlerin değerlendirilmesi bunlara dayanır. Kant bu yargılardan oluşan sisteme ‘salt doğa bilimleri’ adını verir.”²³

Kant bu yargıları araştırmakla geleneksel metafiziği eleştirmeyi amaçlamaktadır ve sorusu şudur: Bu tip yargılar metafizikte var mıdır? Metafizikte böyle yargılara ulaşabilirsek metafiziğin de bilim olduğunu kanıtlayabileceğimizi savunmaktadır. Eğer bulamazsak metafizik bir bilim olmaktan çıkacaktır. Kant burada geleneksel metafiziği eleştirirken diğer yandan kendi aşkınsal özne temelli metafiziğini kurmaktadır. Çünkü sentetik apriori bilginin olanaklılık koşulu öznedir. Uzay ve zamanın kendisinde içkin olduğu aşkınsal özne...

En başta dediğimiz gibi uzay ve zaman kategori değildir. Deneyi mümkün kılan şartlar olan uzay ve zaman saf sezgidir ve öznedeki varolandır, saf aklın kendisinde vardır. “Uzay dış hissetmenin formu, zaman iç hissetmenin formudur. Düşünce zamana bağlıdır ve böylece uzaya erişebilmektedir. Descartes’de geçerli olan zaman... Antik zaman anlayışıdır, çevrimsel zamandır. Kant zamanı çivisinden çıkarıp çevrimsel zamanı düzleyerek çizgisel zaman haline getirmiştir... Kant’ın sisteminde özne dışı bağımlı olmaktan çıkıp kendi içindeki zamana mahkum hale gelmiştir.”²⁴

Kant ve Descartes’te geometri ve matematiğin, dolayısıyla da kesinliğin ön plana çıkmasının sebeplerinden biri Kopernik ve Newton’un bilimsel yaklaşımlarıdır. Kopernik Antik Çağ ve Ortaçağ’dan gelen yeryüzü merkezli sisteme karşı çıkmış ve güneş merkezli bir sistem kurmuştur. Ayrıca felsefi açıdan yer merkezlilik tezinin yıkılması evren biliminin teolojiden bağımsız bir bilim olmasının yolunu açmıştır. Bu geometrinin de zaferidir. Newton’un ise bulduğu kanunlar ve mekanik biliminde açtığı çığır da felsefi düşünceyi etkilemiştir. Matematiksel kuram zenginliği ile kuvvetler yasasına ulaşan Newton’un mekanik evreni felsefede de bilimsel kesinlik arayışına yol açmıştır. Buna göre eğer bilimde geometri ve matematik kesin bilgiyi sağlayabiliyorsa, felsefede de geometri ve matematiğin kesinliği

²³ Kant’ın Felsefesi, Heinz Heimsoeth, Çev. T.Mengüşoğlu, s.77, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007

²⁴ Kant Üzerine Dört Ders, Gilles DELEZUE, s. 12, Kabalıcı Ocak 2007

kullanılabilir düşüncesi gelişmiştir. Kant'ın felsefesinde yer alan uzay ve zaman geometri ve matematiğin formlarıdır.

Uzay geometri, zaman matematiğin formudur. Kant'ta da Descartes'in *res cogitans-res extansa* ayrımında olduğu gibi dış uzay ve iç uzay ayrımı oluşmaktadır. Dış uzayda yer kaplayan nesnelere öznenin iç uzayında (*inner space*) şekillenmekte ve temsil (*represent*) edilmektedir. Böylece ontolojideki oluş, yer tutuş, beliriş gibi kavramlar epistemolojideki deneyimlemenin, deneyimle mümkün kılmanın olanaklılık koşulu gibi söz dağarcığına indirgenmektedir. Kendi iç uzayımızdaki gerçeklik yani epistemolojik gerçeklik ontolojik gerçekliğin yerini almıştır. Heidegger'in de karşı çıktığı modernlik özünde budur.

Sentetik apriori yargı ve uzay-zaman arasındaki ilişki nasıldır? *Su her zaman 100 derecede kaynar*, sentetik apriori bir yargıdır. Burada *her zaman* ifadesi deneyim tarafından verilmiş bir ifade değildir, aprioridir. Burada şunu görebiliriz: Kant'ın da kabul ettiği gibi deneyle başlayan bilgi yine Kant'a göre deneyimle sınırlı değildir. "Apriori bilgi bilen bilineni belirlemesi hipotezine bağlı kalarak bilinenin bilinene kattıklarının bilgisidir apriori bilgi... Deneyimi mümkün kılan şartların bilgisidir."²⁵

Deneyim nesnelere ilişkin ama ondan bağımsızdır. Deney ile bir bilgi oluşabilmesi için apriori olan kavramların deneye şekil vermesi onu biçimlendirmesi, bir form kazandırması gerekir. Burada devreye giren aşkınsal öznedir. Nesnenin neliği aşkınsal kurucu öznenin fenomene kattığı kadardır. Aşkınsal öznenin sentetik aprioriyi zorunlu kılan bir özelliği vardır; bu şekilde Kant neyi bilebiliriz kesin cevabını vermeye çalışır. Aşkınsal özne modern öznedir, Descartes'te olduğu gibi tanrısal özellikler taşıyan bir özne değildir.

Kant felsefesi için sorulabilecek diğer bir soru da şudur: *uzay ve zaman neden kategori değildir?* Kant da Aristoteles'te olduğu gibi felsefesinde kategorilere yer vermiştir. Aristoteles'in kategorileri içerisinde ana kategori *töz*'dür. Kant içinse ana kategori birliklidir. Çünkü felsefesi duyu ve anlık ilişkisi birliği üzerine kurulmuştur. Kant uzay ve zamanı kategorik düşüncedeki gibi deneyden geleni işleyen olarak düşünmez. Dediğimiz gibi onda uzay ve zaman saftır, iç uzayda yer alan saf olandır. Oysa kategoriler nesnelere yüklenirler, aprioridirler ve mümkün deneyimin koşullarıdır. Kant'ta Kategoriler **Nicelik, nitelik, bağıntı ve kip** olmak üzere dört bölüme ayrılmış olup, on iki adet kategori vardır.

---

²⁵ A.g.e s.11

Nicelik	Nitelik	Bağıntı	Kip
Birlik	Gerçeklik	Töz ve İlinek	Olanak ve olanaksızlık
Çokluk	Hiçlik	Nedensellik ve bağımlılık	Varlık ve Yokluk
Bütünsellik	Sınırlama	Karşılıklık	Zorunluluk-Rastlantı

Bu durumda uzay ve zaman da kategori gibi görünmektedirler. Deleuze'e göre bu ayrımı sağlayan tanım şudur, "kategoriler apriori temsiller ve kavramlarken, zaman ve uzay hazır olarak verilidirler."²⁶ Ayrıca uzay ve zaman kavramsal düzeye indirgenemezler. Zaman ve uzay boyutları kavramsallıktan farklıdır. Burada ve şimdi kavramsal düzeye indirgenemeyecek zamansal ve mekânsal bir düzendir.

Kant'ın felsefeye kattığı ve özneye değişik bir açılım getiren diğer bir kavram da *fenomen*'dir. Fenomen klasik felsefede görünüş, görünür olgu anlamlarına gelmektedir. Fenomen Kant'ta görünüş değil, *beliriş* olarak yer alacaktır; bu fenomenolojinin de başlangıcı sayılabilir. "Ayrıştırıcı görünüş-öz çiftinin yerine ilk defa Kant birleştirici beliriş-anlam çiftini koymuştur... bir şey belirmiş, bana onun anlamının ne olduğunu söyleyin veya koşulunun ne olduğunu bana söyleyin."²⁷

Fenomen Kant'ın aşkınsal öznesinin karşısında nesnenin belirişi anlamına gelmektedir; oluşun varlığı öznenin deneyimlenebilirliğine indirgeniyor. Fenomenin karşısında kendinde saf olan şey ise numen (*noumenon*)'dir, yalnızca düşünülen şeydir. Fenomen ise duyulur deneyimin verdiğidir. Numen bilinebilir değildir ve bilgi araştırmasında göz önünde bulundurulmaz. Numen ile Kant kendisini ontolojiden uzak tutmaya çalışmıştır. Yalnızca fenomene anlam katma yolunu seçerek gerçekliği bundan ibaret kılmaya çalışmıştır.

Burada özne bambaşka bir anlama kavuşmuştur. Artık özne kurucudur, belirenin ona belirlediği koşulların kurucusudur. "Bu özne aşkınsal öznedir, o herhangi bir şeyin belirlediği koşulların hepsinin birliğidir."²⁸ Bu öznenin kurduğu belirmenin koşulları nelerdir? Saf sezgi adı verilen zaman ve uzaydır. Beliren her şey uzay ve zaman, kategoriler çerçevesinde belirir. Bu yönüyle zaman-uzay ve kategoriler transendental öznenin boyutlarıdır.

Buraya kadar hep insan anlık'ında yer alan apriori formlardan, kategorilerden vs. bahsettik. Anlık burada hiçbir şekilde empirik anlamda, insana ait psikolojik bir düşünme yetisi değildir. O, salt transendental anlamda tüm insan kültürünün biçimlendiricisi olarak anlaşılır.

²⁶ A.g.e s. 22

²⁷ A.g.e. s. 25

²⁸ A.g.e. s. 26

“İnsanlığa ait olan her şey aklın tamamen kendi işlevler içerisinde, karşısında bulunduğu bir içeriği işleminin ürünleri olur.”²⁹

Kant’ın transendental felsefesinin temeli aşkınsaldır. Apriori sentetik bilgi bilimsel-teknik bilginin temeli haline gelmektedir. Oysa apriori sentetik bilgi yani Kant’ın bilginin olanaklılık koşulu olarak sunduğu bilgi olanaksızdır. O bir yandan metafiziğe karşı çıkarken diğer yandan aşkınsal benin temel olduğu bir metafizik kurmaktadır. Öte yandan Heidegger’in karşı çıktığı nokta aşkınsal öznenin kurucu tanımlamasıdır. Nesne öznenin gücü dahilinde mevcudiyete gelmektedir. İnsanın dağınık duyu verilerini ham madde olarak alıp anlıktan geçirerek algılamasının olanaklılık koşulu aşkınsal ben’dir. Kendisi deneyimlenemeyen yani kendisi olanaklı olmayan olanaklılık koşuludur, açıklanmayan bir açıklayıcıdır. Kant’ın felsefesi bu anlamda gizli bir ontolojik statüye sahiptir.

Descartes ile başlayan modernleşme süreci Kant’la devam etmektedir. Hakikat ontolojik açıdan değil epistemolojik açıdan ele alınmıştır. Hakikatin kurucusu daha sınırlı da olsa yine rasyonel özne olmuştur. Descartes ve Kant’ın epistemolojik düşüncelerini ve epistemoloji felsefesi yaptıklarını söyleyebiliriz. Fakat iki filozofun yaklaşımları arasında yukarıda da söylediğimiz gibi farklar bulunmaktadır. Descartes’te gerçeklik bilinç ve madde olarak ikiye bölünmüştür. *Cogito* gerçeğin olanaklılık koşulu olup, gerçeğin bilgisi dolaylıdır. Böylece Descartes’te kesinliğin zihinde içkin olduğunu söyleyebiliriz. Bu Descartes’in tündengimsel yaklaşımının en önemli postulatıdır. Buna karşılık Kant’ta en önemli kavramlardan biri dolayım-ilişkidir. Kant’ta deneyimden gelen-dışarıdan gelen anlık tarafından yorumlanmaktadır. Bu da duyum ve anlık arasındaki dolayımli ilişki anlamına gelmektedir. Bu Kant’ın empirizm ve rasyonalizm ilişkilendirilmesidir.

Her iki düşünceye baktığımızda Descartes’te hala ontolojik özellikler taşıyan *cogito*-özne, Kant’la daha rasyonel hale gelmiştir, diyebiliriz. Çünkü Descartes özneyi saf gerçeklik olarak kabul etmektedir ki bu ontolojik bir yorumdur. Kant ise özneyi rasyonel-bilen özne olarak kabul etmektedir. Aklın rasyonelliği Kant’ta daha önemlidir. Kant Descartes’in kartezyen öznesini bir tarafa bırakarak, duyu bilgisinin, deneyimlemenin önemini de ekleyerek özneyi daha rasyonel ve bilimsel hale getirmiştir. Kant metafizik tarafından apriori kabul edilen bilgiler için şöyle demektedir: “Bir şeyin doğru olduğunu bulunca öznel zorunluluğu nesnel sanma alışkanlığından”³⁰ vazgeçmeliyiz. Çünkü dış dünyadan gelen bilgiyi dolayımli hale

²⁹ Kant’ın Yaşamı ve Öğretisi, Ernst Cassirer, Çev: Doğan Özlem, s.209, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2007

³⁰ Prolegomena, Immanuel KANT, Çev. İonna Kuçuradi&Yusuf Örnek, s. 26, Türkiye Felsefe Kurumu Yay.,2002

getirmezsek, duyu-anlık ilişkisi sağlanmazsa öznel olarak doğru dediğimiz şeyleri nesnel zannederek metafizik hatalara düşeriz. Bu metafizik dogmatizmdir ve Kant'a göre gerçekliğe ulaşma yolu bu değildir.

Heidegger Descartes'in kartezyen öznesine ve Kant'ın transendental öznesine karşı çıkar. Heidegger logosu, oluşu bilen öznenin kurucu (*representative*) özelliklerinden kurtulup, kendi içinde oluş olarak, oluş içerisinde tekrar kurulması gerektiğini savunur. Böylece Heidegger'in alternatif hümanizmi gerçekleşebilecektir, Descartes ve Kant'ın rasyonel, modern özneleri ile değil...

III. BÖLÜM

HEIDEGGER FELSEFESİ

VE

ÖZNE

3. HEIDEGGER FELSEFESİ VE ÖZNE

“Tarihimizin başlangıcı Yunan dünyasıdır; orada henüz beklemede duran kararlar barındıran temel bir şey görüyoruz. Bize göre bu başlangıç, Antik Çağa ilişkin bir şey değildir.”³¹

Martin Heidegger Almanya’yı, dünyayı ve yüzyılımızı etkileyen, dünya savaşından çıkmış bir toplumu doğru analiz eden ve felsefesine de bu yönde şekil veren bir düşünürdür. “Kaygı, praksis, vicdan, korku, ölüm, tarihsellik, durum... Bunların hepsi o sıralarda dünya savaşından çıkmış olan insanların kafalarını kurcalayan şeylerdi ve hepsi de Heidegger’de ve onun felsefesinde mevcuttu.”³² O çağını tam olarak yansıtan, çağının düşünürüydü. Kısa bir süre Nasyonal sosyalistlerin üyesi de olan Heidegger, öyle bir zaman geliyor felsefesiyle nasyonal sosyalist düşüncenin ve yarattığı yıkımdan uzaklaşmayı seçiyordu. Bu bir anlamda, onun felsefesinin de temeli olan insanın kendine sorular sorarak doğru yolu yeniden bulmasının bir özetidir. Bu *Varlık nedir?* sorusuna giden yoldur.

Heidegger felsefesinin etkisinin nedeni 20.yüzyıl felsefesine getirdiği eleştirilerden ve unutulduğunu savunduğu *Varlık*’ı birincil olarak ele almasındandır. Diğer önemli yaklaşımlarından biri ise insan yaşamının ve eyleminin birbirinden ayrılmadığını savunmasıdır. Ona göre dönemin yükselen felsefi tutumu empirizm ve epitemoloji birincil değildir; temel olan ontolojidir. En büyük eseri de ontoloji üzerine olan *Varlık ve Zaman*’dır. Bu çalışmanın ana konusu savunduğu diğer konular etrafında Batı Metafiziğinin eleştirisidir. Mutlak ve koşulsuz olana karşı olan, dolayısıyla mutlak olanın yolunu çizen akla karşı çıkan Heidegger bunun için Batı metafiziğinin temel kabullerini yıkmayı amaçlar. Heidegger’in amaçladığı epistemoloji temelli düalist varlık anlayışını yıkmak ve yerine savunduğu ontoloji temelli varlık anlayışını koymaktır. Heidegger’e göre,

“Batı düşünmesinin tarihinde varolan Varlıkla ilişkili olarak düşünülmemekte, ancak Varlığın hakikati düşünülmeden kalmaktadır. Batı düşünmesi Varlığın hakikatini düşünmenin olanaklı bir yaşantı olduğunu yadsımakta, metafizik kılığındaki bu düşünme, bu yadsıma olgusunu bilerek olmasa da gizlemektedir de.”³³

³¹ Anılar ve Günlükler, Martin Heidegger, Frederic De Towarnicki, s.79, YKY, İstanbul 2008

³² Heidegger Üzerine İki Yazı, O.Pöggeler-B.Alleman, Türkçesi: Doğan Özlem, s.15, Paradigma Eylül 2001

³³ Nietzsche’nin Tanrı Öldü Sözü, Martin Heidegger, s.14, Asa Yayınları, Bursa 2001

Martin Heidegger hayatı boyunca *Varlık'ın anlamı nedir?*, sorusunun cevabını aramıştır. Bu soru doğrultusunda felsefe tarihini eleştirmiş, sorgulamış ve yorumlamıştır. Sorgulamasına Antik Yunan ile başlayan Heidegger öncelikle Doğa filozoflarına yönelmiştir. “Heidegger, Doğa filozoflarının varlığı önsel ve dolaysız bir biçimde kavradıklarını öne sürmüştür. Fakat Platon’la birlikte varlığın önsel ve dolaysız kavranışı metafiziğin etkisi sonucu üstünü kapamış ve örtüsünün altına gizlenmiştir. Heidegger’e göre, Platon Batı metafiziğinin başlatıcısı olmuştur. Felsefe, artık metafiziğin varlığını açıklama evrenidir. Aristoteles’le devam eden bu metafizik varlık anlayışı Ortaçağ’da dinsel anlam kazanarak, ilahi varlık alanına dönüşmüştür. Yunan *alethia*’sı yerini İncil’in vahyine bırakmıştır. Descartes’le başlayan Modern Batı Felsefesinin Varlığı epistemoloji temelli bir metafizik anlayışla ele aldığını ileri süren Heidegger, en büyük karşı çıkışını kartezyen geleneğe yapmıştır.”³⁴

Heidegger’e göre Sokrates öncesi felsefecilerden sonra gelenler *Varlık nedir?* sorusunu *var olan objeler ve nesnelere nedir?*, diye sormaya başlamıştır. Platonla gelen idealar ve nesnelere dünyası ayrımı, Varlık ve nesnelere ayrımına yol açmıştır. Böylece felsefe tarihinde Varlık nesnelere, var oluş ise özden ayrılmıştır.

Descartes ile biricik olan akıl-cogito, Aydınlanma felsefesinde ve devam eden süreçte farklı şekillerde merkezde yer almaya devam etmiştir. Spinoza, Kant, Fichte, Hegel, Dilthey ayrıca Heidegger’in felsefesinde önemli yer tutan Husserl cogito’yu farklı kavramlarla kullanan filozoflardır. Aydınlanma döneminin yükselen değeri bilim ile birlikte kesinlik düşüncesi filozofları ve felsefelerini etkilemiştir. Bu kesinliğe ve cogito’ya ilk karşı çıkış Nietzsche ile başlamıştır. Heidegger’e göre, eleştirdiği modern felsefe cogito ve epistemoloji felsefesidir.

Heidegger, 19.yüzyılın sonlarına doğru bu anlayışı yıkan Kierkegaard, Dilthey, Nietzsche ve Husserl’in felsefelerinden oldukça etkilenmiştir. “Kierkegaard’ın Hegel’in sistem felsefesini eleştirmesi ve bireyin önemini vurgulaması, Dilthey’in tin geliştirmesi ve Nietzsche’nin Batı metafiziğini ve kartezyen geleneği acımasızca eleştirmesi”³⁵ Heidegger’in yolunu açmıştır. Heidegger felsefesi için Dilthey’in hermeneutik üzerine düşünceleri etkilidir. Dilthey’in hermeneutiği Varlık sorusunun nasıl sorulacağı konusunda Heidegger için yol gösterici olmuştur. Dilthey felsefesi içerisinde *yaşam dünyası* kavramı önemlidir ve Heidegger’in *dünyada olmaklığı* da buradan gelmektedir. Dilthey için sosyal bilimler zamansal süreklilik halindeki yaşam deneyimleridir. Bu deneyimler bizi etkiler ve yorum

³⁴ Heidegger’de Varlık ve Zaman, A.Kadir ÇÜÇEN, s.14, Asa Yayınları 2003

³⁵ A.g.e. s.16

yapabiliriz. Böylece yapı (*structure*) oluşur; bu yapı organik zamansal birlik içerisinde olur. Zamansal yapı Dilthey'dan gelmektedir ve Heidegger'in *Varlık nedir?* sorusunu sorabilmesini sağlamıştır. Heidegger felsefesinde en çok göze çarpan diğer bir isim de Husserl ve onun fenomenoloji yöntemidir.

Heidegger'in metafiziğe ve modern felsefeye karşı çıkmakta kullandığı düşünce biçimi Antik Yunan felsefesidir. Çünkü o felsefenin Aristo ve Platon'daki gibi doğmadığını düşünür. "Herakleitos'un oluşturduğu şekli ile philosophos sözcüğü felsefi sıfatından bütünüyle ayrı bir şeyi dile getirir. Sophon'u seven anlamı ile philosophos'taki sevmek (philein), logosun konuştuğu gibi konuşmak, logosa uymak anlamları ekseninde anlaşılacak durumda olup, sophon ile uyum halinde olmaya gönderme yapar... hikmet anlamında kullanılan sophon'un her şey birdir anlamını dikkate almak gerekir. Buradaki her şey, varolanların bütünü, hepsi demektir ve varolanların bütünü Varlık içerisinde bir olduğunu, varolan olarak Varlık'ın varolanı bir araya topladığını ifade eder... varolanın Varlık içerisinde bir araya toplanmış olması, varlığın görünmesiyle varolanın gözükmeye zamanla, Varlık içerisinde varolanı kurtarma ve koruma kaygısıyla philosophia'nın dolayısıyla da metafiziğin doğmasına yol açmıştır."³⁶

Heidegger'e göre bu yaklaşımı ile felsefe *Varlık*'ı varolana indirgeyerek ve onu özü-temeli açısından ele aldığından varlık-bilim, varolanların kaynağı, temeli olarak gördüğünden de varlık-tanrı-bilimdir. Heidegger'e göre epistemoloji temelli gelişen, *Varlık*'ı bir varolana indirgeyen ve ontolojiler ekseninde her şeyi kategorilere hapseden metafizik, insan için en önemli sorunun *Varlık*'ın anlamı sorusunun unutulmasına yol açmıştır.

Felsefe tarihi boyunca süregelen tüm düalist yaklaşımlar *Varlık* ve varolan arasındaki ontolojik ayrımın yok olmasına neden olmuştur. Özellikle öz-varoluş ayrımı önemlidir. "Varlık'ın unutulması, varolanları varolanlar olarak açan ve Varlık olarak soruşturulmadan kalan Varlık lehine, öz ve varoluş içerisinde ikiye ayrılan Varlık'ın kaynağının kendini gizlemesidir."³⁷ Heidegger ilk defa bu ayrımı yapanın Aristoteles olduğunu söyler. Aristoteles özün (*essentia*), varlık nedir sorusunu yanıtladığını, mevcudiyetin (*existentia*) ise varoluşu ifade ettiğini savunmuştur. *Varlık* ve varoluş ayrımı *Varlık*'ın varolanların ilk sebebi haline gelmesine sebep olmuştur. Bu özün önceliğidir ve *Varlık*'ı unutturandır. Küçükalkp bununla ilgili olarak, "Heidegger'e göre Varlık, varolanda varolan bir özellik değildir. Varlık, varolan

³⁶ Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida, s.168, Kasım KÜÇÜKALP, Sentez Yayınları, 2008 İstanbul

³⁷ A.g.e., s. 173

gibi nesnel tasarım olarak tasarlanıp vücuda getirilemez. Tüm varolanlardan tamamıyla başka olan Varlık, Varolan olmayandır.”³⁸ demektir.

Heidegger için önemli olan bu ayrımın açığa çıkarılmasıdır. Bu ayrımı açığa çıkarma yolu bu ayrımı düşünmenin konusu kılmaktır. Bu *Varlık* ile varolan arasındaki ilişkiyi *Varlık*’ı varolana indirgemeksizin düşünmektir. Metafiziğin hatası tam bu noktada *Varlık* varolanın karakterine sahipmiş gibi düşünmektir. Oysa Heidegger’e göre *Varlık*’ın varolanla bu türlü bir ilişkisi yoktur. *Varlık* doğası gereği varolan ile ilişkilendirildiği anda kendini geri çeker. “Herakleitos’un açığa çıkış en çok geri çekilişi sever sözünü anımsatırcasına Heidegger de *Varlık*’ın varolanda açığa çıktığı anda kendisini geri çektiğini ifade eder.”³⁹ Heidegger’e göre,

“*Varlık*, saf ve yalın tözün bir biçimidir.”⁴⁰

Metafizik *Varlık* anlayışı ile Heidegger’in sözünü ettiği *Varlık* anlayışı için hakikat kavramı da değişiklik göstermektedir. Heidegger, Platon ile hakikat ve *Varlık* kavramlarının da değiştiğini söyler. Oysa Grek şiirinde, trajedisinde hakikat ve *Varlık* tüm açıklığıyla yer almaktadır. Heidegger *Varlık ve Zaman*’da felsefe tarihi boyunca üç farklı hakikat yaklaşımı olduğunu söyler. “İlki hakikatin iddia olduğu, ikincisi hakikatin özünün yargı ile yargı nesnesinin bağdaşmasında yattığı, üçüncüsü ise mantığın babası olan Aristoteles’in hakikati, asli yeri olarak yargıyla ilişkilendiren ve bağdaşma (agreement) şeklinde tesis eden tezdır.”⁴¹

Zihin ve nesne uyumunu savunan hakikat anlayışı modern dönemin yaklaşım tarzına daha uygundur. İnsanı rasyonel varlık olarak kabul eden Batı metafizik geleneği söz konusu hakikat anlayışını savunur. Nihayetinde ise bu yaklaşım Descartes ile en yüksek anlamını kazanır. Varolan olarak varolanın (*ens qua ens*) saptanması tamamen ego tarafından belirlenir. Ego, mükemmel bir sub-jectum şeklini alır ve hakikatin altında yatan olur.

Oysa Heidegger’in savunduğu hakikat anlayışı, düşünce tarihinin başlangıcında saklıdır. “Tarihinin başlangıcında Varlığın, kendisini zuhur etme (emerging / physis) ve açığa olma / gizlenmeme (unconcealment / alethia) olarak açtığını, buradan da, süreklilik (ouisa) anlamında kalıcılık ve mevcudiyet (presence) formülasyonuna ulaştığını”⁴², düşünür.

³⁸ A.g.e., s. 174

³⁹ Anılar ve Günlükler Martin Heidegger, Frederic De TOWARNICKI, s.17, YKY, İstanbul 2008

⁴⁰ Being And Time, M.HEIDEGGER, Translated by J.MACQUARRIE&E.ROBINSON, s: 62, 38.bölüm, Blackwell 1995

⁴¹ Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu:Heidegger ve Derrida, s.179, Kasım KÜÇÜKALP, Sentez Yayınları, 2008 İstanbul

⁴² A.g.e., s. 183

Başlangıca bakıldığında *Varlık* ile hakikatin birbirine ait olduğu ortaya çıkacaktır. “Grekçe bir sözlük olan *alethia* hakikat, doğruluk, açık sözlülük, samimiyet anlamlarına, *alethes* ise doğru, içten, samimi, gerçek ve aktüel anlamlarına gelir. Ayrıca bir fiil olan *aletheuein* ise, doğru bir biçimde konuşmak, açmak, dünyayı gizlenmişlikten uzaklaştırmak vb. demektir. *Alethia* örtüsünü kaldırmak, ortaya çıkarmak, açmak anlamlarına gelirken, *alethes* ise gizli olmamak anlamına gönderme yapar.”⁴³

Grek düşüncesi için çok önemli olan bu kavram, Heidegger tarafından Herakleitos felsefesi göz önünde bulundurularak açıklanmıştır. Bu bakış açısına göre de açığa çıkma ve gizlenme birbiri ile ilişkilidir. Bu anlamı ile açığa çıkan, metafizik yaklaşımda olduğu gibi öze gönderme yapmaz. Tam da aksine Heidegger’e göre hakikat özünü açma anlamında, *Varlık*’ın açığa çıkması ile mümkündür. Bu yüzden kanıtlanması gereken şey, varolanın *kendi açığa çıkarılmış Varlık*’ıdır. Varolanların ortaya çıkmasını mümkün kılan Varlığın örtüsünün açılması yani hakikat *ontolojik hakikat*, diye adlandırılır. Heidegger’in felsefesinin temeline koyduğu ve kanıtlamaya çalıştığı budur.

Heidegger insanı da felsefesi doğrultusunda *Dasein* olarak tanımlar ve metafizik gelenek içerisindeki özne kavramından uzaklaştırır. *Varlık ve Zaman* adlı eserinde varoluş sahibi tek varolanın da *Dasein* olduğunu söyler.

3.1. Varlık Ve Zaman

“Bunca zamandır Varolan terimini kullanırken bununla özgül olarak neyi kastettiğinizden emin olmalısınız herhalde. Biz de zaten daha önce onu bildiğimize şüphesiz inanıyorduk. Oysa şimdi o bizim içimize sıkıntı veren, elimizin altından kayıp giden bir şey, bir bilmece olup çıktı.”⁴⁴, diye başlıyor *Varlık ve Zaman*. Batı metafiziğini eleştirmeye de böyle başlıyor Heidegger, çünkü o varolanı biliyor ve *Varlık*’a nasıl ulaşılacağını da. Ona göre şu kesin ki bizi *Varlık*’a götürecek yol akıl değildir. Buradan yola çıkarak Heidegger aşkınsal felsefeye ve özne-nesne ayırımına karşı çıkacaktır.

Heidegger’in incelediği soru *Varlık’ın anlamı nedir?*, sorusudur. Burada sorulan *Varlık*’ın ne olduğu değil varolmanın ne anlama geldiğidir. Heidegger bu sorunun cevabının

⁴³ A.g.e., s. 184

⁴⁴ Platon, Sofist, 244 a, Sosyal Yayınları 2001

ontolojide bulunacağını söyler. Matematik, teoloji, doğa ya da insan bilimleri bu sorunun cevabını veremez. Çünkü bu alanlarda *Varlık* kavramsal olarak ele alınmaktadır ki buradan *Varlık*'ın anlamı çıkarılamaz. “Dasein’ı bilgi nesnesi yapmak, onu var oluşsal yapısından değil, kavramsal yapısından açıklamak demektir. Dasein öncelikle bilgi nesnesi değil, kendinde var olmanın tarzlarını veren varlıktır. Dasein’ın varlığını ancak kendi var oluşu verebilir. Bu ise ancak iki yolla olabilir: Öncelikle Dasein kendi existentiell-ontik yapısını kavrar ve ikinci olarak kendi existential-ontolojik yapısını kavrar. Fakat amaç ontolojik yapısını anlayan Dasein’ın bunu kendi ontik yapısı üzerinde kurmasıdır.”⁴⁵

Existentiell-ontik yapı insanın tekil yapısı olup, kendinin nesne olarak farkında olduğu yapısının kavranmasıdır. Bu sıradan insanın (*das man*) kavrayabileceği bir durumdur. Existential-ontolojik yapı ise daha derin olup *Varlık*'ın varoluşsal yapısını veren ve onu dünya içinde *Varlık* yapan özelliğidir. Bu anlamı ile *Dasein* ontik-ontolojik yapıya sahiptir. Varolmanın, varlığın incelenmesi bu ontolojik yapı üzerine kurulacaktır. Ontik inceleme kategoriler düzeyinde yapılar, bilimsel bir incelemedir. Oysa ontolojik inceleme var olma üzerine bir incelemedir; varoluşları inceler.

“Klasik formu metafizik olan geleneksel Batı düşüncesi *Varlık*'ı unutarak, esasında var olanın kavranabilirliğini ve hakim olunabilirliğini ve hatta hükmedilebilirliğini amaçlayan ilkelerden başka hiçbir şey araştırmamış, var olanların tümünü insan için kullanılabilir kılmayı hedeflemiştir. Bu anlamda Batı düşüncesi, Platon veya Descartes’in, Hegel veya Nietzsche’nin düşüncesi de hümanizm’dir... İnsanın kendisini merkeze almasının en uç ve kaba şekline Sartre’in ekzistensiyalizm’inde rastlanır; çünkü bu hakikati ve anlamı insanın tasarımı yaptığı şeyler olarak tanır.”⁴⁶ Oysa Heidegger için insan ve *Varlık* farklı şekillerde konumlanmıştır ve biri olmadan diğeri var olamaz.

Heidegger Descartes ve Yeni Kantçı felsefenin varlığı obje-nesneye indirgeyen tavrına karşı çıkararak varlığın anlamının yeniden sorulması gerektiğini savunur. Bu araştırmanın yolu ise ona göre Husserl’in *fenomonoloji* yöntemidir. Fakat Heidegger Husserl’den aldığı bu yöntemi farklı şekilde yorumlamıştır.

Fenomenoloji bir yöntemdir ve özel bir felsefi düşünme biçimidir. Fenomenoloji kavramı fenomen ve logos olmak üzere iki öğeden oluşmaktadır. Husserl’in fenomenolojisi, “deneyim ya da tecrübemizi kökenlerinden ve gelişiminden ayrı ve tarihçi, sosyolog ya da psikologların sunduğu nedensel açıklamalardan bağımsız olarak, gerçekte olduğu şekliyle ve dolayısıyla bir

⁴⁵ Heidegger’de Varlık ve Zaman, A.Kadir ÇÜÇEN, s.40, Asa Yayınları 2003

⁴⁶ Heidegger Üzerine İki Yazı, O.Pöggeler-B.Alleman, Türkçesi: Doğan Özlem, s.18, Paradigma Eylül 2001

tarzda betimleme teşebbüsüne karşılık gelir.”⁴⁷ Felsefenin matematik, mantık gibi sistemlerle çözülemeyeceğini, olgusal olmadığını savunan Husserl, felsefi faaliyet için dünyayı olduğu gibi anlamının önemli olduğunu söyler.

“Kant’ta mümkün deneyin konusu kılınabilen, duyulur dünyaya bağlı anlama yetisine verilen şeylere, Hegel’de ise diyalektik gelişimi içerisinde Tin’in tarihteki somut-soyut tüm tezahürleri olarak kavramlaştırılan fenomen kavramı, Husserl’da görünen (erscheinen) ile görünen şey (erscheinendem) arasındaki özsel bir bağlantı nedeniyle çift anlamlı olup, bir yandan duyularla tecrübe edildiği haliyle görünen dünyaya, diğer yandan da görünüşlerin özü anlamında görünüşe gelen şeyin kendisine gönderme yapar. Bununla birlikte Husserl felsefesinde fenomen kavramı öncelikle görünenin kendisini, yani öznel fenomen olarak görünüşe geleni nitelenmek için kullanılır. Bu açıdan bakıldığında Grekçe phainomenon ve logos sözcüklerinin bileşiminden oluşan fenomenoloji, şeylerin tezahür edebildiği değişik yolları, fenomenleri ve şeylerin logos’unu vermeye yönelik bir aktivite ya da başka bir ifadeyle, insani tecrübe alanında ortaya çıkan bütün fenomenlerin logosu olmaya ve söz konusu fenomenlere mümkün olduğunca kendilerini karakterize eden şeyi gösterme fırsatı vermeye yönelik bir teşebbüs olarak anlaşılır.”⁴⁸

Heidegger fenomenolojiyi yeniden tanımlamıştır ve bunu fenomenolojinin *phainomenon* veya *phainesthai* ve logos şeklindeki Grekçe köklerine kadar inerek gerçekleştirir. “Grekçede phainemenon sözcüğüyle karşılanan fenomen terimi, kendini göstermek anlamına gelen phainesthai sıfat fiilinden türer. Buna göre fenomen kendisini gösteren anlamına gelir. Dönüşlü fiil olan phainesthai, phos sözcüğünün bir formudur. Phos ise ışık, parlaklık, içinde bir şeyin zahir hale gelebileceği, bizzat görünür olabileceği şey anlamındaki pha sözcüğü ile alakalıdır. Bu analizlerden hareketle Heidegger, Greklerde fenomenler ifadesiyle kastedilenin, gün ışığında yatanların ya da ışığa getirilebilenlerin toplamı olduğunu, bunun ise Greklerin zaman zaman yalın olarak ta onta, yani varolanlar ile özdeşleştikleri şeye gönderme yaptığını söyler.”⁴⁹

Fenomen: “Fenomen teriminin elde edildiği, eski Yunanca terim olan phainemenon, kendisini bilmek anlamına gelen phainesthai anlamına gelir. Böylece phainomenon kendi

⁴⁷ Felsefe Sözlüğü, Ahmet CEVİZCİ, Fenomenoloji, Paradigma Yayınları 2005

⁴⁸ Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida, s.103, Kasım KÜÇÜKALP, Sentez Yayınları, 2008 İstanbul

⁴⁹ A.g.e., s.157

kendisini gösteren şey ya da apaçık olan şey anlamına gelir.”⁵⁰ Heidegger ise fenomen kavramının iki anlama geldiğini söyler: kendi kendisini gösteren ve dış görünüş. Bu düşünce ileride de göreceğimiz gibi Heidegger felsefesinin odağıdır. Heidegger fenomen kavramı derin olarak ele alındığında doğru anlamına ulaşılacağını söyler, aksi takdirde fenomen kavramı bize gerçek anlamı ile görünmeyebilir. Fenomenmiş gibi sıradan bir dış görünümle bize ulaşabilir. Önemli olan dış görünüş anlamını fenomen kavramı içinden sıyırmaktır. Gerçek anlamda fenomen, bir şeyin kendi kendisini açıkça göstermesidir. Yalnızca dış görünüş yetersizdir.

Logos: Logos Antik Yunan’dan itibaren farklı şekillerde adlandırılmıştır. Heidegger fenomenolojinin gerçek anlamda anlaşılması için *logos*’u anlamak gerektiğini söyler. Heidegger’e göre logos bir şeyle ilgili söylem anlamındaki *legein* sözcüğüyle bağlantılıdır. Greklerde olduğu gibi *legein* sözcüğünden referansla tanımlanmalıdır. Grekçe aslına uygun etimolojik tahlille logos herkesçe bilinen hali ile konuşmak ve söylemek anlamına gelen *legein*’den türetilmiştir ve daha farklı olarak göz önüne sermek ve belirlemek anlamına da gelir ki burada logos *söz*’dür. Fenomene işaret eden ve gizli olanı gün ışığına çıkaran anlamına gelir. Açığa çıkarma ontolojik anlamdadır. Fakat buradaki söz, fenomende olduğu gibi sözün kendi anlamında kullanıldığında logos’tur. Logos bu şekilde hakkında konuşulan şeyi görmemizi sağlar, diğer anlamı ile de *Varlık*’ı. *Dil Varlık’ın evidir*, der Heidegger, *Varlık*’ı açığa çıkarma yolunun dil olduğunu anlatmaktadır. Logosun önemi burada açıkça ortaya çıkmaktadır.

“Fenomenolojinin bakış açısından bakıldığında, ortaya çıkan şeylerin yani fenomenlerin hakikat ve gerçekliğini kabul etmek gerekir ve bu yönüyle de fenomenoloji, bir resim, algılanan bir nesne veya sembol olmanın, yalnızca zihinde gerçekleştiğini iddia eden Kartezyen gelenekten tam bir kopuş içerisinde... Fenomenolojiye göre, salt görünüşler varolmadığı gibi hiçbir şey de sadece görünüşten ibaret değildir. Görünüşler gerçektir ve Varlık’a aittir.”⁵¹

Varlık’ın anlamı nedir, sorusunu soran Heidegger, bunu bir yöne, metafizikte olduğu gibi bir Arşimet noktasına ihtiyaç duymayan fenomenoloji ile yapar. Fenomenoloji konu ile ilgili ‘ne’ değil, ‘nasıl’ sorusunu sorarak, epistemolojik tutum yerine ontolojik nitelikli bir tutumu

⁵⁰ Heidegger’de Varlık ve Zaman, A.Kadir ÇÜÇEN, s.46, Asa Yayınları 2003

⁵¹ Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu:Heidegger ve Derrida, s.105, Kasım KÜÇÜKALP, Sentez Yayınları, 2008 İstanbul

ön plana çıkarır. Diğer yandan da, “Heidegger için fenomenolojinin amacı fenomenlere değil, fenomenlerin Varlık’ına odaklanmak suretiyle, kendisini gösteren şeyin, kendisinden görünmesine izin vermek olmalıdır. Yine Heidegger ‘fenomenolojinin bizim görmemizi sağladığı şey nedir?’ sorusunu ise verili objelere referansla değil, bu objelerle bir arada vuku bulan Varlık’a referansla cevaplar.”⁵²

Heidegger’in elinde fenomenoloji, epistemolojik karakterdeki *bilmek ne anlama gelir?* sorusu yerine, ontolojik karakterdeki *olmak ne anlama gelir?* sorusunu sorar. Bu şekilde Heidegger *Varlık*’ı incelemeye *olmak* ve *vardır* fiillerini inceleyerek başlar. Ona göre *Varlık*’ı *olmak* fiili ile açıklayamayız. Oysa Antik Yunan’dan itibaren oluş farklı şekillerde konumlandırılmıştır. Aristoteles tüm tikellerin ötesinde ortak bir oluş olduğunu kabul eder. Bu tarz oluş varlık olarak varlık düşüncesine bizi götürür. Bu metafizik bir düşünme tarzıdır. Kategoriler dışında kalan, özden kaynaklanan bir oluş biçimidir. Heidegger ise bunun da gerisine giderek oluş üzerine düşüncelerini Presokratikler’den esinlenir. “*Heidegger ontolojik farklılık düşüncesini oluşun her şeyin oluşu olarak kendisini açışında kendi kendisini saklı tutuşu bağlamında Presokratik kökenlere dayıyordu.*”⁵³ Oluşa Presokratiklerin gözünden bakarak, onu kendi içinde, kendi kendisini açığa çıkarışı biçiminde görmemizi istiyordu. Buna göre Heidegger için oluş *alethia* anlamında gizli olanın kendisini açığa çıkarması anlamına gelmektedir. Ona göre şeylerin oluşu, *alethia* anlamında açığa çıkarken, aynı zamanda zorunlu olarak örtük kalmaktadır. Bu noktada *Dasein* dünyada oluşu ile oluşa ortaklığının anlamını çözmeye çalışır.

“Burada oluşun şeylerde oluşu Türkçede kulağa anlamlı gelmiyor. Heidegger için kimi İngilizce yorumcuların büyük harfli Being olarak çevirdikleri oluş sözcüğü, Almanca das Sein geleneksel ontolojik anlamında değil, yani olmakta olan şey her neyse onun isness’ı anlamında değil, şeylerin mümkün bir insan iletişimine açık oluşları (Almanca anwesen) anlamındadır. Bu das Sein = das Anwesen demektir. Yani İngilizce düşünürsek Being, oluş, şeylerin tek tek oluşlarının oluşu olarak becoming anlamındadır aynı zamanda. Metafiziğin temel sorusu Heidegger için bu oluşun şeylerde oluşunu bize deneyimlenebilir, verili bir oluş biçimi olarak mümkün kılan nedir?, sorusuydu. Bu verililiğin (givenness) olarak oluşun ötesinde bir arayış olduğu için ontik-ontolojik farklılığın ötesinde bir arayıştır. Buna bence

⁵² A.g.e., s. 137

⁵³ Heidegger ve Derrida’nın farkı: Diffarence metafiziğin sınırındaki oyun, Cihan Camcı, Felsefe Dünyası, Sayı 47, 2008

pre-fenomenolojik bir orijin noktası arayışı diyebiliriz. Bu arayışı Heidegger'in Yunanca söylem (saga) konusunda, daha çok da Parmenides ve Heraklitos yorumlarında buluyoruz"⁵⁴.

Heidegger fenomenolojiyi *Varlık*'ın temel sorusunu doğru sormanın bir yolu olarak kullanır iken, sorduğu temel soru şudur: *Niçin Varlık olsun da hiçlik olmasın?* Heidegger'e göre felsefenin ana sorusu budur. Heidegger hiçlik kavramını açıklarken yine *Varlık*'a yöneliyor. Şöyle demektedir;

“Hiçlik kavramı olmasa Varlık'tan bahsedemezdik, çünkü Varlık'ın sınırı hiçliktir.”⁵⁵

Hiçlikten bu anlamı ile bahsetmek, hatta bu soruyu sormak varolan bir hiçlikten bahsetmek anlamına geliyor. Bu da şimdiye kadar olagelen mantık kurallarına, akla uymayan bir durumdur. Çünkü hiçlik varolanın bütünüyle değillenmesidir, diğer yandan hiçlikten bahsetmek onun varolduğunu kabul etmek, demektir. Akla uymayan bir durumu özne temelli bilim de kabullenmek istemez ve bilim hiçliği kendine konu etmez.

Heidegger'e göre hiçlik değil'in (*nicht*), hayır demeklik'in (*verneintheit*) ana kaynağıdır. Bu da hiçliğin inkarla ilgili olduğunu göstermektedir. O halde hiçliği nerede ve nasıl bulabiliriz? Burada hisseden, düşünen insan ortaya çıkıyor. Neden? Çünkü Heidegger için insan düşünen ve hisseden olmaklığıyla önemli bir yere sahiptir. İnsanın duyduğu 'his' varlığın bütünlüğüne ulaşma halini sağlayan, içsel bir mizaçtır. Hissetme geçici bir durum değil, varlığa ulaşma hadisesidir. Burada bir anlamda psikolojiye yönelen Heidegger felsefesinde his durumunu *kaygı (sorge)* olarak tanımlar.

Günlük hayat içerisinde kaybolan insan bu his durumuna ulaşmaz fakat sıkıldım dediğimizde o ortaya çıkar. Derin iç sıkıntısı var olanı eritir ve hiçlik ortaya çıkar; kaygı hiçliği inşa eder. Heidegger'e göre,

“Hiçlik ne bir şey, ne de bir varlıktır. Hiçlik Varlık'ın yanı başında meydana gelir. Hiçlik insan varlığına, var olanın olduğu gibi görünmesi imkandır. Hiçlik var olanın zıddı değil, bizzat Varlık'ın özüne aittir.”⁵⁶

Hiçlik deneyiminden etkilenmemiz bizi Heidegger'in savunduğu alternatif hümanizme götürecektir. Çünkü insan *Varlık*'ın etkisine kendini açacak ve özne önemini kaybedecektir.

⁵⁴ Heidegger'de Etik Deneyim, Cihan Camcı, Felsefe Dünyası, Sayı 41, 2008

⁵⁵ Metafizik nedir?, M.Heidegger, s.38, Kaknüs Yayınları, Ekim 2003, İstanbul

⁵⁶ A.g.e., s. 47

Heidegger'in tehlikeden kurtuluş yolu olarak gördüğü sanat ortaya çıkacak ve *Varlık* kendini sanat ile açığa çıkarırken insan da özgürlüğe kavuşacaktır. Burada insan modern öznde olduğu gibi etkin değil edilgen bir insandır. Ama bu edilgenlik olumsuz anlamda değil, *Varlık*'a kendini bırakma anlamında bir edilgenliktir.

Kaygı halini yaşayabilen insan yani Heidegger'e göre *Dasein* nedir? *Dasein* olan insan nasıl bir insandır? Onun kabiliyetleri nelerdir? Heidegger'in felsefesinin temel kavramlarından biri de *Dasein*'dir.

3.2. Dasein

Heidegger için insan nedir? İnsan hayatı boyunca birçok şeyle yüz yüze gelir ve yüz yüze geldiği nesnelere, süreçler, olaylar çevresindeki dünyayı oluşturmaktadır. İnsan bütün bu fenomenlerle bir etkileşim içindedir ve bu onun kabiliyetidir. "Heidegger bunu bir var olan için var olmanın örtük anlayışı olarak ifade eder... Bu varlıkların Varlık'ını anlama kabiliyetidir."⁵⁷ İnsan, varlık'ı anlama kabiliyetine sahip olan varlık olarak *Dasein*'dir. *Dasein* kelime anlamı olarak "burada-olmak, dünyada-olmak'tır. *Dasein* için içkin olan durum dünyada-olma halidir. Dünyada-olmak onun var oluşsal karakteridir. Heidegger için,

"Anlayış olarak dünyada bulunmak, aslında oluşun olanaklılığı, mümkün olan devam eden bir şeydir."⁵⁸

Dünyada olan diğer nesnelere farklı olarak *Dasein*'in özelliği bu var oluşunun farkında olabilmesidir. Ona özgü duyular -dokunma, koklama vs.- diğer varlıklarla karşılaşmasının, birlikte-olmak, yan yana-olmak özelliklerini yansıtır. Bu haliyle *Dasein* ontolojik olarak bu dünya içinde var olmaktadır. Rastlantısal olarak diğer nesnelere girdiği ilişki, dünyayı bilme özelliği ise buradan yola çıkarak epistemolojik değil, ontolojiktir. Bu durum insanın hakikatin özü olan özgürlükten insanın pay alması anlamına gelmektedir. Çünkü özgürlük, insan iradesinin bir niteliği olmayıp gerçek *Varlık*'ın doğasıdır. Bu hali ile insanın özgürlüğe

⁵⁷ Heidegger ve Varlık ve Zaman, Stephen MULHALL, Türkçesi: Kaan ÖKTEM s:16, Sarmal Yayınevi Eylül 1998

⁵⁸ Being And Time, M.HEIDEGGER, Translated by J.MACQUARRIE&E.ROBINSON, s: 184, 145.bölüm, Blackwell 1995

ulaşmasının yolu metafizik tarafından bozulmuş olan hakikatin özünün tekrar bulunması ile olacaktır. Hakikatin özünün ortaya çıkışı da *Varlık*'ın kendini açığa çıkarmasına bağlıdır.

Dasein dünyaya atılmıştır. “Onun yapıp ettiği, düşündüğü, bildiği ne varsa zaten hep dünyada-olma'nın (in-der-Welt-sein) damgasını baştan yemiştir. *Dasein*-insan daima bir çevre (Umwelt) içindedir... Bu nedenle insan metafiziksel anlamda yalıtık bir mekânda, kendisini her şeyden sıyrırmasına ve her şeyi üstten- dıştan görebileceği bir ufuk çizgisinde bulunmaz. O, nesnelere, renklerle, eşyayla dolu bir dünyada yaşar ve bunlar karşısında yaşamının her anında bir tavır almak zorundadır. Dolayısıyla, kendisini yalıtık bir özne, bu dünyayı da bir nesne olarak, daha doğrusu karşıda-duran (Gegenstand) olarak birbirinden koparamaz.”⁵⁹

Dasein dünyada-olmak anlamında diğer nesnelere ontolojik bir ilişki içindedir, dedik. Bu ilişki Heidegger'e göre gözlem şeklinde değildir. *Dasein* nesnelere kullanım ilişkisi açısından bir araya gelir. *Dasein* için nesnelere bir-şey-için'dir. Diğer yandan doğadan gelen bir şey olarak, onun bir parçasıdır ve *Dasein*'a bir şey işaret eder. Dünya da bu anlamı ile işaretler toplamıdır. Burada fenomenoloji için içine girer, fenomenler *Dasein*'a işaret ederek dünyayı gözlerinin önüne serer. “İşaret etme, nesnelere kullanıma hazır varlıklar yapar ve onları bir şey için varlık haline getirir.”⁶⁰

Dasein, *Varlık*'ın anlamı sorusunu, doğru sorabilecek tek varlıktır. Çünkü neyi soracağına karşı bir ön kavrayışa sahip olan tek varlıktır. Heidegger bunu *Varlık ve Zaman* eserinde şöyle anlatır;

“*Dasein* kendi kendisinin olasılıklarını anladı ve anlayacak.”⁶¹

Dasein, kendi varlığının bir konu oluşturduğu varolanlar arasında ayırt edici bir varlığa sahiptir. *Dasein*, her durumda kendisine kendisini konu edebilen bir varlık olarak, *Dasein*'in varlığının özü onun var oluşunda bulunur. Bu var oluşu Heidegger *existenz* olarak açıklar. “*Existenz* teriminin asıl kök anlamı, ‘açığa çıkan’, ‘ortaya çıkan’ ve ‘kendinde yükselen’dir.”⁶² Bu tarzda bir var oluş yalnızca *Dasein*'a aittir, o nesne gibi ele alınamaz. Farkı *Dasein*'in kendi varlığındaki var oluşu açığa çıkarabilmesidir. Bu *Dasein*'in kendi varlığının farkında olması demektir. Bu farkında oluş, *Dasein*'in kendi kendisini seçmesidir bir anlamıyla, kendi otantikliğini fark etmesidir.

⁵⁹ Heidegger Bir Filozof, Bir Alman, Paul HÜHNERFELD, s. 9, Paradigma Yayınları Aralık 2002

⁶⁰ Heidegger'de Varlık ve Zaman, A.Kadir ÇÜÇEN, s.64, Asa Yayınları 2003

⁶¹ Being And Time, M.HEIDEGGER, Translated by J.MACQUARRIE&E.ROBINSON, s: 185, 145.bölüm, Blackwell 1995

⁶² Heidegger'de Varlık ve Zaman, A.Kadir ÇÜÇEN, s.57, Asa Yayınları 2003

Heidegger *Varlık ve Zaman*'da şöyle der,

“existent, henüz olmamış olanın varolabilir oluşu, aslında bizim potansiyelimizdir. Biz potansiyelimizi duyarız; anlamak duymak gibi bir şeydir. Ona kulak veririz. Otantik varoluşa yaklaşırız. Otantik Dasein, Varlık'a kulak kabartmak...”⁶³

Kendini seçen *Dasein* otantik bir var oluşa sahiptir fakat tüm *Dasein*'lar bunun farkındadır, denilemez. Otantik olmayan *Dasein* da vardır ve bu da yine onun kendi var oluş seçimidir. Otantik olan var oluşunun farkında ise, otantik olmayan var oluşunun farkına varamayandır. Bu iki var oluş türü *Dasein*'a içkindir. Otantik olma durumuna geçebilmek, kendisini seçebilmek için *Dasein*'ın günübürlük durumdan kendisini kurtarması gerekmektedir. Günübürlük yaşamda edindiği ne olduğu sorusunun cevabından öte, otantik yaşam içerisindeki kim olduğu sorusunu cevaplamalıdır.

Sadece insanlar bir hayat sürmektedir ve bu sürdürme alınan kararlarla devam etmektedir. *Dasein* için yaşamak, kim olduğuna, kendi varlığında neyin önemli olduğuna dair bir yaklaşıma sahip olmak demektir; bu kendini tanımlama ve yorumlama kabiliyetidir. Bunun yanında, “*Dasein*'ın özünün var oluşta yattığını, sadece *Dasein* için var oluşun var olmak suretiyle sorgulanabileceğini ve öteki var olanlar arasında sadece *Dasein*'ın kelimenin tam anlamıyla var olduğunu söylemek”⁶⁴ de mümkündür. *Dasein* kendi varlığıyla ilişki içinde *Varlık*'ı kavrayabilir.

Sadece *Dasein* var olduğu sürece *Varlık* var-dır. Çünkü *Varlık*'ı açığa çıkaran *Dasein*'ın anlama kabiliyetidir. *Dasein* ortadan kalktığında dünyada yok olan şey, varlıkları varlıkları içinde anlama, açığa çıkarma kabiliyetidir. *Dasein*'sız bir dünyada var olanların var olduğu ya da var olmadığı söylenemez. *Varlık* var-dır; -dır, diyebilmenin olanaklılık koşulu *Dasein*'dır. *Dasein* olarak insan yapısı gereği *Varlık*'ın ne olduğunu sorabilir. Bu nedenle var olana atılmışlığının farkına varan ve bunu soruşturan bir konumdadır.

Dasein günübürlük yaşamda nesnelere olduğu kadar diğer *Dasein*'larla da ilişki içindedir. Dünyayı diğerleriyle paylaşmaktadır. Bu paylaşım içerisinde otantik olarak var olmak isteyen *Dasein* diğer *Dasein*'lardan ayrılabilmesi ve kendisi olmayı seçmelidir. Çoğu zaman *Dasein* diğerleriyle birlikte olarak kendi var oluşunu gizler. Başkalarının yaşantısı içinde kaybolmak,

⁶³ Being And Time, M.HEIDEGGER, Translated by J.MACQUARRIE&E.ROBINSON, s: 206, 164.bölüm, Blackwell 1995

⁶⁴ Heidegger ve Varlık ve Zaman, Stephen MULHALL, Türkçesi: Kaan ÖKTEM s:33, Sarmal Yayınevi Eylül 1998

onları dikkate alarak kendi varlığını seçememek sıradanlıktır. Heidegger bu insanları *das man* olarak adlandırır. *Das man* kendini günübirlilik varlığıyla, boş konuşmasıyla, belirsizlikle, düşüşle ve atılmışlıkla ortaya koyar. *Das man*'ın arasından sıyrılmak öne geçmek ve kendini seçebilmek *Dasein* olmaktır. Bu haliyle var oluşu otantik olur.

Hedigger'de *Dasein*'in otantik hale gelmesi, existenz olmak, dünyada-olma'nın dışına çıkmak, *Varlık*'a yönelmektir, demiştik. Bu dışarıya doğru çıkış Kaygı (*sorge*) adı altında deneyimlenir. Kaygı insanın existenz olma halidir, onu diğer canlılardan ayıran budur. *Das man* ile birlikte günübirlilik yaşam içinde olan *Dasein* bu durumdan kaygı duyar. Dünya içinde varlık olarak düşmüşlük hali ona kaygı duygusunu yaşatır. Kaygı hali onun varoluşsal yapısının farkına varmasını, yorumlamasını sağlar. *Dasein* kendi kendisiyle yüzleşir ve otantik benliğine kavuşur.

“Kaygı içerisinde olduğu yer, çevre-dünyadır (Umwelt). *Dasein* bu dünya için de isteyerek ve biçimlendirerek, etkin ekzistens olarak kendisiyle ve diğer *Dasein*'lerle ilişki içindedir. *Dasein*, bu görünümüyle ‘kaygı’dır.”⁶⁵ Denilebilir ki *Dasein*'in ortaya çıkışı ruh durumlarıyla belirlenir. *Dasein*'in ontolojik varlığını açığa çıkaran ve belirleyen kaygıdır. Heidegger, Varlık sorununu inceleyen kaygı halindeki *dasein*-insan için “temel heyecan (Grundstimmung) olarak ‘korku’yu (Angst) gösterir.”⁶⁶

Kaygı korkunun da ön koşuludur fakat bu korku insanın sürekli olarak yaşadığı korku hali değildir. ...den korku, daima bir şeyden korkudur, dünyadaki nesnelere bağlıdır. Oysa bahsedilen korku bundan veya şundan korkmak demek değildir. Koşul, korkunun endişeye, kaygıya dönüşmesidir ve bu kaygının nesnesi belirsizdir. Korku esnasında *Dasein* diğerlerinden (*das man*) ayrılır. Kendini, ölümü, tarihselliği analiz eder. Bu *Varlık* sorununun teorik ve formalist olarak değil, insanın temel bir heyecanı açısından incelenmesi gerektiğinin işaretleridir.

Günübirlilik yaşam içerisindeki *Dasein*'in var oluşsal kaygı ve endişeleri onu dünya içinde *Varlık* aşamasına taşır. *Dasein* bireysel hale gelerek kendini seçer. Bu *Dasein*'in özgürleşmesidir. Özgürleşmesi kendi olanaklarını gerçekleştirilmesi ve kendi seçimlerini yapmasıdır. Bu hali ile kendini gerçekleştirebilmesi için *Dasein*'i belirleyen kaygıdır.

Kaygı olarak *Dasein* ele alındığında Heidegger'e göre zaman ve zamansallık nedir? “*Dasein*'a göre zaman bir şey-için-zaman'dır. (Zeit, um zu...) zaman, hep bizim için zamandır... Bu, zamanın kendisini *Dasein*'in zamanı olarak göstermesi demektir... *Dasein*

⁶⁵ Heidegger Üzerine İki Yazı, O.Pöggeler-B.Alleman, Türkçesi: Doğan Özlem, s.47, Paradigma Eylül 2001

⁶⁶ A.g.e., s.45

ölümlüdür; o, kendisini ölüme çağıran bir şey olarak zamanı yaşar; o daima bir insani-tarihsel durum (Stuation) içindedir. *Dasein* sadece tarihsel olarak kendi olabilir... *Dasein*'in zamansallığı (Zeitlichkeit) hem tarihselliktir (Geschichtlichkeit) hem de zaman-içinde-bulunmaktır (Innerzeitlichkeit).⁶⁷ Bu bir yandan kendi tarihsel durumunu yaşamayı, diğer yandan da süregelen bir tarihsellik içinde bulunmayı belirtmektedir.

Dasein'in varlığının olanaklarını gerçekleştirilmesi için sonlu olması gerekir. *Dasein*'in sonu ölümdür. Ölüm ise olanakların sınırını belirler. *Dasein* hayatı boyunca var oluşsal olarak bütünlüğe ulaşmaz, bütün olanaklarını gerçekleştiremez. Tamlığa ulaştığı nokta ölümdür, bu defa da dünyada olma halini kaybeder. İçkin olan dünyada olma özelliğini kaybeden *Dasein*, artık *Dasein* değildir. Diğer yandan ölüm *Dasein* için kaygı veren ve *Dasein*'a ulaşmasını sağlayan bir durumdur. Ölümle yüzleşmek her zaman *Dasein*'in dünya içinde varlık olmasını sağlar. “*Dasein*'in varlığının bütünlüğünün anlamı zamansallıktır... Olgusal *Dasein* doğumla birlikte var oluşuna başlamıştır. Doğum ve ölüm *Dasein*'in varlığının ta kendisidir... Var oluşu ile birlikte arada olan ve sona yönelen varlıktır da. Arada olması onun kaygıya sahip olduğunu gösterir. Kaygı, zamansallıkla *Dasein*'in birliği için temel olanaktır. *Dasein*'in zamansallığı boyunca yayılımına tarihselcilik diyoruz... *Dasein*'in otantik ya da otantik olmayan her var oluşu tarihseldir. Otantik olmayan yaşamının tarihselliği gününbirlik yaşamdır... Tarih, gelişmeleri, ilerlemeleri, düşüşleri, duraklamaları kısaca tüm olayları içeren ve zaman içinde oluşan süreçtir. Böyle olunca tarih yalnızca geçmiş zamanı değil, zamanın kendisini içerir. Doğa da zamanın içindedir ve tarih doğayı da kapsar.”⁶⁸

Dünya içerisinde zaman kamusallaştırılmış ve nesneleştirilmiştir. Zamanı uzamsallaştıran *Dasein* zamansallıkla ilişki kurabilir. Böylece şeyleri şimdi odaklı sıralamaya sokabilir. Bu sıralama haliyle zaman nesneldir. Heidegger'in dünya zamanı dediği bu zaman da zamansallıktan kaynaklanmaktadır. Diğer yandan zaman nesnellik ve öznellikten öncedir. Bu haliyle de *Dasein*'in var oluşunu olanaklı kılar.

Dasein'in varlığını anlamlı kılan zamansallık ise, *Dasein* varlığa ulaşmamızı sağlayan tek varlık ise o halde *Varlık* zamandır veya zaman *Varlık*'la birlikte vardır. *Varlık* zamanda olandır, diğer anlamda *Varlık* veya *Dasein* kendisini zamanın içinde bulmaz. Tam tersine *Varlık* zamandır. Dilthey'in zamansal yapısından zamansal varlığı ortaya çıkaran Heidegger, *Varlık* ancak zamanda bilinebilir bir şey olur, demektedir. Oluş içinde oluş, bu ancak

⁶⁷ A.g.e. s.49

⁶⁸ Heidegger'de Varlık ve Zaman, A.Kadir ÇÜÇEN, s.96, Asa Yayınları 2003

zamansal yapı içinde olur, varolan birlikte yer tuttuğu şeylerle birlikte olur. Zamansal yapı içerisinde dünyada oluş anlamında *Dasein* bu demektir.

Varlığın ontolojik yapısını zamansallık içerisinde ele alabiliriz. Şöyle ki, *Dasein* üç temel karaktere sahiptir: 1. Varoluş, 2.Olgusallık, 3. Düşüş. *Dasein*'in varoluşu bize *Varlık*'ı vermesi açısından önseldir, *Dasein*'in farklılığı bu varoluştadır. Dünyaya fırlatılmışlık, atılmışlık ise *Dasein*'in olgusallığıdır. Anlamı gereği dünyada-olma halidir. Düşüş hali ise *Dasein*'in ontik halinden, *das man*'dan kopup otantik haline gidiş yoludur. Bir yabancılaşma hali diye de adlandırılabilir bu hal içinde, *Dasein* kendine dışarıdan bakabilir ve varoluşunu görebilir. İşte *Dasein*'in bu üç temel karakteri zaman açısından gelecek, geçmiş ve şimdiye karşılık gelir. Diğer yandan ölüm nedeni ile *Dasein* sonlu bir varlıktır. “Kısaca zaman, varlığın ontolojik temelinin ve kendi hakikatinin anlamını görünür yaparak onları açığa çıkarır. Zamanın zamansallığı varlığı varlık yapar.”⁶⁹

Heidegger zaman konusunda da Sokrates öncesi düşünürlere gönderme yapar. Şöyle ki, Sokrates öncesi düşünürler için mevcut hale gelen şimdi içinde, olacak olanda ve olmuş olandadır. Buna karşılık modern zamanda özne orijinli olarak şimdi noktası belirlenmiştir. Grekler içinse denildiği gibi mevcut olan şimdi, geçmiş ve gelecek için kullanılır. Çünkü Grekler için bunların her biri mevcut varlığın bir çeşididir.

3.3. Öz-Nesne Eleştirisi

Descartes'ten bu yana insan ve dış dünya iki kutba ayrılmıştır. Bu düşüncelerin ortak noktası ise insanın özne görevini yüklenerek dünyaya uzaktan bir seyirci gibi bakmasıdır. Descartes, Kant ve Hume için insan dünya üzerinde bir aktör değil bir gözlemci olmuştur. Oysa Heidegger için insan artık bir aktördür. Dış dünya ise karşısında-duran seyirlik olan değil, aksine özü itibarıyla (*dünyada-olma*) dış dünyayla sürekli ilişki içindedir. İnsanlar nesnelere yalnızca Descartes'in iddia ettiği gibi zihinsel ve teorik olarak değil, pratik ve fiziksel olarak da kavrarlar. *Dasein* nesnelere amaçları doğrultusunda kullanabilmektedir. “Nesneler, sadece mevcut-olan değildir, yani teorik akıl yürütmenin nesnelere değildir, aynı

---

⁶⁹ A.g.e. s.119

zamanda elle tutulabilmektedir, yani el-altında –olan’dır.”⁷⁰ Bu şu demektir, Antik Yunan’dan beri süregelen taşın, masanın özü vs. gibi bir şey yoktur. Batı metafiziğinin yanılığısı bu *özcülüktür*. Masayı dünyevi bir kullanım nesnesi olarak göstermek, onu varlıksal açıdan belli bir şekilde ortaya çıkarmak demektir. Bu da epistemolojik olarak *bilme*’nin önemli bir yoludur. Bilmek, bir faaliyettir. Bilmeyi özne-nesne arasında yalıtılmış, mevcut-olma ile açıklamaya çalışırsak bu eksik bir bilme olacaktır ve kuşkuculuğa yol açar.

“Özne ile nesne ilişkisi, mevcut olan iki varlığın yan yana birlikte var oluşu olarak kavrandığı takdirde, kuşkucu saldırılara yanıt vermek olası değildir. Ama eğer bilmek dünyada-olma’nın bir kipi olarak anlaşılırsa, bu kuşkucu saldırı sıfırlanır. Zira ‘ben, var olanların Varlık’ının sadece birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu bildiğimde de... Dış dünyadaki varlıkları orijinal olarak nasıl kavırıyorsam onların yanında da aynı şekilde olurum.”⁷¹

Oysa Kartezyen model dünya fenomenini dışarıda bırakmaktadır. Nesnelere girilen ilişkileri ele almaz, insan bilgisini mevcut-olan iki var olanın yalıtılmış ilişkisine indirger. Bu da doğacak kuşkuculuğu engelleyemez.

Burada dünyada olmak’lığı Heidegger’in ünlü çekiç örneği ile açıklayabiliriz.

“Çekici kullanmak, sadece çekicinin aletsel niteliğini bilmek değil, bu aletten uygun biçimde yararlanmak demektir... Çekiç-olan-nesne’ye ne kadar az durup bakar, onu ne kadar çok elimize alır ve kullanırsak, kuracağımız ilişki o kadar ilksel, bir alet olarak onunla yüz yüze gelişimiz o kadar açık seçik ve örtüksüz olacaktır. Çekiçle vurarak, çekicinin özgül “ele yatkınlığı” kendini açığa çıkartılır. Aletlerin sahip olduğu, kendilerini kendisi olarak dışavurdukları Varlık türüne el-altında-olmak deriz.”

72

Aletin *el-altında-olmak*’lığı bir şey için kullanılabilirliği varsaymaktadır. Bu da aletlerin ne-içinliği’dir. Aletin oluşturacağı ise nelik’i dir. Bunların bütünlüğü dünyayı oluşturmaktadır.

Dünya *Dasein*’ın *Varlık*’ının bir yüzüdür. *Dasein* bir yandan kendi varoluşuyla, diğer yandan da içinde bulunduğu dünyayla pratik ilişkiler içerisindedir. Nesnelere el-atında- olan olarak yüz yüze gelmek *Dasein*’ın dünyada olmasının temelidir. Çünkü *Dasein* oluş olanağı, olmaya muktedir olan demektir. Yine benzer olarak doğa ile yüz yüze gelme de doğal

⁷⁰ Heidegger ve Varlık ve Zaman, Stephen MULHALL, Türkçesi: Kaan ÖKTEM s:65, Sarmal Yayınevi Eylül 1998

⁷¹ A.g.e. s.70 – Being and Time, 13:89-90; SuZ, 13:62

⁷² A.g.e. s.73-74 - (Being and Time, 15:98; SuZ, 15:69)

kaynaklarla yüz yüze gelme anlamındadır. Burada Heidegger'in bakış açısında önemli bir fark, doğayı bilimsel bir nesne olarak görme yerine faydalı maddelerin kaynağı olarak görmektir.

IV.BÖLÜM
HEIDEGGER, MODERN ÇAĞ
&
TEKNOLOJİ

4. HEIDEGGER VE MODERN ÇAĞ

4.1. Heidegger Ve Modern Bilim

Heidegger'in Batı metafiziği, bilim ve teknolojiye dayalı öznecilik eleştirisi yaşadığı çağa da farklı şekilde yaklaşmasına yol açmıştır. Kendi çağı içerisindeki özne-insan yaklaşımını da eleştirmiştir. Eleştirisini modern bilimin kesinliği ve her şeyi bilimle temellendiren özne-insan üzerine kurmuştur. "Heidegger'in teknoloji üzerine kurduğu felsefe modern bilimin teknik kavramının eleştirisine ve Antik Yunan'ın tekne kavramına dayanmaktadır. Descartes'le başlayan özne temelli felsefelerin amacı, doğaya egemen olarak onda mevcut olan yasaları bilmektir. Doğaya egemen olma ve onun yasalarını bilme isteği öznenin kendini apaçık bilmesi üzerine temellendi... Cogito her şeyi kendi tasarımı olarak ortaya çıkarmaktadır. Modern felsefe ve bilim öznenin her şeyi kendisine görüldüğü gibi inşa etmesi üzerine kurulmuştur."⁷³ Bu hali ile de bilgi ve bilim zirvede yer alarak her şeyi bilen açıklayan konumuna yükselmiştir. Bu şekilde her şey özne metafiziği ve özne merkeziliği ile açıklanmaktadır. Oysa Heidegger'de özne, aşkınsal yapısından kurtularak, uygulayıcı bir aktör haline gelir. Bu bilme, ol anlamına gelir.

Modern bilim Heidegger'e göre metafiziğin son halidir. İnsan yaşantısındaki her türlü yaklaşım, sanat, eğitim, siyaset, sanayi her şey bilim ile temellendirilmeye çalışılmakta, her alan bilimin kesinliğine dayandırılmaktadır. Bu da metafizik yaklaşımın farklı bir halidir. Oysa Antik Yunan'da ve Ortaçağ'da bilim yaklaşımı farklıdır. Yunan'da bilim doğanın gözlemlenmesidir, kesinlik arayışı yoktur. Yunan *episteme*'sinde insan nesneye sahip değildir. Yalnızca nesneyi gözlemler ve onun hakkında bilgi sahibi olur; karşısına çıkan şeyi olduğu gibi, açık bir şekilde kavrar. *Hypokaimenon* anlamında özne, insanın karşısında mevcut olandır; var olan şey, gerçekliktir. İnsan da bu mevcut olan ile birlikte var olur, bağımsız bir varoluşa sahip değildir. Antik Yunan'da karşılaşılan her şey mevcut-olandır.

Ortaçağ'da ise Hıristiyanlığın etkisi bilimde de kendini gösterir. Bilim inanç tarafından şekillendirilmektedir. Modern bilim ise matematik ile doğanın bilgisinin araştırılması ve dönüştürülmesini içermektedir. Modern bilim kesinlik iddiası ile Ortaçağ'ın dinsel düşüncesinin yerini almıştır; iktidar olmuştur.

⁷³ Heidegger'de Varlık ve Zaman, A.Kadir ÇÜÇEN, s.175, Asa Yayınları 2003

Heidegger'e göre bilim,

“var olan her şeyin bize kendisini sunduğu bir yoldur ve aslında tayin edici bir yoldur. Bilim real-olanın teorisidir.”⁷⁴

Buradaki bilim modern çağın bilimidir. Ne kadar farklı olsa da modern bilim Platon'dan beri süregelen Grek felsefi düşüncesinde temellenir.

“Real olan (das wirkliche) çalışmanın (des wirkenden), çalışan (wirkf) şeyin alanını gerçekleştirmeye çıkarır... Çalışmak yapmak (tun) anlamına gelir. Peki, yapmak ne anlama gelir? Bu sözcük “dhe” kökünden gelir; Grek dilindeki “thesis” de bu kökten gelir. Bununla birlikte, yapmak sadece insan etkinliği anlamına gelmez; her şeyden önce eylem ve fail-olma anlamında etkinlik anlamına gelmez. Gelişip-büyüme de, yani doğanın (physis) hüküm sürmesi de bir yapmadır. Ancak daha sonraki bir zamanda physis ve thesis sözcükleri karşıt hale gelirler ki bu da ancak onları aynılık belirlediği için, sırası geldiğinde mümkün hale gelen bir şeydir. Physis, thesis'tir: kendisinden hareketle öne bir şeyi koyma, buraya bir şey yerleştirmek, bir şeyi buraya ve öne çıkarmak, yani mevcudolmaya çıkarmak.”⁷⁵

Burada söylenmeye çalışılan şey, real aslında çalışma sürecidir, yalnızca ortaya çıkan sonuç demek değildir. Aristoteles'te bu süreç *energeia* kelimesi ile anlatılır, çalışma içinde süregitme anlamına gelir. Oysa Roma'da bu kelime *actio* olarak değişir; fakat *actio* bir sonuçtur, bir süreçten sonra ortaya çıkmıştır, öne çıkarılmış olandır. O artık *real olan*'dır. Real, real olan- nesne olarak, karşıda duran şey haline gelir. Bu onu yalnızca sonuç olarak ele almak, nesnelik alanına atmak ve yapan, edenden ayırmaktır. Başka bir şekilde ise real olan olgusal olan haline gelmiştir. Olgusal olan modern bilimde olgusalılık, kesinlik halini almıştır.

Bilim real-olanın teorisidir, tanımını içerisinde real olandan bahsettik. Peki, burada teori ne anlama gelmektedir?

“Teori, sözcüğü Grek dilindeki theorin fiilinden gelir. Bu fiile ait olan isim theoria dır... Theorein fiili, iki kök sözcüğün thea'nın ve horao'nun biraraya gelmesinden çıktı. Thea, bir şeyin kendisini gösterdiği dış görüntü, veçhedir. Bir şeyin kendisini sunduğu dış görünüşdür... Horao şu anlama gelir: bir şeye dikkatlice bakmak, onu gözden geçirmek, ona yakından bakmak. Böylelikle bundan şu çıkar ki, theorin, thean horan'dır; mevcudolan şeyin görülebilir hale geldiği dış görünüşe dikkatlice bakmak ve böyle bir görüş-görme-sayesinde ondan gözlerini ayıramamaktır... İki sözcük

⁷⁴ Bilim Üzerine İki Ders, M.HEIDEGGER, Türkçesi: Hakkı HÜNLER, s.14, Paradigma Yayınları Eylül 1998

⁷⁵ A.g.e. s.17

Thea ve horao, thea ve ora şeklinde okunabilir. Thea tanrıçadır... Grek dilinde ora sözcüğü, bizim sahip olduğumuz itibarı, bizim bahsettiğimiz şerefi ve saygıyı imler... Bu durumda theoria mevcudolan şeyin gizinden-çıkmasına saygı dolu bir kulak kabartma olur.”⁷⁶

Theoria sözcüğü bu anlamı ile kendini açığa koyana saygı anlamına gelir. Bu Grek teorisinin tanımıdır.

Greklere gelen teori ile modern zamanda kullanılan teori arasında fark vardır; fakat Grek teori'si modern zaman teorisi içerisinde gizli kalmıştır. Greklere sonra Romalılar *theoria* kelimesini *contemplatio* kelimesine dönüştürmüşlerdir. Böylece Greklerdeki kelimenin özü yok olup gitmiştir. Romalıların *contemplari*'si şu anlama gelmektedir:

“Bir şeyi ayrı bir dilim halinde bölmek ve onu orada kapatmak.”⁷⁷

Modern bilimde de görelilik teorisi, evrim teorisi gibi kullanımlar *contemplatio*'nun izlerini taşımaktadır. Almanca'da *contemplatio* sözcüğü *Betrachtung* olarak çevrilmiştir ve manipüle etmek, bir şeyin üzerinde çalışarak ondan emin olmak, sabitlemek anlamına gelmektedir. Buna göre modern bilimde teori, reel olanın manipüle edilerek sabitlenmesi, nesneleştirilmesi anlamına gelmektedir. Belli alanlarda nesnelere sınıflandırmak, bunlar üzerine grup grup eğilmek bilimde *uzmanlaşma* dediğimiz şeydir. Uzmanlaşma modern bilimin disiplinler olarak ayrılması anlamına gelmektedir.

Heidegger'e göre modern bilimin bu yaklaşımı bilimin özüne ters düşmektedir. Bilim real olanın manipüle edilmesine karşı çıkmaktadır. Bilim tersine real olanın saf haliyle kavranmasını savunur. Bilim real olana onu değiştirmek maksadıyla yaklaşmamalıdır. Oysa Heidegger'e göre modern bilim real olana saldırır. Real olanı düzenleyerek, onu incelenebilir ve takip edilir bir hale getirir. Modern bilim adamı şeylerin olduğu gibi mevcut-olmalarına izin vermemektedir. O, şeyleri ele geçirir, nesneleştirir ve karşısına koyup kendine göre şekil vermektedir. Mevcut-olan karşıda-duran haline gelmiştir.

Modern bilimin bu yaklaşımı, insanın doğayı karşısına alması anlamında gelmektedir. Artık insan doğanın içinde olmayıp, onu karşısına almıştır. Özellikle Modern dönemim kurucusu sayılan Descartes ile birlikte insan karşısında duranı, gerçekliği kendisine göre tasarlamaya başlamıştır. Bu, insanın kendisi ve dış dünya ayrımı yapması demektir. Böylece insan, gerçekliği kendisine görüldüğü şekliyle, düşünme nesnesi olarak karşısına

⁷⁶ A.g.e. s.23

⁷⁷ A.g.e. s.25

almıştır. Özne Metafiziği başlamıştır. Böylece Greklerin öznesi nesne haline gelmiş, Greklerde gerçekliğin içerisinde olan insan ise özne olmuştur. *Subject* ve *object*'in yeri değişmiştir. Modern insan sahip rolünü oynarken, hesaplanabilir, denetlenebilir dünya da insanın karşısında duran bir resim haline gelmiştir. Modern bilim nesne ve özne arasındaki bu derin kopukluk üzerine inşa edilmiştir.

Modern bilim Heidegger'e göre bu anlamda özne olan insanın eseridir. Modern teknik de bu alana aittir ve her şeyi nesnellikle ele almaktadır. Peki, Heidegger'e göre teknik ne anlama gelmektedir? Modern dönem insanı olarak her yerde özgürlükten yoksun olarak tekniğe bağlanmış durumdayız. Bizi bu şekilde bağlayan teknik ve tekniğin özü nedir? Heidegger'e göre teknik ve tekniğin özü aynı şey değildir.

Yunanlılar *Varlık*'ı doğrudan kavramayı başarabilmişlerdir, dedik. Bu şekilde *Varlık* onlar için açığa çıkmanın bir tarzı, mevcut olanın kendini göstermesi, öne çıkmasıdır. Açığa çıkma *physis*'tir. *Physis*'in açığa çıkması üstü örtük olanın, gizli olanın kendisini açmasıdır. Açık olmayandan veya üstü kapalı olandan açık hale geçme *poiesis*'tir. *Physis* ve *poiesis*'in kendini öne çıkarma tarzlarından birisi *tekhne*'dir. Bu kavram bir yandan el becerisi, sanatlar, diğer yandan düşünme anlamına gelir. "Düşünme olarak *tekhne*, *Varlık*'ın açık olmayan durumdan açık olan duruma, mevcut olmayan durumdan mevcut olana, gizemli olandan açık olana yükselme tarzıdır."⁷⁸

Peki, modern bilim içerisinde teknik dediğimiz şey nedir? Teknik, tekniğin özü ile aynı şey değildir. Teknik amaçlara ulaşmak için bir araç mıdır? Bu şekilde tanımlanabilir fakat bu tanım bize tekniğin özünü vermez. Teknik sözcüğü Grek dilinden gelir ve bu kültür için çok önemli bir kavramdır.

"Tehnikon, *Tekhne*'ye ait olan anlamına gelir. Bu sözcüğün anlamı bakımında iki şeye dikkat etmeliyiz. Birincisi, *tekhne*'nin yalnızca el becerisine dayalı etkinlikler ve hüneler için değil, aynı zamanda zihin sanatları ve güzel sanatlar için de kullanılan bir ad olmasıdır. *Tekhne* sözcüğüne ilişkin olarak dikkat edilmesi gereken diğer husus daha önemlidir. *Tekhne* sözcüğünün pek erken zamanlardan Platon'un zamanına kadar episteme sözcüğü ile bağı vardır... Onlar bir şeyde bütünüyle yurdunda olmak, bir şeyi anlamak ve bir şeyde yeterli olmak anlamlarına gelirler. Böyle bir bilme, açılma sağlar. Açılma olarak bilme, gizini-açmadır... Aristoteles'e göre *Tekhne*, *aletheia*'in bir tarzıdır. *Aletheia*, kendini öne çıkarmayan ve henüz önümüzde burada durmayan, bir an öyle bir an böyle görünüp beklenmedik bir şekilde vuku bulabilen her şeyin gizini açar... *tekhne*'de belirleyici olan şey, yapmada,

⁷⁸ Heidegger'de *Varlık ve Zaman*, A.Kadir ÇÜÇEN, s.176, Asa Yayınları 2003

elle işlemede veya araç kullanmada değil, ama daha çok yukarıda anılan gizini açmada yatar. *Tekhne* imal etme olarak değil, gizini-açma olarak bir öne çıkmadır.”⁷⁹

Aletheia kavramı varlığa getirme anlamına gelir, bu gizli olanın açığa çıkması anlamında varlığa getirmez. Bu anlamda tekniğin özü *aletheia* ile tam bir bütünlük içerisindedir. Çünkü varlığa getirmenin temeli açığa çıkarmada yatar. Demek ki, teknik yalnızca bir araç değil, bir açığa çıkarma biçimidir.

“Teknik, açığa çıkartma ile aşikârlığın, *aletheia*’nın yani hakikatin gerçekleştiği bölgede ortaya çıkar.”⁸⁰

Bu tanım modern teknik için de geçerlidir. Modern teknik de bir gizini açmadır. Fakat farklı olan bir şey vardır ki, modern teknik olarak gizini açma, *poesis* anlamında bir öne çıkma değildir. *Poesis* anlamında öne çıkma *tekhne* ile ilgilidir. Oysa modern teknik olarak gizini açma *praxis*’tir. Hâkim olan gizini açma modern bilim yaklaşımında olduğu gibi doğaya meydan okumaktır, ona hâkim olmak, depolamak demektir. Modern teknik tarafından doğa el-altında-duran haline getirilir, nesneleştirilir. Modern teknik varolanı açığa çıkartmak yerine, onu denetlemeyi ve belirlemeyi seçer. Doğanın enerjilerine meydan okuyan bu yükümlü kılış çözmek ve dışarı çıkartmak anlamında zorlamadır. Ren Nehri üzerindeki hidroelektrik santrali, nehri su basıncı sağlamakla yükümlü kılar. Ren Nehri bir emir kulu haline getirilir. Sanki nehir santral için var hale gelir. İki farklı yaklaşımla bakarsak, bir elektrik santrali için Ren Nehri ve Hölderlin’in şiirinde adı geçen Ren Nehri arasındaki farkı görebiliriz. Diğer yandan görmek için Ren Nehrinin gezilmesi de yalnızca nesneleştirilmesi anlamına gelmektedir.

Heidegger,

“kendi gizini açanı el-altında-duran olarak düzenlemek için oraya toplayan meydan okuyucu talebi, çerçeveleme(Ge-stell)”⁸¹, olarak adlandırıyor.

⁷⁹ Tekniğe İlişkin Soruşturma, M.HEIDEGGER, Türkçesi: Doğan ÖZLEM, s.54, Paradigma Yayınları Eylül 1998

⁸⁰ Teknik ve Dönüş, Martin Heidegger, Çev: Necati Aça, s.19, Bilim ve Sanat, Ankara 1998

⁸¹ Tekniğe İlişkin Soruşturma, M.HEIDEGGER, Türkçesi: Doğan ÖZLEM, s.62, Paradigma Yayınları Eylül 1998

Ona göre teknolojinin esası, modern tekniğin özü *çerçeveleme*'dir. Modern teknoloji, varolanın çerçevenmesi olarak varolanın üstünü örtmektedir. Çerçeveleme insanı nesneyi emrinde görmeye iter, ona dünyanın efendisi olduğu dürtüsünü yaşatır. Yani *Varlık*'ı özne metafiziği içinde yoğurup, her şeyin merkezine insanı ve onun bilgisini koyarak *Varlık*'ı insanın ürünü ve yaratısı haline getirir. *Varlık* insanın belirlediği, bildiği bir nesne haline gelir. Yunanlıların *hypokaimenon'u subjectum, tekhnē*'si çerçeveleme haline gelmiştir. Çerçeveleme, varolanın el-altında-duran olarak kendisinin gizini açma tarzıdır ve insan çerçevelemenin özsel alanı içerisinde durur.

Çerçeveleme, tekniğin özüdür. Varolanları el altında, hazır olan olarak çerçeveler ve bu şekilde nesnelere düzenler, sistemleştirir, kategorik bir düzene sokar. Çerçevelemenin ötesi bu şekilde insanın de nesne haline gelmesidir. *Varlık*'a yabancılaşan insan, kendisini de çerçevelemenin içinde bulur ve özünden uzaklaşır. Çerçevelemenin en tehlikeli hali şudur ki,

“Gizinden çıkmış olan şey, insanı nesne olarak değil de, daha çok münhasıran el altında olan olarak ilgilendirir ilgilendirmez ve insan nesnesizliğin ortasında yalnızca el-altında-duranın düzenleyicisi olur olmaz, aynı andan insan düşüşün en uç noktasına iner; yani insan kendisinin el-altında-duran olarak ele alınacağı noktaya iner.”⁸²

Nesnelerin efendisi olan insan, her şeyin kendi ürünü olduğu yanılgısına düşerken her yerde kendisi ile karşılaşmaya başlar. Diğer yandan çerçeveleme'yi kavrayamayan, kendi varlığının farkında olmayan insan hiçbir zaman kendisi ile karşılaşamaz. Çerçeveleme insanın hakikate ulaşmasını engeller. Bu insan için tehlikedir. Özne insan çerçevelemenin tehlikesinden kaçamayacaktır. İnsan da el-altında-duran haline gelmektedir. *İnsan Kaynakları* kavramı bunu göstermez mi, insan da bir kaynak haline getirilmiştir.

Çağımız insanı bu çerçevelemeden kurtularak kendi varlığına ve *Varlık*'a dönmelidir. Kendi varlığına dönmenin yolu da otantik *Dasein*'a ulaşmaktır. *Varlık*'ı özgürleştirebilmektir. Nasıl özgürleşebilir *Varlık*? Bunun yolu yine modern teknik içerisinde gizlidir. Hem tehlike hem de koruyucu güç ondadır. Tekniğin özüne ulaşmak gerekir. İnsan tekniğin özündeki tehlikeyi görebildiği gibi kurtarıcı gücü de bulabilir.

---

⁸² A.g.e. s.71

“Bütün bunlara ulaşabilmenin yolu, görünürde hep öncelikli ve acılmış gibi duran ‘Ne yapmalıyız?’ sorusundan önce ‘Nasıl düşünmeliyiz?’ sorusunu sormaktan geçer. Çünkü düşünme, asıl ele alıştır. Ele alış ise varlığın özüne eli uzatmak demektir.”⁸³

Heidegger tehlikeden kurtuluşla ilgili olarak Hölderlin’in bir şiirinden yola çıkıyor.

‘Was das Gefahr ist, wachst

Das Rettende auch.’

‘Tehlikenin olduğu yerde

Koruyucu güç de serpilip gelişir.’ Hölderlin.

4.2. Heidegger Ve Sanat

“Anlamı açığa vuran her düşünce şiirdir.” M. Heidegger⁸⁴

Heidegger’in Hölderlin’den alıntılıdığı bu dizeler ne anlama gelmektedir? Koruyucu güç nedir? Bu sorunun cevabı Heidegger’in teknoloji ve sanata bakış açısında gizlidir. Heidegger’in sanatı temel alarak cevaplayacağı bu soruda sanat, Antik Yunan sanatıdır. Modern sanat anlayışı bize bu sorunun cevabını vermez. Koruyucu güce ulaşmanın yolu Antik Yunan sanatında ve *tekhne-alethia* kavramında gizlidir. Çünkü burada sanat eserini nesne, şey olarak gören geleneksek anlayıştan bir kopuş vardır. Sanat eseri nesne olmayarak ayrı bir yerde durur.

Şimdi Hölderlin’in dizelerine kulak verirsek, koruyucu gücü ortaya çıkaran tehlike çerçevelemedir ve tehlikenin tehlike olarak durduğu yerde çare bulunur. Koruyucu gücün ortaya çıkması, serpilip gelişmesi ne anlama gelir? Bu sorunun cevabı tabii ki tehlikenin kendisinde gizlidir. Şöyle ki, tehlikenin getirecekleri yani dünyanın dünya olarak olup bitecek olması, şeyin şeyleşecek olması varlığın özünün ortaya çıkışının yaklaşması demektir. Çünkü Hölderlin’in dediği gibi koruyucu güç tehlikenin, yani tekniğin özü olan çerçevelemenin içinde gelişir. Yani tekniğin mevcudiyete çıkması koruyucu gücün ortaya çıkışını da içinde barındırır. Bu durumda, koruyucu gücü yakalayabilmek şuna bağlıdır: tekniğin ortaya çıkışını düşünüp, tartmak, sürecin farkında olmak. Tekniğin gizini açmasından pay alan insan

⁸³ Teknik ve Dönüş, Martin Heidegger, Çev: Necati Aça, s.50, Bilim ve Sanat, Ankara 1998

⁸⁴ Anılar ve Günlükler, Martin Heidegger, Frederic De Towarnicki, s.101, YKY, İstanbul 2008

tanımlamasını gerçekleyen insan, sürecin farkına varan insan olacaktır. İnsanın hakikatin mevcudiyete çıkmasındaki rolü bu paydır. İnsanın özü, içe bakış yolu ile ontik varlığından sıyrılarak, kendisinden uzaklaşarak içindeki hakikatin özü ile birleşmiş olur. Bu rolü gerçekleştiren insan, koruyucu gücün ortaya çıkmasını da görünür hale getirmiş olur. Tekniğin özü aydınlanır, bu durumda insan varlığın hakikatinin reddedilmekte olduğunu anlar. Fakat tek başına insan bu şekilde tehlikeyi bertaraf edemez, yine de insani düşünüm koruyucu gücün daha yüksek bir öze sahip olması gerektiğini kavrayabilir. İnsan olanı düşünüp deneyimlemediği sürece olacak olana asla ait olamaz. İnsanın sorması gereken soru, tekniğe ilişkin olarak gizini açmaya ve gizinden çıkmaya, yani hakikatin mevcudiyete çıkmasına ilişkin sorudur. Bu da sanat ve tekhne kavramları ile ilgilidir.

Antik Yunan'da *tekhne* dediğimiz şey yalnızca teknik olarak tanımlanmazdı.

“...hakikati pırl pırl görmenin görkemi içerisinde öne çıkararak gizini-açmaya da tekhne adı verilirdi... Hakikat olanın güzel olan içerisinde görünüşe çıkması tekhne diye adlandırılırdı. Güzel sanatların *poiesis*'ine de tekhne adı verilirdi.”⁸⁵

Greklere gerçek anlamıyla sanatla uğraşarak gizini açmanın doğruna çıktılar. Onların sanatı yalnızca *tekhne* olarak adlandırılıyordu. Sanat gizini açma olarak hakikate (*alethia*) ulaşmaktı; hakikatin hüküm sürmesini ve güvencede tutulmasını sağlayandı. Gizini açma olarak sanat güzel sanatlarda, şiirde ve asıl olarak poetik olan her şeyde hüküm sürüyordu. Poetik olan hakikat olanı içinde taşır.

Diğer bir mitolojik yaklaşım ise Antik Yunan sanatının tanrıçası Athena ile ilgilidir. Atina'da, kentin ve Attika topraklarının koruyucusu savaş ve akıl tanrıçası Athena. “Homeros Athena için polümetis, yani çok bilir ve çok yönü öğüt veren sıfatını kullanır.”⁸⁶ Bu mitolojik olarak şu anlama gelmektedir: insanların bir şey oluşturduğu, dönüştürdüğü, ürettiği her yerde Athena vardır. Bu eylemlerin içerisinde beceri, zanaat, yetenek vb. kavramlar saklıdır. “Becerisini, davranışını ortaya koyabilen, yaptığı işi bilen herkes bir tekhnites'dir. Bu adlandırmayı elişçisi olarak çevirirsek anlamı sınırlandırmış oluruz. Yapı ve biçim, yontu üretenlere de Techniten diyoruz. Böyle diyoruz, çünkü onların uğraşları da tekhne denilen anlayış tarafından yönetilmektedir.”⁸⁷

⁸⁵ Tekniğe İlişkin Soruşturma, M.HEIDEGGER, Türkçesi: Doğan ÖZLEM, s.79, Paradigma Yayınları Eylül 1998

⁸⁶ Patikalar Martin Heidegger ve Modern Çağ, Yayına hazırlayan: H.Ünal Nalbantoğlu, s.12, İmge Kitabevi 1997

⁸⁷ A.g.e. s.13

Daha önce de gördüğümüz gibi *tekhne* bir bilme biçimidir. Burada da insanın yapacağı çalışmayı biçimlendirmeden önce görebilmesini, gözünde canlandırması anlatılmaktadır. Bu çalışma bilim, şiir, felsefe vs. olabilir. Sanat da *tekhne*'dir fakat teknoloji değildir.

Sanat *tekhne* olarak bir bilgi alanı içinde bulunmakla birlikte, henüz varolmayanı, görülmemiş olanı görmek, gördüğünü algılanır duruma getirmek anlamına gelir; bu anlamıyla *tekhne*'dir. Bu durum, sanat ve sanatçı, el sanatı ve zanaatçı için de kullanılabilir ve ayrıntılı bir biçimde bilmek görebilmek hakikat-*alethia* içinde olabilmek anlamına gelir. “Yunancada açığı her şeye, özgür olanın süregiden özgürleşimine *alethia*, yani açılış denir.”⁸⁸ ‘a’ olumsuz ekinin ‘lath’ örtük kalan, saklı kalan anlamındaki Yunanca sözcüğe eklenmesiyle oluşan *alethia* oluş olarak oluş, örtük olanın açığa çıkışı, anlamına geliyor. O bir esin gerektirir ve bu esin de tanrıça Athena’dan gelmektedir. Athena insanın ortaya koyacağı şeyi önceden görür, Yunanlılar buna *physis* demektedir. Daha sonra bu kavram Romalılarda ve modern zamana değin *natura* olarak adlandırılarak değişmiş ve eski anlamını yitirmiştir. Oysa Antik Yunan sanatı *physis* ve *tekhne*'yi içinde barındırmaktadır. “Heidegger sanat işini *physis* ve *tekhne* çatışması içerisine yerleştirir. Grekler *physis*'i sadece güneşin doğuşu, denizin dalgalanması, bitkilerin büyümesi, insanın ya da hayvanın doğması gibi doğal olayların toplamı olarak değil, bütün bunları ortaya çıkaran, görünebilir kılan Varlığın kendisi olarak yaşamışlar; Varlığı da doğal olgulardan değil, temel şiirsel ve düşünsel yaşantılarından geçerek öğrenmişlerdir. Bu yüzden Varlık hem yeryüzünü hem cenneti, hem taşı hem bitkiyi, hem hayvanı hem insanı ve insan tanrıların üreticisi olarak tarihi de içerir. *Physis* bütün bunları ortaya çıkaran bir güç ve bu gücün etkisiyle süregiden bir oluşturmaktadır.”⁸⁹

İnsan da bu dünyadaki varlığına yine *Varlık* tarafından atılmış olup, yaptığı her şeyde *Varlık*'a doğru yol alır. İnsan inşa etme, yapma etme süreçleri sonunda kendine açılan şeylerden gelenlerle *Varlık*'a ulaşmalı, kendisini bulabilmeli, kendisini bilmelidir. “Bütün bunlar belirli bir alanda verili olanın ötesine götüren, *physis* içinde ve ona uygun şekilde ortaya çıkarmanın (*poiesis*) bir türü olan bilgi anlamındaki *tekhne* içinde toplanır.”⁹⁰ Fakat *tekhne*'deki bu öne çıkmanın temeli insanda yatar. İnsan *tekhne*'de bir şeyin ortaya çıkmasında yardımcı olan diğer öğelerle birlikte etkindir. Sanat yapıtında da birlikte etkin olma geçerlidir.

⁸⁸ A.g.e. s.27

⁸⁹ A.g.e. s.143

⁹⁰ A.g.e. s.144

Ayrıca sanat yapıtının en önemli özelliği yaratılmış olmasıdır. Bir yapma-etme sürecidir, fakat farklı bir süreçtir. Yaratımın içinde ortaya çıkarma *poiesis* olarak yaratıcılık vardır. Hakikatin ortaya çıkması yaratımın doğası ile birlikte düşünülerek anlaşılabilir. “Hakikati ortaya çıkaran şiirsel olandır. Özünde esin olan bütün yaratılar insanın yeryüzünde tutunmasına tanıklık edebilmemizi sağlayan biçimlerdir... Çünkü esin (poesie) en geniş anlamı ile yani şeylerin dil ve sözcüklerle içsel ilişkisi olarak düşünülürse, varolanların kendilerini ilk kez ne iseler öyle gösterdikleri açık bir yer yaratır. Dil ki, özünde şiirdir, varolanları adlandırdığında onları hemen söze ve Varlığa kavuşturur. Şeyleri Varlıklarından çağırarak, Varlıkları adına görevlendirir. Burada, hakikati gören yazgı olarak Varlık örtülü de kalsa, şiir dünyanın yazgısının habercisidir.”⁹¹

Heidegger sanatı *physis* ve *tekhne* çatışması içine yerleştirirken, yeryüzü ve dünya çatışmasına işaret etmektedir.

“Dünya ve yeryüzü varlık açısından birbirinden farklıdır ama asla birbirinden ayrılmazlar. Dünya kendini yeryüzünde kurar, yeryüzü de dünyada yükselir.”⁹²

Bu özünde tamamen hakikat olmayan ile örtülmüş hakikat çatışmasıdır. Hakikat bu çatışma içinde kendini gösterir. Hakikat aydınlık ve gizlenmenin kavgası içerisinde kendini gösterirken yeryüzü de dünyadan yükselerek açığa çıkar. Logos, Latince çevirisi olan *animal rationale*'den kurtulur ve yeniden *physis*'in egemen olması anlamına gelir. Sanatın bu çatışma içinden varolması da dünya ile ilgili olmasından kaynaklanır. Sanat dünya içinde kurulur. Dünya ile ilişki kurar, onu ifade eder ve bunu yayar. Sanat yeryüzünü yeryüzü olarak bırakır, olduğu gibi açığa çıkarır, onu olduğu gibi tanımlar, yok etmez. Bu yeryüzünün özgürleşmesidir. Sanat eseri bir dünya kurarak ve yeryüzü üreterek, bütünde varolanın açıklığını yani hakikati gözler önüne serer.

Sanat yapıtı yalnızca yaratıcılıkla anılması gerekendir, birisine ait olan değil. Ayrıca sanat yapıtı izleyicisi, alıcısı da burada isimsiz olmalıdır. O yalnızca, açığa çıkana tanıklık etmeli, açığa çıkışın içinde yer almalıdır. Bütün bunlar öznenin olmadığı bir anlayışı tanımlamaktadır. Sanat yapıtı öznesiz bir şekilde, varoluşla, tarihle ilişki kurar. Sanat yapıtları dâhil, insan elinden çıkan tüm yapıtlar bu anlamda bize bilgi verir. “Örneğin, Van Gogh'un eski pabuçları şeyin şey, aracın araç, işin iş oluşunu taşır ve anlatır. Yani pabuçlar, hakikatte

⁹¹ A.g.e. s.145-146

⁹² Sanat Eserinin Kökeni, M.HEIDEGGER, s.39, de ki basım yayın Ekim 2007

oldukları gibi, varlıklarının hem bütün açıklığı hem de örtüklüğü ile varolurlar. Eski pabuçları giydiği öne sürülen köylü kadına göre, pabuçlar kullanıldıkları için vardılar. Fakat resme bakan biri, köylü kadının içinde bulunduğu ve ilişkide olduğu dünyasını, kaygılarını, mutluluklarını görebilir. Ve resimde varolanın Varlığı sürekliliğe, sarsılmazlığa, ışıltıya ulaşır. Heidegger'e göre sanat işi böyle görüldüğünde nesne olmaktan uzaklaşır; özneler önünde de hiçbir şekilde emre amade hale gelmeyen, nesneleşmeyen bir dünya kurar. Bunları öznel bir tanımlama ya da resmi öznel bir yansıtma olarak düşünmek en kötüsünden kendini yanıltmaktır.”⁹³

Günümüz modern sanatı bu birlikteliği içinde barındırmakta mıdır? Modern sanat küresel dünyanın özelliklerini taşımakla birlikte, teknoloji tarafından yönlendirilmektedir. Bilimsellik anlayışı sanatı da etkisine almıştır. Modern özne de bu anlayışın merkezinde yer almaktadır ki endüstri toplumunun temeli özneliktir. İnsanın bütünüyle kendi çevresinde döndürdüğü bu dünyanın kapanına kısıldığını fark etmesi nasıl sağlanabilir? Bize yeniden bir Athena mı gereklidir?

1823'te Hegel sanatın sonunun geldiğini açıklamıştır. Modern zaman içerisinde sanatın yüksek amaçlarına erişmesine imkân yoktur. Günümüz sanatı güzel ve güzellikle uğraşmaktadır. Bu durumda farklı olarak el sanatları yerine güzel sanatlar denmelidir. Çünkü hakikat mantığa, güzellik ise estetiğe aittir. Hakikati mantık alanına ait olarak gören Hegel'e rağmen, Heidegger hakikati sanatın alanına ait görmektedir. Ve bunu, hakikatin Grek şiir ve trajedilerinde apaçık olduğunu söyleyerek destekler.

Olması gereken sanat eseri ise bize yeni bir dünya kuran ve bunu kalıcı hale getirendir. Taş parçasından yapılan bir balta ve bir mabet düşünelim. Bu ikisi arasındaki fark baltanın kullanım olarak, yapıldığı malzemeyi hizmete sunmasıdır. Öte yandan mabede baktığımızda sürekli olarak yapıldığı malzemeyi bir ortaya çıkarış görünmektedir. Mabet kendini ortaya koyarak, taşın tüm özelliklerini gözler önüne sermektedir. Heidegger'e göre bu, eserin

*“dünya teşkil ederek dünyayı üretmesidir... Eser ortaya çıkar ve yeryüzünü bir dünyanın açılımına götürür. Eser yeryüzünü yeryüzü kılar.”*⁹⁴

Yeryüzünü değiştirme, el altında bulundurma çabası gütmeyiz; doğayı olduğu gibi bırakır. Sanat doğada gizil duranın, örneğin bir taşın içindekinin gizinden çıkarılmasıdır, bir mabede

⁹³ Patikalar Martin Heidegger ve Modern Çağ, Yayına hazırlayan: H.Ünal Nalbantoğlu, s.147, İmge Kitabevi 1997

⁹⁴ Sanat Eserinin Kökeni, M.HEIDEGGER, s.37, De Ki Basım Yayın, Ekim 2007

dönüştürülmesidir. İşte bu *alethia*'dır. Heykeltıraşın taşı tüketmemesi, şairlerin sözcükleri değiştirmemesi ya da ressamın renkleri yok etmemesidir bu; tersine onlar olanın olması gerektiği gibi kalması için çabalarlar.

Özne ve özneliğin getirdiği bencillik içerisinde bu anlamıyla sanattan bahsetmek zordur. Eski bir sanat eserinden bahsedelim, bu eser günümüzde tabii ki üzerinde sanat uzmanları tarafından uğraşılan bir şeydir. Fakat bütün yapılanlar eserin nesne anlamında kullanımı üzerine gerçekleşmektedir. Fakat bu yapılanlar eserin varlığını oluşturanlar değildirler. Gerçek anlamıyla eserin varlığı Heidegger'in bahsettiği hakikate ulaşmayı sağlamaktadır. Hakikate yeniden ulaşmanın yolu düşünce ve düşünümdür fakat bu öznelci bir düşünme olmamalıdır. Özne ve nesneyi birbirinden ayıran modern zaman yaklaşımı hakikate ulaşmak için özne ve nesneyi tekrar birleştirmelidir. Çünkü sanat eseri bir nesne olmayıp, dünyasız ve yurtsuzdur.

Hegel'den sonra modern özne daha da ileri giderek hakikati kendi tekeline alacak ve kendisini hakikatin kurucusu haline getirecektir. Buna karşın Hegel ve Nietzsche'den sonra onların düşünceleri sürdüren Heidegger de hakikati sanat içerisinde bulacak, modern öznenin uzaklaşacaktır. Ona göre şeyleri el altında durana çeviren modern teknoloji, uzmanlaşmayı temel alan bilim ve bunlar üzerinde yükselen felsefe hakikate ulaşma yolu değildir. Var olanların ve varlığın hakikatini sanat ortaya çıkarabilir. Bu haliyle sanata ulaşmanın yolu da öznel düşünceden kurtulabilmektir.

Sanat nasıl kurtarıcı olabilir? Sanat yapıtı ortaya koymak, yeni bir şey kurmak demektir. Ortaya konan modern dünya insanın her şeyi nesneleştirdiği gibi bir nesne olamaz. Bu bir sorgulama, bir farkına varma sonucu ortaya konandır. Bir yapma, ortaya koyma olarak şeyi tüketmek üzere değil, varoluşuna uygun olarak kullanma anlamına gelir. Sanat dünyayı tüketmez, olduğu gibi bırakarak ortaya koyar.

Hakikatin okunması nasıl gerçekleşmektedir? Bunu sağlayan dil'dir. Bütün sanatlar dil sanatının bir çeşididir. Fakat sanat olarak, varolanın aydınlanması ve gizlenmesi hakikat, şiirleştirilerek gerçekleşir. Heidegger'e göre dil eseri yani bir anlamda edebiyat, sanatların bütünü içerisinde özel bir yerdedir. Bunun için gerekli olan ise dilin doğru kavramlarının kullanılmasıdır. Doğru kavramları kullanmak daha önce de bahsettiğimiz gibi, bizi bir varolan olarak varolanı açığa çıkarır. Dilin olmadığı yerde varolanın açığa çıkması mümkün değildir.

“ Dil esas olarak varolanı adlandırır, bu adlandırma varolanı dile getirir ve onu görünür kılar. Adlandırma varolanı varlıktaki oluşa atar. Böyle söylemek aydınlatmanın bir tasarımıdır.”⁹⁵

Bu şekilde söylemek de edebiyattır. Şiir ise dar anlamda edebiyat, daha da ötesi edebiyatın kökenidir. Eserin yaratımı ve korunması şiirseldir.

Heidegger’in alternatif hümanizmin dilin açılışı ile de ilgilidir. Dilin kendisinin bizi etkilediği bir açılımdır, dilin açılışı. Çünkü dil *Varlık*’la ilgilidir, varolanlara *Varlık* isim koymuş gibidir. Ama bu insanların verdiği isimler gibi değildir. Biz dili kullanma aracılığına sahip değiliz. Dil bizi kullanmaktadır ve dilden pay alarak özgürleşebiliyoruz. Çünkü dil *Varlık*’ın açığa çıkmasını sağlayandır. Ve *Varlık*’ın açığa çıkması hakikate ulaşmaktır. Ve Heidegger’e göre bunu en iyi şiirde anlayabiliriz.

Sanat hakikatin işe koyulması anlamındadır. Heidegger’e göre bu anlamda sanat gerçekleşir ise tarih yeniden başlayacaktır. Özne ve nesne tanımlarının belirsiz olduğu bu sanat, oluşturucu olmak anlamında tarihseldir. Sanat eseri kendisini yaratanların kökenleri ve tarihlerini içinde gizler, bu anlamıyla tarihseldir. Ve sanat, tarihi kurması anlamında tarihtir.

---

⁹⁵ A.g.e. s.64

SONUÇ

“Eğer bir insan başka birinin bize bıraktığı, bir temele oturtulmuş ama sonuna kadar geliştirilmemiş bir düşünceden işe başlar ve bu düşünce üzerinde düşünmeye devam ederse, kendisine bu ışığın ilk kıvılcımını borçlu olduğu o keskin görüşlü adamın ulaştığı yerden daha ileri gitmeyi umabilir.”⁹⁶

Modern dönemin geride kaldığı, post modern adını verdiğimiz bir çağda yaşıyoruz. Çağlar ve dönemler isim değiştirirken insan, doğa ve teknoloji adına da inanılmaz bir hızla değişim geçirmekteyiz. Uzay çağı, bilgisayar çağı, teknoloji çağı... Bu süreç içerisinde varlık, insan, doğa, teknik gibi kavramlar nerede konumlanmakta? Batı Metafiziğinin egemenliğinin hala devam ettiğini söyleyebilir miyiz, Nietzsche ve Heidegger eleştirileri ve çabaları değişimi sağlayamadı mı?

Dönüşümün hemen sağlanabileceğini düşünmek yalnızca saflık olurdu. Binlerce yıllık bir gelenekten söz ediyoruz. Anti-metafizik yaklaşım henüz gençlik çağına bile yaklaşmamıştır, diyebiliriz. Nietzsche, Heidegger ile başlayan eleştirel tutum günümüzde de devam etmektedir. Bunu özellikle Derrida'nın dekonstrüksiyonu, Rawls'ın irrasyonel olanı savunması vs. gibi felsefi yaklaşımlar da görmek mümkün. Fakat tam anlamıyla Batı metafizik geleneğinin yok olduğunu görebilecek miyiz? Bu henüz bir bilinmez. Çünkü akıl ve aklın ortaya koyduğu teknoloji gibi bir güç insanın özne olarak kendisini ön planda görmesini sağlamaktadır. Ancak bu güç kendi kendisini yok ettiğinde ya da insanlığa büyük bir yıkım bahsettiğinde insan düşüncesi dönüşüme uğrayacaktır. Bu tür dönüm noktaları da tarihte yaşanmış ve aklın gücünün sarsılmasına yol açmıştır. (Dünya savaşları, atom bombası, Çernobil faciası vs.) Bu dönüm noktalarını takip eden zamanlar irrasyonel düşüncelerin ön plana çıktığı zamanlardır. Ekspresyonizm, Dadaizm, Fütürizm, Empresyonizm... Bu tür yaklaşımların da özellikle kendisini sanatta göstermesi de Heidegger felsefesinin sanata bakış açısını destekler niteliktedir.

Batıdaki modernlik fikri, bizzat aklın, bilim teknoloji ve eğitimin eseridir. Modernlik fikri üzerine Nietzsche, Heidegger ve Derrida gibi filozoflar eleştiriler getirmiştir. Günümüzde ise modernliğe yönelik eleştiriler arasında post-modernizm eğilimli olanlar, temellerini modernizmin en güçlü eleştirisini yapmış olan Heidegger'den almaktadırlar. Heidegger'e göre modernlik, dünya görüşleri ve onlarla sıkı ilişki içinde olan totaliter uygulamalar dönemidir.

⁹⁶ Prolegomena, Immanuel KANT, Çev. İoanna Kuçuradi-Yusuf Örneç, s.8, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2002

Şöyle ki, ne Antik Yunan'da ne de Ortaçağ'da dünya hiçbir zaman özne-insan tarafından tasarlanmış bir imge olarak görülmemiştir. Bu anlamda Modernliği anlamının yolu Descartes ile başlayan dönemi ve onun özne merkezli metafiziğini anlamaktan geçiyor. Antik Yunan'da böyle değildi, varolan gizemli ve karanlık kabul ediliyor ve her zaman sorgulanmaya açık oluyordu. Oysa varolanın, öznenin tasarımı haline gelmesi modernlik ile başlamış ve özne merkez haline gelmiştir. Bunu çalışmamız boyunca ayrıntıları ile açıkladık ve özne merkezli bir dünya üzerinde yaşamaya devam ettiğimizi çok iyi biliyoruz.

Dünya insan istemi ile şekillenirken, bu istemin ereği de doğayı dönüştürmek, depolamak ona her anlamda meydan okumak olmuştur. Akıl ve insan merkezli bu yaklaşım Descartes, Leibniz ve Hegel'de devam etmiş, Kant ve Fichte'de insanın egemenliği anlamında son ifadesine ulaşmıştır. Yaşadığımız çağda da özne metafiziğinin son aşaması yaşanmakta olup, insanın egemenliği modern bilim, dolayısıyla teknoloji arkasında gizlenmektedir. Heidegger bu noktada varolanların niçin varolduğu sorusunu araştıran yaklaşımdan *Varlık*'in tamamen unutulduğu sonucunu çıkarmıştır. Ve herkesi *Varlık*'ı hatırlamaya davet etmiştir.

İnsanın teknik yolu ile dünya üzerinde kurduğu egemenlik, Batı uygarlığının doruğudur. Yaşadığımız çağda da devam eden bu egemenlik için Heidegger'in söylediği şu cümle de unutulmamalıdır: *Metafizikten, bir görüşten kurtulduğumuz gibi kurtulamayız. Akılsallık, metafizik süreci Platon ile başlayan bir süreçtir ve bu süreç içerisinde yerleşmiş olan düşünce tarzından kurtulmak kolay değildir. "Özne post-modernliğin içinde yok olup gidemez, çünkü egemenliklerini akıl adına dayatan iktidarlara karşı verilen mücadelelerde kendini kanıtlar."*⁹⁷ Yüzyılımız özne ve akıl iktidarlarının çarpışmaları ve bütünleşmeleri ile sürmeye devam etmekteyken Heidegger'in eleştirileri doğrultusunda koruyucu gücün tehlikenin içinde varolduğunu keşfetmek mümkün olacak mıdır acaba? Yaşadığımız çağda geri dönmek için artık çok mu geç?

Modernlik akılcılıkla, rasyonalizmle birlikte anılmakta iken dünyanın büyüünün bozulduğundan da bahsedebiliriz. Modernlik yani bir anlamda bilimsel yaklaşım dünyanın tarihsel, şiirsel varoluşunu silip atmaktadır. Modernlik kültürel bir yaklaşımı seçmek yerine, nesnellığe doğru yönelmekte ve her şeyi nesneleştirmektedir. Çağımızda da globalleşme, küresel dünya yaklaşımları geleneklerden, inançlardan, kültürlerden, dolayısıyla tikellerden koparak her şeyi evrenselleştirmeyi hedeflemektedir. Bir yandan evrenselleştirme sürerken özne en üst seviyede bireyselleştirilmektedir.

⁹⁷ Modernliğin Eleştirisi, Alain Touraine, Çev:Hülya Tufan, s.18, YKY, İstanbul 2007

Eleştirilere, modernizm yaklaşımlarına baktığımızda Heidegger'in söylediklerine ulaşmış oluyoruz. Şöyle ki, eğer özneyi merkezileştiren modern düşüncenin amacı doğayı egemenliği altına almak, onu depolamak vs. gibi düşünceler ise bundan kurtulmanın tek yolu dünyanın, dolayısıyla doğanın bitmesidir. Bu, Heidegger'in savunduğu koruyucu gücün tehlikenin içinde olduğunu söylemesine benzer bir yaklaşımdır. Heidegger, tehlikenin getirecekleri yani dünyanın dünya olarak olup bitecek olması, şeyin şeyleşecek olması varlığın özünün ortaya çıkışının yaklaşması anlamına gelir, demektedir. Dünya anlamını yitirdiğinde özne de kalmayacaktır. Dünyanın anlamını yitirmesinin, öznenin de anlamını yitirmesi anlamına geldiğini anladığında insan çok geç kalmış olabilir.

Peki, geç mi kaldık? Dünyanın ve doğanın yaşadığımız çağda geri dönülemez kayıplara uğradığını artık biliyoruz. Fakat özne ve akıl merkeziliği tüm gücüyle devam etmekte. Görünen o ki, insanın *Varlık*'ın açığa çıkmasının, Yunan *alethia*'sının tekrar farkına varması için dünyanın anlamını yitirmesini beklememiz gerekiyor. Heidegger'in *Dasein*'inin kaygı ile otantik varoluşunun farkına varmasının uç noktası da bu olmalı. Dünyanın anlamını yitirişi *Dasein*'in kaygısının zirveye çıktığı bir an olacaktır. İşte bu kaygı halinde *Dasein* içinde bulunduğu tehlikenin farkına varabilir. Böyle bir durumda oldukça geç olması demektir.

Çalışmanın amacı özneyi kendisini özne olmaktan kurtarmak için radikal bir sorumluluk almaya çağırmaktır. Daha fazla erteleme şansımız olmadığı yaşadığımız süreçte karşılaştığımız yıkımlar nedeni ile de açıktır. Düşünsel ya da pratik özne yanılması ortadan kaldırmanın zamanıdır. Bu noktada özne merkezli metafiziğin günümüzde en somut hali olan teknolojinin gerçek manasının ortaya konması gerekmektedir. Bunun için de yapılması gereken metafizik tarafından üstü örtülmüş kavramları açığa çıkarmak ve anlatmaktır. Batı metafiziği nasıl düşünce ile yol aldıysa, anti-metafizik düşünce de bu şekilde yol alacaktır.

Heidegger'in felsefi bakış açısının olumlu olduğunu ve göz önünde bulundurulması gerektiğini söylerken, diğer yandan Heidegger felsefesi eleştirilerini de önemsemeliyiz. Özellikle ikinci dönem Heidegger felsefesi farklı bir yöne doğru kaymaya başlamıştır. Örneğin, Derrida Heidegger'in çok fazla ontolojiye doğru yol aldığını söylemektedir. Pratik hafifliğin, dünyada oluş vurgusunun daha fazla korku-kaygı üzerine odaklandığını, böylece dinsel bir özellik kazandıktan söz eder. Bu korku ve kaygı ile *Varlık*'ın kendini açışı daha şiddetli ve güçlü bir hale gelir. Tabii ki çözüm olarak sunulan sanat da yüce bir özellik kazanmaya başlar. Bu biraz da faşist bir yaklaşıma yol açar ki, Hitler dönemi sanatsal yapıtlarında bu özelliği görebiliriz. Sanatta sınırsızlığı mimari yapıtlarda görmek mümkündür.

Bu durum tabii ki Heidegger felsefesi için olumsuz bir durumdur. Çünkü özellikle pratikten ve nesnelere ilişkiden beslenen bir düşünce olması nedeniyle yenilikçi bir yaklaşım olarak görülen Heidegger felsefesi eleştirdiği düşüncelerde olduğu gibi sanatı aşkın bir yere doğru götürmeye başlamıştır. *Varlık*'ın hatırlanmasının ve alternatif hümanizmin yolu olan sanat, metafizik bir özellik kazanmaya başlar.

Her düşüncenin eleştirel ve olumlu yönleri olduğu gibi bizim bu tezde açıklamaya çalıştığımız Heidegger'in olumlu bulduğumuz birinci dönemidir, diyebiliriz. Her felsefenin kolaylıkla kayabileceği metafizik yaklaşımları eleştiren ve alternatif bir yaklaşım ortaya koyan Heidegger'den bahsediyoruz. Ve çabamız Heidegger'in alternatif hümanizm yaklaşımının gerçekleşmesi gerektiğini göstermek. İnsan nesneden öte bir şey değildir. Bu bağlamda, Logos kavramı *animal rationale*'den kurtarılmalıdır. Özne modernlik içerisinde kazandığı önemi kaybetmelidir, insan kendisini *Varlık*'ın etkisine açmalıdır ve tabii ki sanatın etkisine teslim etmelidir. O zaman özne kavramının içi boşalacaktır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, A. İlkçağ Felsefe Tarihi 1-2-3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul 2007
- BUMİN, T. Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza, YKY İstanbul 2005
- CAMCI, M. C. Heidegger ve Derrida'nın Farkı
- CASSIRER, E. Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2007
- CEVİZCİ, A. Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul 2005
- COTTINGHAM, J. Descartes Sözlüğü, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2002
- ÇÜÇEN, K. Heidegger'de Varlık ve Zaman, Asa Yayınları, Bursa 2003
- DELEUZE, G. Kant Üzerine Dört Ders, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007
- DESCARTES, R. Felsefenin ilkeleri, Say Yayınları, İstanbul 2007
- DESCARTES, R. Aklın Yönetimi İçin Kurallar, Sosyal Yayınları, İstanbul 1999
- GÖKBERK, M. Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000
- HEİDEGGER, M. Being And Time, Translated By, John Macquarrie&Edward Robinson, Blackwell Publishers 1995
- HEİDEGGER, M. Nietzsche'nin Tanrı Öldü Sözü, Asa Yayınları, Bursa 2001
- HEİDEGGER, M. Özdeşlik ve Ayrım, Bilim ve Sanat, Ankara 1997
- HEİDEGGER, M. Bilim Üzerine İki Ders, Paradigma Yayınları, İstanbul 1998
- HEİDEGGER, M. Tekniğe İlişkin Soruşturma, Paradigma Yayınları, İstanbul 1998
- HEİDEGGER, M. Teknik ve Dönüş, Bilim ve Sanat, Ankara 1998
- HEİDEGGER, M. Sanat Eserinin Kökeni, De ki Basım Yayın, Ankara 2007
- HEİDEGGER, M. Metafizik Nedir?, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003
- HEIMSOETH, H. Kant'ın Felsefesi, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2007
- HÜNHERFELD, P. Heidegger, Bir Filozof, Bir Alman, Paradigma Yayınları, İstanbul 2007

- JASPERS, K. Descartes ve Felsefe, İlyayayınevi, İzmir 2001
- KANT, I. Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2002
- KÜÇÜKALP, K. Batı Metafiziğinin Dekonstrüksiyonu: Heidegger ve Derrida, Sentez Yayıncılık, İstanbul 2008
- MANSFIELD, N. Öznellik, Ara-lık Yayınları, İzmir 2006
- MULHALL, S. Heidegger ve Varlık ve Zaman, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1998
- NALBANTOĞLU, Ü. Patikalar, Martin Heidegger ve Modern Çağ, İmge Kitabevi, Ankara 1997
- ÖZCAN, M. İnsan Felsefesi, İnsanın Neliği Üstüne Bir Soruşturma, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2006
- PLATON Sofist, Sosyal Yayınları, İstanbul 2001
- PÖGGELER, O. Heidegger Üzerine İki Yazı, Paradigma Yayınları, İstanbul 2001
- ALLEMAN, B.
- TOURAINÉ, A. Modernliğin Eleştirisi, YKY, İstanbul 2007
- TOWARNICKI, F. Anılar ve Günlükler Martin Heidegger, YKY, İstanbul 2008

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Tuğba GENÇ

Doğum Tarihi ve Yeri : 1979 / İSTANBUL

Medeni Durumu : Evli

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Üsküdar Halide Edip Adivar Lisesi / İSTANBUL

Lisans Diploması : İstanbul Üniversitesi / Felsefe

Yükseklisans Diploması:

Tez Konusu : Heidegger ve Modern Çağ / Öznenin Dönüşümü

Yabancı Dil / Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

İstanbul Üniversitesi Felsefe Topluluğu/ felsefe araştırmaları

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : Okuyan Us Yayınevi / Fayda Reklam / Dip Reklam

Adres : Selami Ali Mah. Kozanoğlu Sok. Lütuf Apt. 30/4
Üsküdar/İSTANBUL

Tel. no : 0216 495 81 98

(*) 24.10.1997 tarih ve 197/1270 sayılı Senato Kararı ile kabul edildi.
29.01.1999 tarih ve 01/06 sayılı Senato Kararı ile yapılan değişiklik.

